

Ю. М. КОСЕНКО

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Підручник для осіб
з особливими освітніми потребами (F70)

9 клас

*Рекомендовано Міністерством
освіти і науки України*

Чернівці
«Букрек»
2022

УДК 94(477):37.091.214.18:376-056.36(075)
К 71

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 №140)*

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Косенко Ю. М.

К 71 Історія України : Підручник для осіб з особливими освітніми потре-
бами (F70) 9 клас. Чернівці : Букрек, 2022. 304 с. : іл.

ISBN

УДК 94(477):37.091.214.18:376-056.36(075)

ISBN

© Косенко Ю. М., 2022

© Видавничий дім «Букрек», 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	6
ПОВТОРЕННЯ	
§ 1. Гетьманщина. Українські землі у складі інших держав у XVIII-XIX (18–19) століттях.....	7
§ 2. Головні події в історії України в XVI-XIX (16–19) століттях	11
§ 3. Найвидатніші діячі України XVI-XIX (16–19) століть.....	14
РОЗДІЛ I.	
УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ХХ (20) СТОЛІТТЯ	
§ 4. Перші українські партії і політичні організації	18
§ 5. Революційні події в Україні у 1905–1907 роках.....	22
§ 6. Україна у першій світовій війні. життя на фронті та в тилу	26
§ 7. Лютнева революція 1917 року. Падіння самодержавства	31
Узагальнення до розділу	
«Україна на початку хх (20) століття»	36
РОЗДІЛ II.	
БОРЬБА ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ У 1917–1920 РОКАХ	
§ 8. Українська Центральна Рада. Михайло Грушевський	39
§ 9. Третій універсал. Проголошення Української Народної Республіки.....	44
§ 10. Утворення радянської УНР. Вторинення більшовицьких військ на територію України. Проголошення незалежності УНР.....	48
§ 11. Боротьба за владу. Станція Крути. Захоплення більшовиками Києва.....	52
§ 12. Мирний договір у Брест-Литовську. Звільнення України від більшовицької влади.....	57
§ 13. Гетьманський переворот. Українська Держава Павла Скоропадського.....	61
§ 14. Директорія. Більшовицька агресія. Воєнні поразки	65
§ 15. Західноукраїнська Народна Республіка. Проголошення соборності українських земель	70
§ 16. Встановлення радянської влади в Україні	75
Узагальнення до розділу	
«Боротьба за державність у 1917–1920 роках»	80
РОЗДІЛ III.	
РАДЯНСЬКА УКРАЇНА У 30–40-Х РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ	
§ 17. Утворення СРСР. УСРР у складі Радянського Союзу.....	84
§ 18. Впровадження нової економічної політики (непу) в Україні. Життя народу	89

§ 19. Переслідування церкви радянською владою	94
§ 20. Здобутки і втрати індустріалізації	99
§ 20. Насильницька колективізація на селі	104
§ 22. Голодомор 1932–1933 років в Україні.....	110
§ 23. Масові репресії в Україні.....	116
§ 23. Ліквідація неписьменності дорослих. Розвиток освіти і культури в Україні у 30-40 роки ХХ (20) століття.....	121
Узагальнення до розділу	
«Радянська Україна у 30-40-х роках ХХ (20) століття»	126

РОЗДІЛ ІV.

ЗАХІДНА УКРАЇНА У 30-40-Х РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

§ 25. Західноукраїнські землі у 30-х роках ХХ (20) століття. Становище народу.....	130
§ 26. Автономія Карпатської України. Проголошення незалежності. Августин Волошин.....	135
§ 27. Приєднання західноукраїнських земель до складу Радянської України	139
§ 28. Репресії на західноукраїнських землях.....	144
§ 29. Стан освіти і культури Західно України в 30–40-х роках ХХ (20) століття.....	149
Узагальнення до розділу	
«Західна Україна у 30-40-х роках ХХ (20) століття».....	154

РОЗДІЛ V.

УКРАЇНА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

§ 30. Початок німецько-радянської війни. Відступ Червоної армії.....	158
§ 31. Окупаційний режим. Життя населення в умовах «нового порядку»..	164
§ 32. Радянський партизанський рух	169
§ 33. Боротьба на західноукраїнських землях. ОУН-УПА.....	174
§ 34. Битва на курській дузі. Початок звільнення України	178
§ 35. Визволення Києва.....	183
§ 36. Звільнення України від нацистських загарбників	188
§ 37. Перемога. Героїзм українців-фронтовиків і працівників тилу. Втрати України.....	193
Узагальнення до розділу	
«Україна у роки німецько-радянської війни»	198

РОЗДІЛ VI.

УКРАЇНА У 60–90-Х РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

§ 38. Відбудова України. Голод 1946–1947 років.....	202
§ 39. ХХ з'їзд КПРС. Засудження культу особи Сталіна. Реабілітація політичних в'язнів.....	207

§ 40. Економічна політика Микити Хрущова	211
§ 41. Досягнення науки і техніки в 50–60-ті роки ХХ (20) століття. Освоєння космосу. Сергій Корольов	216
§ 42. «Відлига» в українській літературі та мистецтві. Шістдесятники	221
§ 43. Деонід Брежнєв. Політика й економіка в роки «застою». Війна в Афганістані	226
§ 44. Михайло Горбачов. Політика «перебудови». Пожвавлення громадської активності. Початок релігійного відродження.	230
§ 45. чорнобильська катастрофа та її наслідки	235
Узагальнення до розділу «Україна у 60-90-х роках ХХ (20) століття»	240

РОЗДІЛ VII.

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА

§ 46. Перші вільні вибори до верховної ради УРСР. Декларація про державний суверенітет України.....	244
§ 47. Спроба державного перевороту в СРСР. Проголошення незалежності України	249
§ 48. Референдум 1 грудня 1991 року. Вибори президента України. Розпад СРСР.	253
§ 49. Леонід Кучма. Розвиток економіки. Конституція 1996 року. Грошова реформа.....	257
§ 50. Ядерне роззброєння. Скорочення армії. Зовнішня політика незалежної України	262
§ 51. Президентські вибори 2004 року. Протестні настрої. Віктор Ющенко.....	267
§ 52. «Революція гідності». «Небесна сотня»	272
§ 53. Події в Україні у 2014–2021 роках	280
§ 54. Досягнення української культури	286
Узагальнення до розділу «Незалежна Україна».....	290
НАЙВАЖЛИВІШІ ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ	294
ВИДАТНІ ДІЯЧІ УКРАЇНИ	295
СЛОВНИК ІСТОРИЧНИХ ПОНЯТЬ	296

ВСТУП

Дорогі учні й учениці!!

Навчаючись у 7–8 класі, ви ознайомилися із минулим нашої країни часів давньої Русі та періоду козаччини. У 9-му класі ви будете вивчати історію України ХХ (20) – початку ХХІ (21) століть.

Підручник складається із семи розділів, у яких в хронологічній послідовності висвітлено найважливіші події зазначеного періоду. Тексти містять велику кількість фотографій, плакатів та інших ілюстрацій, які допоможуть вам більш глибоко усвідомити навчальний матеріал. Робота з підручником передбачає певну послідовність. Звертайте увагу на назву параграфу, потім дайте відповіді на запитання перед текстом. Це допоможе вам згадати раніше вивчений матеріал. Після цього уважно читайте навчальний текст, звертайте увагу на імена історичних героїв, назви місць, де проходили історичні події, та час, коли вони відбувалися. Важлива інформація виділена **жирним шрифтом** і міститься в рубриках «Запам'ятайте» та «Імена».

Краще зрозуміти минуле нашої Батьківщини допоможуть рубрики «З історичних джерел» і «Цікаво знати». У них допитливі учні знайдуть багато цікавого та нового.

Для перевірки вивченого матеріалу використовуйте запитання і завдання, які є в кінці кожного навчального тексту. Для повторення, систематизації та узагальнення отриманих знань і вмій у кінці кожного розділу подано тексти під назвою «Узагальнення з розділу». Для визначення якості ваших знань запропоновано тестові завдання та практичні вправи.

Інформацію про найбільш важливі події, які відбулися в Україні протягом ХХ (20) – початку ХХІ (21) століть, та пов'язані з ними імена історичних діячів розташовані в кінці підручника. У цій частині книги також є словник історичних понять, який допоможе вам краще зрозуміти навчальний матеріал.

Бажаю успіхів у вивченні історії України!

Автор

ПОВТОРЕННЯ

§ 1. ГЕТЬМАНЩИНА. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ІНШИХ ДЕРЖАВ У XVIII–XIX (18–19) СТОЛІТТЯХ

Шановні учні й учениці! Минулого навчального року ви познайомилися з життям українців з козацьких часів до кінця XIX (19) століття. Упродовж багатьох віків українські землі перебували під владою інших держав. У середині XVII (17) століття відбулася Визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. У її результаті було утворено українську козацьку державу – Військо Запорозьке. Тривалий час наші предки жили й розбудовували власну країну. Але поступово влада гетьмана зменшувалася, а на території України повноправними володарями стали поляки та росіяни.

Протягом **1648–1654 років** тривала Національно-визвольна війна українського народу проти іноземного панування. Її очолив **Богдан Хмельницький**. За цей час було звільнено значні території української землі. У межах Київщини, Брацлавщини та Чернігівщини була утворена українська держава – **Військо Запорозьке, або Гетьманщина**.

Вся влада у державі належала українському гетьману. Столицею було обрано місто **Чигирин**. Керувати козацькою державою гетьману допомагав уряд. До його складу входила генеральна старшина (писар, суддя, осавул та інші). Територія української держави поділялася на полки. Вони ж розділялися на сотні. Полками керували полковники. На чолі сотень були сотники.

Після смерті Богдана Хмельницького розпочалася боротьба за владу між його найближчим оточенням. Через міжусобні сутички козацька держава втратила свою цілісність і була розділена на дві частини. Під владою Московської держави опинилася Лівобережна Україна та Київ. За Польщею закріплювалися землі Правобережної України.

Територія козацько-української держави

Минали роки... Українська держава залишилася в історії. Українці були позбавлені права самостійно управляти своїми землями. Польща також припинила існувати як незалежна країна.

У кінці XVIII (18) століття переважна частина українських земель ввійшли до складу Російської імперії. Це були **Лівобережна, Правобережна, Південна України** та **Слобожанщина**.

Російська влада заборонила вживати слово «Україна». Лівобережні землі назвали Малоросією. Правобережна Україна називалася **Південно-Західним краєм**. Південну Україну (землі Запорозької Січі та Криму) називали **Новоросією**.

У XIX (19) столітті в Україні основним видом діяльності було сільське господарство. Переважна більшість українських земель перебувала у володінні поміщиків. Особливо важким було становище селян. У багатьох селах панщина складала 3-4 дні на тиждень. На Правобережжі панщину відробляли 5-6 днів. Пани могли продати кріпаків, обміняти, подарувати чи покарати.

У XIX (19) столітті такі західноукраїнські землі як **Східна Галичина**, **Буковина** та **Закарпаття** перебували у складі **Австро-Угорської імперії**. Про розвиток цих земель іноземна влада не дбала. Вони були відсталими провінціями. Основним видом діяльності там було сільське господарство.

Українські землі у кінці XIX (19) століття

Отже, у XVII (17)–XVIII (18) століттях на українських землях існувала козацька держава на чолі з гетьманом. Поступово влада гетьмана обмежувалася. Це призвело до втрати українцями своєї держави. На кінець XIX (19) століття українські землі опинилися під владою Російської та Австро-Угорської імперій.

Запам'ятайте

Військо Запорозьке або Гетьманщина – назва козацької української держави.

Лівобережна, Правобережна, Південна України та Слобожанщина – українські землі, які входили до складу Російської імперії у XIX (19) столітті.

Східна Галичина, Буковина та Закарпаття – українські землі, які входили до складу Австро-Угорської імперії у XIX (19) столітті.
1648–1654 рр. – Національно-визвольна війна українського народу.

Імена

Богдан Хмельницький – гетьман, засновник української держави.

Запитання

1. Хто заснував українську козацьку державу?
2. Як називалася держава українців?
3. Чому козацька держава отримала таку назву?
4. Яке місто було обрано столицею української козацької держави?
5. Які українські землі входили до складу Російської імперії в XIX (19) столітті?
6. Які західноукраїнські землі входили до складу Австро-Угорської імперії в XIX (19) столітті?

Завдання

1. Випишіть назви міст Гетьманщини. Користуйтеся картою «Територія козацько-української держави».
2. Які українські землі входили до складу Російської імперії? Які українські землі входили до складу Австро-Угорської імперії? Покажіть на карті.

Цікаво знати

Найдовшим музичним інструментом у світі є українська трембіта. Її довжина може досягати чотирьох метрів. Звуки трембіти чути більше ніж за десять кілометрів.

На думку гуцулів, найкращою трембітою є виготовлена із дерева, у яке влучила блискавка. Вік дерева повинен бути 120–150 років. Тоді інструмент звучить краще.

Для виготовлення трембіти майстер вздовж розділяє деревину на дві рівні частини. Виготовлення одного інструмента триває близько року. Адже необхідно вибрати серцевину й залишити лише оболонку товщиною два міліметри.

§ 2. ГОЛОВНІ ПОДІЇ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В XVI–XIX (16–19) СТОЛІТТЯХ

На минулому уроці ви повторили навчальний матеріал за 8 клас. Пригадайте, який гетьман заснував українську козацьку державу. Як вона називалася? Чому вона отримала таку назву? Яке місто було столицею козацької держави? Які імперії загарбали українські землі у XIX (19) столітті?

Протягом XVI–XIX (16–19) століть на території України відбувалися різноманітні події. Найбільш визначних було декілька. Надалі вони відіграли важливе значення у житті українців.

У 1648 році розпочалася Національно-визвольна війна українського народу проти польського гніту. У той час більшість українських земель перебували під владою поляків. Українцям дуже важко жилося. Вони відбували панщину по кілька днів на тиждень. У деяких магнатів панщина складала 5–6 днів на тиждень. Крім роботи на панському полі, селяни платили панам гроші, виконували безліч додаткової роботи, працювали в маєтках, сплачували податки хлібом, птицею, яйцями. Але найбільше гнітило українців безправне становище. Польські пани мали необмежену владу над українськими селянами та міщанами. Вони могли безкарно загарбати у них майно, побити, покалічити чи навіть позбавити життя.

У той час терпіло приниження й православне духовенство. Українці були православними християнами. Поляки заборонили цю віру. Закривали церкви, священників виганяли із православних храмів, забороняли їм хрестити дітей, проводити обряди над померлими тощо.

Печатка української
козацької держави часів
Богдана Хмельницького

Гетьман Пилип Орлик

На боротьбу за свої права та віру піднялися тисячі українців. У результаті Національно-визвольної війни було створено українську державу. Наступних сто років на українській землі діяли українські закони та керували гетьмани.

Важливою подією в історії українського народу було затвердження у 1710 році першої української Конституції. Її розробив гетьман Пилип Орлик. Реальної сили цей документ не мав, бо створений був на чужині, далеко від України. В Конституції Пилипа Орлика наголошувалося, що в державі повинна бути навечно утверджена єдина християнська віра. А Україна повинна стати вільною від іноземного панування. Також були прописані права й обов'язки

гетьмана та козацтва. Проголошувалася виборність державних посад та колективне розв'язання найважливіших державних справ. За цим принципом у наш час живуть всі демократичні країни світу.

У XIX (19) столітті переважна більшість українських земель перебувала вже у складі Російської імперії. Мільйони українців були закріпачені й належали поміщикам. У 1861 році було оголошено про скасування **кріпосного права**. За цією реформою селяни **ставали вільними**. Тепер поміщики не мали права купувати, продавати або дарувати селян. Відтепер селяни могли самостійно вступати в шлюб без дозволу поміщика, мали право самостійно торгувати або займатися промислами. Вони могли віддавати своїх дітей у навчальні заклади або на державну службу. Також мали право купувати рухоме та нерухоме майно, вільно розпоряджатися нажитим майном і спадкувати його.

Скасування кріпацтва подарувало волю мільйонам українців.

Запам'ятайте

1648–1654 рр. – Національно-визвольна війна українського народу.

1710 р. – оприлюднення Конституції Пилипа Орлика.

1861 р. – скасування кріпосного права.

Імена

Пилип Орлик – гетьман, автор першої української Конституції.

Запитання

1. Коли відбулася Національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького?
2. Що було створено у результаті цієї війни?
3. Хто був автором першої української Конституції?
4. У якому році була оприлюднена перша українська Конституція?
5. Яка подія відбулася у 1861 році?
6. Яке значення мало скасування кріпацтва?

Завдання

1. Визначте, у яких століттях відбулися:
 - а) Національно-визвольна війна українського народу проти польського гніту;
 - б) оприлюднення Конституції Пилипа Орлика;
 - в) скасування кріпосного права.

Цікаво знати

На думку багатьох істориків, автором першої у світі Конституції є український гетьман Пилип Орлик. Цей документ випередив свій час. Адже перші Конституції в Європі та США з'явилися лише сімдесят років потому.

Конституція Пилипа Орлика була прийнята у квітні 1710 року на козацькій раді біля містечка Бендери на території сучасної Молдови.

Українська Конституція написана двома мовами: староукраїнською та латинською. Цей документ зберігся до наших часів. Його латинський варіант можна знайти в архівах Швеції. Конституція староукраїнською мовою зберігається в Росії.

Титульна та остання сторінки Конституції Пилипа Орлика

§ 3. НАЙВИДАТНІШІ ДІЯЧІ УКРАЇНИ XVI–XIX (16–19) СТОЛІТЬ

На минулому уроці ви пригадали найбільш важливі події історії України XVI–XIX (16–19) століть. Згадайте, у якому році відбулася Національно-визвольна війна українського народу. Що було створено у результаті цієї війни? Хто був автором першої української Конституції? Яке значення для українців мало скасування кріпацтва?

Сьогодні на уроці ви пригадаєте про діяльність найбільш важливих історичних діячів України XVI–XIX (16–19) століть.

Протягом XVI–XIX (16–19) століть на українській землі жило багато відомих і талановитих людей. Їхня діяльність мала значний вплив на розвиток вітчизняної науки та культури.

У XVII (17) столітті жила людина, яка всі свої зусилля спрямувала на визволення українського народу від іноземного гніту. Це гетьман **Богдан Хмельницький**. Він народився у 1595 році у сім'ї заможного козацького сотника. Змолоду він вправлявся у військовому мистецтві: тренувався вміло володіти шаблею, списом, влучно стріляти з лука. Богдан Хмельницький навчався у Львівському колегіумі. Там опанував різні науки, вивчив польську, французьку та латинську мови. У молодому віці побував у турецькому полоні, відчув на собі всі жахи безправного життя.

Повернувшись з полону, Богдан Хмельницький перебував на козацькій службі. У той час українські землі були під владою

Богдан Хмельницький
(портрет К. Косьяненко)

поляків. Хмельницький спостерігав за утисками селян, міщан та православного духовенства. 1648 року він підняв повстання проти польської влади. До нього приєдналися тисячі українців. Розпочалася Національно-визвольна війна українського народу. Завдяки воєнному таланту та організаторським здібностям Богдана Хмельницького його військо отримало блискучі перемоги. Було звільнено значні території рідної землі та створено українську козацьку державу.

Богдану Хмельницькому вдалося здійснити мрію українського народу жити у власній державі, за своїми законами й звичаями.

Важливе місце в житті українського народу в першій половині XVII (17) століття посідала православна церква. Вона перебувала під владою Польщі й зазнавала всіляких утисків. Закривали храми, відбирали землі тощо. Зміцнити її позиції вдалося митрополиту **Петру Могилі**. Він повернув незаконно відібрані храми й монастирі, будував нові та відновлював зруйновані релігійні споруди. Малограмотних служителів церкви змушував вчитися. Впертих і не слухняних карав.

Петро Могила був засновником школи при Києво-Печерській лаврі. Ця школа пізніше стала **Києво-Могилянською академією**. Тут навчалися майже всі майбутні гетьмани України та козацька старшина. Петро Могила приділяв значну увагу друкарській справі. За роки його діяльності в друкарні Києво-Печерської лаври було видано 15 різних книг. Серед них були й книги Петра Могилі.

Петро Могила був одним із засновників Києво-Могилянської академії. Тут здобули освіту багато відомих українських діячів.

У середині XIX (19) століття писав свої твори великий український художник та письменник **Тарас Шевченко**. У **1840 році** вийшла друком збірка поезій Шевченка **«Кобзар»**. У ній автор розповідав про рідну землю, про боротьбу українців за свою волю та державу. У своїх

Петро Могила

Тарас Шевченко

віршах Тарас Шевченко оспівував народних ватажків, гетьманів, події Хмельниччини та Коліївщини. Він закликав пам'ятати давню славу наших предків. А також докладати зусилля для її повернення, боротися зі зброєю в руках за свою свободу.

Доля Шевченка була складною. Він відчув і любов та визнання, і переслідування та неволю. Після заслання Тарас Шевченко прожив недовго. Його здоров'я було підірване, і він помер у **1861 році** в Петербурзі. Тіло Великого Кобзаря перевезли в Україну й поховали на Чернечій горі в Каневі.

У своїх творах Тарас Шевченко закликав любити свій рідний край, пам'ятати свою історію. А ще боротися за Україну та свою свободу.

Запам'ятайте

1648–1654 рр. – Національно-визвольна війна українського народу.

1814 р. – народився Тарас Шевченко.

1840 р. – вперше вийшов друком «Кобзар» Тараса Шевченка.

1861 р. – помер Тарас Шевченко.

Імена

Богдан Хмельницький – український гетьман.

Петро Могила – митрополит, релігійний та освітній діяч.

Тарас Шевченко – український письменник, художник, громадський діяч.

Запитання

1. У якому році народився Богдан Хмельницький?
2. Коли Богдан Хмельницький підняв повстання проти польського гніту?
3. Що вам відомо про гетьмана Хмельницького?

4. Що вдалося здійснити Богдану Хмельницькому?
5. Чим уславився Петро Могила?
6. Що вам відомо про Тараса Шевченка?
7. Які твори написав Тарас Шевченко?
8. Де похований Тарас Шевченко?

Завдання

1. Оберіть варіант, у якому всі дати стосуються життя Тараса Шевченка:
 - а) 1595 р., 1648 р., 1657 р.;
 - б) 1814 р., 1840 р., 1861 р.;
 - в) 1917 р., 1941 р., 1961 р.

Цікаво знати

Українському поетові та художникові Тарасу Шевченку встановлено понад 1350 пам'ятників у багатьох містах і селах України та за кордоном.

Перший пам'ятник Шевченку відкрито в Казахстані в 1881 році до 20-річчя з дня його смерті. Постамент було встановлено в Новопетровському укріпленні. Там поет перебував у засланні. В Україні перший пам'ятник Великому Кобзареві було встановлено в 1898 році в Харкові у садібі підприємця Олексія Алчевського. Це було мармурове погруддя Тараса Григоровича.

Повнофігурний пам'ятник Шевченку вперше було встановлено в 1918 році в Ромнах (Сумщина). Його автором був відомий український скульптор Іван Кавалерідзе.

Пам'ятник Тарасу Шевченку в Ромнах (Сумщина)

РОЗДІЛ I. УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

§ 4. ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ПАРТІЇ І ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про виникнення політичних партій та організацій. Чому вони виникали? Хто їх створював? За що вони боролися? Відповіді на ці та інші запитання ви отримаєте з матеріалів цього заняття.

Політична партія – це організація, яка відстоює свої інтереси та бореться за владу. Перші українські політичні партії виникли на території Західної України. Ще в кінці ХІХ (19) століття **Іван Франко** разом зі своїми однодумцями заснував **Українську радикальну партію**. Члени цієї партії боролися за отримання західноукраїнськими землями широкої автономії. **Автономія** – це право самостійного управління у певній частині держави.

Іван Франко

У **1900 році** в Харкові було створено **Революційну українську партію (РУП)**. Її засновниками були **Дмитро Антонович** з товаришами. Партійці вважали своєю головною метою боротьбу за створення незалежної української держави. Для досягнення своєї мети вони пропонували використовувати насильницькі методи боротьби. Найбільш популярними лозунгами цієї партії були: «Хто не з нами, той проти нас», «Ми візьмемо силою те, що нам належить», «Україна для українців» та інші.

Попри агресивну риторику, члени Революційної української партії дотримувалися мирної форми політичної діяльності. Свою пропаганду вони проводили переважно на Лівобережній Україні. Партійці

друкували та розповсюджували численні брошури та нелегальні періодичні видання – газету «Селянин» і журнал «Гасло». Свою діяльність члени Революційної української партії здійснювали серед селян. Це й стало причиною селянських виступів проти поміщиків у 1902 році на Полтавщині й Харківщині.

Через два роки в лавах Революційної української партії відбувся розкол. На її основі було утворено декілька політичних партій.

У **1900 році** в Києві була заснована ще одна організація – **Українська соціалістична партія (УСП)**. Її засновником та головним ідеологом був **Богдан Ярошевський**. Ця партія виступала за революційне знищення царизму. Важливим напрямком діяльності Української соціалістичної партії було створення умов для побудови

Української республіки на демократичних засадах. Члени цієї партії відстоювали ідеї повної рівноправності всіх людей, які мешкають на території України. Вони пропагували свободу слова, друку та зібрань. Виступали за поступову ліквідацію приватної власності на землю та засоби виробництва шляхом створення колективних господарств.

У **1908 році в Києві** для об'єднання зусиль всіх українських партій у боротьбі за національну автономію України та політичні права громадян було створено **Товариство українських поступовців (ТУП)**. По всій Україні діяли осередки Товариства – громади. Їх нараховувалося близько 60. На щорічних таємних з'їздах обговорювали важливі політичні питання. Свої зусилля члени Товариства спрямовували на розвиток освіти та культури шляхом розповсюдження серед населення українських книг та періодичних видань, вимог навчання дітей рідною мовою у школах тощо.

Дмитро Антонович

Запам'ятайте

Політична партія – це організація, яка відстоює свої політичні інтереси та бореться за владу.

Автономія – право самостійного управління у певній частині держави.

Українська радикальна партія – перша політична організація на західноукраїнських землях.

Революційна українська партія – перша політична організація на українських землях, які входили до Російської імперії.

1900 р. – заснування Революційної української партії.

1900 р. – заснування Української соціалістичної партії.

1908 р. – заснування Товариства українських поступовців.

Імена

Іван Франко – один із засновників Української радикальної партії.

Дмитро Антонович – один із засновників Революційної української партії.

Богдан Ярошевський – засновник Української соціалістичної партії.

3 програми Революційної української партії (1900 р.)

«І от посеред таких лихих обставин ми зійшлися до купи, ми згурдалися в одну сім'ю, перейняті великим болем та жалем до тих страждань, що наповнили народну душу, і ... ми виписали на своєму прапорі: «Одна, єдина нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж до Кавказьких».

Запитання

1. Що таке політична партія?
2. Засновником якої партії був Іван Франко?
3. Які погляди відстоювали члени Української радикальної партії?
4. Яка політична партія була заснована в 1900 році в Харкові?
5. Які погляди відстоювали члени Революційної української партії?
6. Хто був організатором Революційної української партії?

7. У якому році була створена Українська соціалістична партія?
8. Які ідеї відстоювали члени Української соціалістичної партії?
9. З якою метою було створено Товариство українських поступовців?
10. Яка ідея проголошувалася в програмі Революційної української партії?

Завдання

1. Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її.

Назва політичної партії	Засновники	Дата заснування

Цікаво знати

Українські політичні партії зверталися до народу через листівки чи пресу. У 1902 році члени Революційної української партії подали прохання до міністра внутрішніх справ Російської імперії про дозвіл на видання газети «Селянин». Проте отримали відмову. Партійці обійшли заборону міністра. Вони організували друк газети за кордоном і таємно ввозили її на територію України. На сторінках газети розміщувалися не тільки політичні матеріали. Також друкували оповідання про життя селян.

§ 5. РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ В УКРАЇНІ У 1905–1907 РОКАХ

На минулому уроці ви дізналися про діяльність перших українських політичних партій. Пригадайте, що таке політична партія. Засновником якої партії був Іван Франко? Які погляди відстоювали члени Революційної української партії? У якому році була створена Українська соціалістична партія? З якою метою було створено Товариство українських поступовців?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про революційні події в Україні в 1905–1907 роках.

У січні **1905 року в Петербурзі** відбувалася мирна демонстрація. За наказом царя, війська розстріляли її учасників. Звістка про цю подію облетіла всю державу. В Україні розпочалися страйки. **Страйк** – це припинення праці робітниками з метою домогтися виконання певних вимог. Застрайкували робітники промислових підприємств **Києва, Харкова, Миколаєва**. Страйкарі висували переважно економічні вимоги: восьмигодинний робочий день, покращення умов праці, підвищення заробітної плати тощо.

Робітничий рух розповсюджувався й по інших містах України. У жовтні 1905 року вже страйкувало близько 120 тисяч робітників. В **Одесі** було кинуте заклик «Геть самодержавство!». Відбулися збройні виступи трудящих **Одеси, Горлівки, Катеринослава (Дніпра), Києва, Харкова**. Але царські війська швидко розбили погано озброєні та розрізнені робітничі загони.

У цей час посилювався й селянський рух. За 1905 рік відбулося близько 4 тисяч виступів. Основними формами боротьби селян були погроми поміщицьких маєтків, підпали, самовільне захоплення землі та вбивства окремих поміщиків. Селянські повстання діяли в межах окремих сіл чи невеликих районів. Тому каральні загони легко придушували непов'язані між собою селянські виступи.

Мітинг у Харкові (жовтень 1905 року)

На підтримку робітників і селян виступили військові. У червні 1905 року спалахнуло повстання на броненосці «**Потьомкін**». Цей корабель прибув до **Одеси**. Його екіпаж підтримав загальний страйк трудящих. У листопаді **1905 року** повстали матроси 12 кораблів Чорноморського флоту на чолі з лейтенантом **Петром Шмідтом**. У Києві спільно виступили з робітниками солдати-сапери. Царському урядові довелося силами вірних армійських частин придушити повсталих матросів і солдатів.

Броненосець «Потьомкін»

У ході революційних подій **1905 року** українці вимагали вільного розвитку української мови й культури, навчання в Україні рідною мовою, видання українською книг, газет і журналів.

Під тиском громадськості російський цар Микола II видав маніфест від 17 жовтня 1905 року. У ньому він «дарував» підданам особисту недоторканість, свободу слова та зібрань.

Унаслідок цього в деяких сільських регіонах України вчителі почали навчати дітей українською мовою. У багатьох містах відкривали українські клуби, театральні гуртки, наукові товариства. У **1906 році** в **Києві, Катеринославі (Дніпрі), Одесі, Полтаві, Харкові** та інших містах виходило 18 українських газет і журналів. Першою щоденною українською газетою стала «**Громадська думка**». У ній друкували свої матеріали **Михайло Грушевський, Іван Франко, Олександр Олесь** та інші. Також виходили книжки українською мовою. У **1907 році** було надруковано повне видання «**Кобзаря**» Тараса Шевченка.

Революція 1905–1907 років сприяла пробудженню національної самосвідомості українців.

Запам'ятайте

Страйк – це припинення праці робітниками з метою домогтися виконання певних вимог.

«**Громадська думка**» – перша щоденна українська газета.

1905–1907 рр. – революційні події в Україні.

Запитання

1. Коли розпочалися революційні події в Україні?
2. Що таке страйк?
3. Які вимоги висували українські робітники?
4. У яких містах відбулися збройні виступи робітників?
5. Як селяни боролися з поміщиками?
6. Як військові виступили проти влади?
7. Які зміни відбулися в Україні в 1906–1907 роках?

Завдання

1. Визначте, у якому столітті і його половині відбулися революційні події в Україні 1905–1907 років.

2. Які позитивні зміни відбулися на теренах України внаслідок революційних подій 1905–1907 років? Запишіть.

Цікаво знати

Одне з найбільших селянських виступів у 1905 році відбулося в селі Великі Сорочинці на Полтавщині. Арешт місцевого активіста став причиною селянського бунту. Наступного дня близько 5 тисяч мешканців села зібралися на мітинг. Було створено селянський комітет. Комітет керував повстанцями. Селяни заарештували поліцейського, вигнали з села прихильників царського режиму. Також було вирішено не платити податків, не давати новобранців до війська та закрити шинки.

На втихомирення повстанців прибула сотня донських козаків. Вони відкрили вогонь по селянах. З вилами й косами сорочинці стали до бою й змусили солдатів покинути село. У цьому бою загинуло 63 повстанці.

Після таких подій губернатор надіслав у Сорочинці каральний загін з гарматами. Загін придушив повстання. Селян примусили стояти на колінах у снігу протягом 6 годин, поки солдати катували організаторів повстання.

Кількість звинувачених сягало тисячі людей. Але засудили вісім селян-зачинщиків.

Пам'ятник «Сорочинська трагедія»

§ 6. УКРАЇНА У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ. ЖИТТЯ НА ФРОНТІ ТА В ТИЛУ

На минулому уроці ви дізналися про революційні події 1905–1907 років в Україні. Пригадайте, що таке страйк. Які вимоги висували українські робітники? У яких містах відбулися збройні виступи робітників? Як військові виступили проти влади? Які зміни відбулися в Україні в 1906–1907 роках?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про участь українців у Першій світовій війні.

1 серпня 1914 року розпочалася **Перша світова війна**. У цій війні брало участь багато країн світу. По різні лінії фронту опинилися Російська імперія та Австро-Угорщина. Українці проживали на території обох цих держав. Більше як три мільйони українців було відправлено до російської армії та 250 тисяч українців служили в австро-угорському війську. Українці були змушені вбивати один одного, бо воювали за інтереси чужих держав.

Воїни російської армії

Солдати австро-угорського війська

Події цієї війни не оминули українських земель. Протягом **1914–1917 років** відбувалися військові дії на території **Галичини** та **Буковини**. Ці землі по декілька разів опинялися в руках росіян чи австро-угорців. Війська обох країн поводитися як загарбники. Свої невдачі у війні австрійці часто пов'язували зі «зрадою» українців. Багато тисяч українців було відправлено до Австрії відбувати покарання. У таборах люди гинули від голоду та хвороб.

Не краще ставилися й росіяни до мешканців Галичини та Буковини. Вони проголосили Галичину давньою російською землею, яка тепер возз'єдналася із Росією. Російська влада закрила всі українські культурні установи, бібліотеки, заборонила періодичні видання, запровадила примусове обмеження на вживання української мови та робила спроби запровадити в школах російську мову. Росіяни виявляли та арештовували прихильників українства. Особливо активно відправляли у заслання до Сибіру священників греко-католицької церкви.

Значного удару економіці Західної України було завдано безперервними бойовими діями. Велика кількість заводів і фабрик були зруйновані. У місцях бойових дій зруйнували житлові будинки. Цивільне населення бідувало. Ховаючись від війни, люди часто покидали рідні домівки.

Руїни Калуша у роки війни (Івано-Франківщина)

На інших українських землях також погіршувалося матеріальне становище населення. Війна спричинила нестачу харчів, засобів гігієни, ліків тощо. Ціни на товари значно зросли. Поширилися випадки смерті людей від хвороб та голоду. Багатьох чоловіків було забрано на фронт. В українських селах на початок 1917 року майже не залишилося працездатних чоловіків.

Солдати перед боєм

Серед українських солдатів по обидві лінії фронту зростало невдоволення владою. Війна тривала вже кілька років. Її закінчення не було видно. Серед солдатів поширювалися думки про повалення чинної влади та боротьбу за українську автономію.

Перша світова війна принесла українському народові великі втрати й страждання. Водночас війна сприяла зростанню національно-визвольного руху в Україні.

Запам'ятайте

Галичина та Буковина – українські землі, на яких відбувалися битви Першої світової війни.

1914 рік – початок Першої світової війни.

**Із програми Галицько-Буковинського
генерал-губернатора російського г
рафа Георгія Бобринського (1914–1915 рр.)**

«Східна Галичина й Лемківщина – давня невіддільна частина однієї великої Росії, на тих землях місцеве населення завжди було російським, тому їхній устрій повинен бути російським. Я буду тут впроваджувати російську мову, закон і порядки».

Запитання

1. У якому році розпочалася Перша світова війна?
2. До складу яких держав входили українські землі в той час?
3. На території яких українських земель відбувалися воєнні дії?
4. Як поводитися представники Австро-Угорщини на західноукраїнських землях?
5. Як ставилася до українців російська влада?
6. Чому окупанти боролися з усім українським?
7. Як жилося цивільному населенню у роки Першої світової війни?
8. Опрацюйте історичний документ і подумайте, чого прагнула російська влада.

Завдання

1. Визначте, у якому столітті почалася Перша світова війна.
2. Знайдіть на історичній карті Галичину та Буковину.

Цікаво знати

У Першій світовій війні багато країн використовували авіацію. Український вчений-авіаконструктор Ігор Сікорський є автором першого в світі пасажирського літака, першого в світі трансатлантичного гідроплана і першого серійного гелікоптера.

Цікаво знати

Ще в 1931 році Ігор Сікорський запатентував проєкт гелікоптера, який в своїх рисах мало чим відрізнялася від сучасних моделей: два пропелера – головний (горизонтальний) на даху і допоміжний (вертикальний) на хвості.

17 квітня 1941 року Ігор Сікорський презентував перший у світі гелікоптер-амфібію на поплавковому шасі. Гелікоптер здійснив зліт з води і приземлився на сушу. Тривалість польоту гелікоптера на поплавцях становила 1 годину 35 хвилин, а швидкість досягала 100 кілометрів на годину.

Згодом авіаконструктор створив ще 18 серійних гелікоптерів. Саме вертоліт Сікорського першим у світі був поставлений на серійне виробництво. Також він першим у світі почав будувати турбінні гелікоптери, гелікоптери-амфібії з шасі і «літаючі крани».

Вертольоти Сікорського використовували Збройні сили США. Літаки українського інженера першими в історії перетнули Атлантику і Тихий океан.

Гелікоптер-амфібія VS-300A. За штурвалом Ігор Сікорський

§ 7. ЛЮТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 РОКУ. ПАДІННЯ САМОДЕРЖАВСТВА

На минулому уроці ви дізналися про життя українців у роки Першої світової війни. Пригадайте, у якому році розпочалася Перша світова війна. До складу яких держав входили українські землі в той час? На території яких українських земель відбувалися воєнні дії? Як жилося цивільному населенню у роки Першої світової війни?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про Лютневу революцію 1917 року та її наслідки.

Події Першої світової війни викликали незадоволення у суспільстві. Людям жилося дуже важко, не вистачало промислових товарів, ліків, палива. Російську імперію охопила продовольча криза. У містах шикувалися довгі черги за хлібом. Розпочалися страйки робітників та селянські виступи проти поміщиків. Солдати виступали за найшвидше закінчення війни. Революціонери активізували свою пропаганду проти царської влади.

Черги за хлібом (1917 рік)

Робітнича демонстрація

У містах Російської імперії розпочався голод. Ціни на продукти піднялися. Хліба не вистачало всім. Тому царський уряд ввів карткову систему розподілу харчових продуктів. За картками видавалася невелика кількість хліба.

Спеціальні озброєні загони силою відбирали хліб у селян. Селяни піднімали бунти проти таких дій. У містах почастишали грабунки продовольчих магазинів та складів. Багато заводів і фабрик закрили. Робітники залишалися без грошей та засобів на існування. Вони виходили на вулиці та вимагали хліба, закінчення війни та відставки уряду. Багато трудящих виступало за усунення царя від влади.

Найбільш активними були робітники столиці Російської імперії – **Петрограда**. На вулицях міста з'явилися барикади. **Барикада** – це загородження, зведене поперек вулиць. У лютому **1917 року** загони робітників нападали на поліцейських та роззброювали їх. Розпочалися збройні зіткнення. Робітники захопили петроградську тюрму та звільнили звідти всіх арештантів. Вони грабували магазини, склади, торгові лавки з продуктами та зброєю. Заворушень у Петрограді стало ще більше.

Так, у **лютому 1917 року** в Російській імперії почалася **Лютнева революція**. **Революція** – це переворот, швидка зміна влади. На придушення повстання відправили солдатів. Проте вони відмовилися стріляти в робітників і перейшли на їхній бік. Усі разом штурмом

захопили Зимовий палац та урядові будинки. Повстанці вимагали від царя відректися від престолу.

2 березня 1917 року російський цар Микола II відмовився від влади. Після повалення самодержавства в Росії встановили двовладдя. Утворилося два політичні табори: **Тимчасовий уряд** та **Рада робітничих і солдатських депутатів**. Тимчасовий уряд проголосив свободу слова та друку, право на зібрання та об'єднання, діяльність політичних партій. Проте становище в Російській імперії тільки погіршувалося.

Революційні події знайшли відгук на українських землях. На відміну від Росії, в Україні виник могутній націоналістичний табір. Його метою була боротьба за автономію України.

Демонстрація в Києві (лютий 1917 року)

Запам'ятайте

Барикада – загородження поперек вулиць.

Революція – переворот, швидка зміна влади.

Самодержавство – форма правління в державі. Тоді влада належить одній людині (царю).

Лютий 1917 року – початок Лютневої революції в Росії.

2 березня 1917 року – відмова російського царя Миколи II від влади.

Із поліцейського донесення

«Під час заворушень спостерігалось зневажливе ставлення протестуючих по відношенню до військових нарядів. На пропозицію розійтися з натовпу кидалися камінням і кусками льоду. При попереджувальних пострілах військами вгору натовп не тільки не розходився, а й супроводжував його сміхом.

Лише при стрільбі бойовими патронами в натовп люди розбігалися, ховаючись по дворах найближчих будинків, а після закінчення пострілів знову виходили на вулицю...».

Запитання

1. Як жилося мирним мешканцям на початку 1917 року?
2. Чому робітники виходили на демонстрації?
3. Що вимагали від влади демонстранти?
4. Що таке революція?
5. Чому Лютнева революція отримала таку назву?
6. Коли російський цар відмовився від влади?
7. Які політичні табори боролися за владу?
8. Опрацювавши історичний документ, розкажіть, як поводитися повстанці.

Завдання

1. Із запропонованих дат оберіть ту, яка стосується Лютневої революції:
 - а) січень 1915 року;
 - б) лютий 1917 року;
 - в) червень 1918 року.
2. Коли цар Микола II відмовився від влади?
 - а) 2 березня 1917 року;
 - б) 2 червня 1917 року;
 - в) 2 жовтня 1917 року.

Цікаво знати

Перша світова війна найбільше набридла солдатам воюючих сторін. Вони не розуміли, чому гинуть, за що воюють і коли всьому цьому прийде кінець. У кінці Першої світової війни траплялися незвичні випадки. Українці, які воювали по обидві лінії фронту, не стріляли один в одного. Вони обіймалися, спілкувалися, ділилися новинами та солдатськими харчами, налагоджували дружні зв'язки. Таке явище у військах називали братанням. Офіцери намагалися цьому завадити. Проте українці знаходили час для спілкування.

Братання на фронті

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ

**«УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ
XX (20) СТОЛІТТЯ»**

На початку XX (20) століття на українських землях активно створюють політичні партії. У **1900 році в Харкові** було засновано **Революційну українську партію**. Її головною метою було створення незалежної української держави. У цей же рік у **Києві** виникає **Українська соціалістична партія**. Вона виступала за революційне знищення царизму. У лавах наявних партій відбувалися розколи. Кількість політичних організацій в Україні з часом зростала. Найбільш активними українськими політичними діячами на початку XX (20) століття були **Іван Франко, Дмитро Антонович, Богдан Ярошевський** та інші.

У **1905–1907** роках на території України відбувалися революційні події. Робітники страйкували, вимагали восьмигодинного робочого дня, покращення умов праці та підвищення заробітної плати. Деякі трудящі закликали до повалення царської влади. Селяни грабували поміщицькі маєтки, підпалювали їх, самовільно захоплювали землі та вбивали окремих поміщиків. Селянські повстання, як правило, діяли в межах окремих сіл. Каральні загони їх легко придушували. У деяких містах до повстанців приєднувалися військові. Повстав броненосець **«Потьомкін»** та ще 12 кораблів Чорноморського флоту на чолі з лейтенантом **Петром Шмідтом**. Повстання придушували. Організаторів жорстко карали.

Наслідком революційних подій **1905–1907 років** було відкриття українських клубів, театральних гуртків, наукових товариств, випуск українських газет, журналів і книг.

У **1914 році** розпочалася **Перша світова війна**. Українці воювали в російській та австро-угорській арміях. Вони перебували по різні сторони фронту і були змушені стріляти один в одного. Протягом **1914–1917 років** бойові дії цієї війни проходили на території українських земель – **Галичини** та **Буковини**. Ці землі по декілька разів опинялися в руках росіян чи австро-угорців. Війська обох країн поводитися як загарбники. Мирне населення страждало від нестачі харчових продуктів, засобів гігієни, ліків тощо. Ціни на товари значно зросли. Люди

часто помирали від хвороб та голоду. На фронтах гинули українські солдати. Вони не розуміли, за що воюють.

Події Першої світової війни викликали незадоволення у суспільстві. У **лютому 1917 року** в Російській імперії розпочалася **Лютнева революція**.

2 березня 1917 року російський цар Микола II відмовився від влади. Повалення самодержавства знайшло підтримку в Україні. Тут розпочалася боротьба за створення власної держави.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Революційна українська партія була заснована в:

- а) 1900 році;
- б) 1905 році;
- в) 1910 році.

2. Українська соціалістична партія виступала за:

- а) збільшення повноважень російського царя;
- б) революційне знищення царизму;
- в) об'єднання всіх партій.

3. Революційні події в Україні відбулися в:

- а) 1900–1902 роках;
- б) 1905–1907 роках;
- в) 1910–1912 роках.

4. Під час революційних подій матроси підняли повстання на броненосці:

- а) «Нахімов»;
- б) «Рюрик»;
- в) «Потьомкін»

5. Очолив повсталих моряків Чорноморського флоту:

- а) капітан Петро Нестеров;
- б) лейтенант Петро Шмідт;
- в) матрос Анатолій Железняков.

6. Унаслідок революційних подій 1905–1907 років в Україні:

а) відкривали українські установи, друкували українські газети, журнали та книги;

б) закривали українські установи, забороняли друкувати українські газети, журнали та книги;

в) відкрився кордон між Росією та Австро-Угорщиною для спілкування українців.

7. Перша світова війна розпочалася в:

а) 1910 році;

б) 1914 році;

в) 1917 році.

8. Протягом 1914–1917 років бойові дії проходили на території українських земель:

а) Закарпаття та Слобожанщини;

б) Поділля та Сіверщини;

в) Галичини та Буковини.

9. Лютнева революція розпочалася в лютому:

а) 1910 року;

б) 1914 року;

в) 1917 року.

10. Російський цар Микола II відмовився від влади в:

а) березні 1917 року;

б) червні 1917 року;

в) жовтні 1917 року.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ВМІННЯ

1. Визначте, у якому столітті та його половині відбулася Перша світова війна.

2. Вирахуйте, скільки років минуло з часу Лютневої революції до наших днів.

РОЗДІЛ II. БОРОТЬБА ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ У 1917–1920 РОКАХ

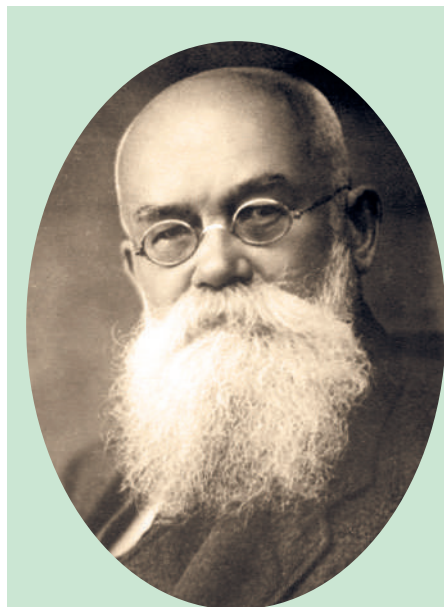
§ 8. УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

Діти, у цьому розділі ви ознайомитеся з однією із найгероїчніших та найтрагічніших сторінок історії нашого народу – боротьбою українців за свою державність у 1917–1920 роках.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про утворення Української Центральної Ради та діяльність Михайла Грушевського.

Лютнева революція в Росії дала поштовх для піднесення національно-визвольного руху в Україні. Активізувалися різноманітні українські політичні партії та організації. За ініціативи **Товариства українських поступовців** було скликано представників політичних, громадських і культурних організацій України. **4 березня 1917 року в Києві** вони утворили об'єднану організацію – **Українську Центральну Раду**. Її головою було обрано **Михайла Грушевського**.

На той час Михайло Грушевський був відомим істориком, професором Львівського університету, активним політичним діячем. Викладав студентам історію, написав сотні наукових робіт про життя українців у давні часи. Після початку Першої світової війни повернувся до Києва. Там його арештували російські жандарми як неблагонадійного і відправили в заслання до Сибіру. Зі скасуванням самодержавства Михайло Грушевський повернувся до Києва, де активно зайнявся розбудовою української державності.

Михайло Грушевський

Центральна Рада стала найвищим законодавчим органом на українських землях. До її складу ввійшло близько 150 осіб. Їх обрали від політичних партій, культурних і військових організацій та губерній.

Тимчасовий уряд Росії негативно сприйняв намагання українців самостійно управляти своїми землями. Тому Центральна Рада **10 червня 1917 року** видала **Перший Універсал**. У ньому проголошувалося, що українці, не розриваючи з російською державою, самі будуть керувати й господарювати у своєму краї. Для ефективного управління українськими землями Центральна Рада створила уряд – Генеральний Секретаріат. Його очолив відомий український письменник та політичний діяч **Володимир Винниченко**. Перший **Генеральний Секретаріат** України складався з 8 осіб. Вони відповідали за фінанси, земельні справи, військо, освіту, внутрішні, судові, продовольчі та міжнаціональні справи.

Перший Генеральний Секретаріат (1917 рік)

Українці в той час відчували велике піднесення. У всьому намагалися допомогти новоутвореним органам влади. Прикладом цьому може бути звернення Центральної Ради до громадян про добровільний податок на потреби, пов'язані з її діяльністю. Адже Тимчасовий уряд Росії не виділяв жодної копійки на існування українських інституцій. Біля скарбниці Центральної Ради одразу вироста черга з людей. Вони бажали віддати свої кошти. Сотнями надходили телеграми з різних

куточків України зі словами підтримки. Проходили мітинги на підтримку Центральної Ради. Український народ вітав власне національне відродження.

Маніфестація в Києві (19 березня 1917 року)

Запам'ятайте

Універсал – звернення влади до народу.

Генеральний Секретаріат – уряд Центральної Ради.

Маніфестація – масовий виступ на підтримку політичної сили або протест проти її діяльності.

4 березня 1917 року – створення Української Центральної Ради.

10 червня 1917 року – проголошення Першого Універсалу.

Імена

Михайло Грушевський – історик, політичний діяч, голова Центральної Ради.

Володимир Винниченко – письменник, політичний діяч, перший керівник Генерального Секретаріату.

Витяг з Першого Універсалу Української Центральної Ради

«Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй Землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають – вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Все-народні Українські Збори (Сейм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські Збори...».

Запитання

1. Коли було утворено Українську Центральну Раду?
2. Хто очолив Центральну Раду?
3. Що вам відомо про Михайла Грушевського?
4. Що таке універсал?
5. Опрацюйте історичний документ і розкрийте головну думку Першого Універсалу.
6. Як називався уряд Центральної Ради?
7. Хто очолив Генеральний Секретаріат?
8. Як українці підтримували дії Центральної Ради?

Завдання

1. Розташуйте у хронологічній послідовності історичні події: проголошення Центральної Ради; початок Першої світової війни; Лютнева революція в Росії.
2. Вирахуйте, скільки років минуло з часів утворення Української Центральної Ради до наших днів.

Цікаво знати

Текст Першого Універсалу написав Володимир Винниченко. Він був не тільки політичним і громадським діячем, науковцем, але й чудовим письменником. Його перу належить багато творів художньої літератури. Володимир Винниченко став автором першого українського фантастичного роману «Сонячна машина». На початку книги було вказано: «Присвячую моїй сонячній Україні».

Володимир Винниченко

Обкладинка першого видання роману «Сонячна машина», 1928 року

§ 9. ТРЕТІЙ УНІВЕРСАЛ. ПРОГОЛОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

На минулому уроці ви дізналися про Українську Центральну Раду. Пригадайте, коли було утворено Українську Центральну Раду. Що вам відомо про життя Михайла Грушевського? Яка ідея проголошувалася в Першому Універсалі? Хто очолив Генеральний Секретаріат? Як українці підтримували дії Центральної Ради?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про початок перетворень на українській землі. Вони були проголошені в Третньому Універсалі.

Протягом літа **1917 року** Тимчасовий уряд Росії зміцнив свої позиції й обмежив повноваження Української Центральної Ради. Володимира Винниченка викликали до Петрограда для особистих пояснень щодо самовільних дій щодо автономізації України. Тимчасовий уряд доручив київському прокурору притягнути членів Генерального Секретаріату до карної відповідальності.

Мітинг в Києві (літо 1917 року)

Конфлікт між Центральною Радою та Тимчасовим урядом набрав обертів. Невідомо, чим би все закінчилося, якби 7 листопада **1917 року в Петрограді** більшовики не скинули Тимчасовий уряд. **Більшовики** – це політична партія, яка виступала за владу найбідніших робітників (пролетарів) та селян. У Росії було утворено новий уряд – **Раду народних комісарів** на чолі з **Володимиром Леніним**.

Уже ввечері 7 листопада про більшовицький переворот стало відомо в Києві. У цей час в місті було три політичні табори. Кожен з них мав власні збройні сили. Це прибічники Тимчасового уряду, більшовики та Центральна Рада. Між ними почалися кровопролитні бої. Вони тривали три дні.

Україні загрозувала небезпека. Тому Центральна Рада **7 листопада 1917 року оголосила Третій Універсал**. У ньому проголошувалася **Українська Народна Республіка** у складі Росії.

Проголошення Третього Універсалу в Києві

У Третьому Універсалі проголошувалося:

- вся влада в Українській Народній Республіці (УНР) належить Центральній Раді;
- земля належить всьому трудовому народові й повинна перейти до нього без викупу;
- 8-ми годинний робочий день для найманих працівників;
- свобода слова, друку, віри, зібрань тощо;
- скасування смертної кари.

Третій Універсал Центральної Ради по-різному сприйняли мешканці України. Особливо багато страхів у людей викликало земельне питання. Багато заможних селян не підтримало це положення. Адже вони вважали, що будуть позбавлені права власності на землю. Не було єдності щодо цього питання і в самій Центральній Раді. На знак протесту зі складу Генерального Секретаріату вийшло декілька осіб.

Центральна Рада швидко втрачала свій авторитет. Їй не вдалося розв'язати ключових завдань. На заводах і фабриках зростало безробіття. Відбувалося масове зубожіння народу. Селяни не дочекалися землі й на власний розсуд взяли за її розподіл. Самовільні дії селян придушували військові загони. Такі дії ще більше посилювали незадоволення.

Загострювався конфлікт між російськими більшовиками та Українською Центральною Радою.

Запам'ятайте

Більшовики – політична партія, яка виступала за владу найбільш розвинутих робітників (пролетарів) та селян.

7 листопада 1917 року – проголошення Третього Універсалу.

УНР – Українська Народна Республіка.

Імена

Володимир Ленін – лідер російських більшовиків, голова Ради народних комісарів.

Витяг з Третього Універсалу Української Центральної Ради

«Віднині Україна стає Українською Народною Республікою. Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб вся республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів...»

Запитання

1. Які стосунки склалися між Центральною Радою та Тимчасовим урядом Росії?
2. Яка політична сила Росії усунула від влади Тимчасовий уряд?
3. Як називався уряд більшовиків?
4. Хто очолив більшовицький уряд?
5. Які політичні сили боролися за владу в Києві у листопаді 1917 року?
6. Коли було оголошено Третій Універсал?
7. Що проголошувалося у Третньому Універсалі Центральної Ради?
8. Опрацюйте уривок Третього Універсалу й розкрийте його головну думку.
9. Чому Українська Центральна Рада втрачала популярність у народі?

Завдання

1. Опрацюйте текст підручника. Випишіть політичні сили, які боролися за владу в Києві в листопаді 1917 року.
2. Складіть речення зі слів: *Центральна, проголосила, Народної, Третьому Універсалі, складі, у, Росії, Рада, Української, Республіки, утворення, у.*

Цікаво знати

25 листопада Центральна Рада ухвалила рішення про введення в обіг тимчасових українських грошей. Вони називалися карбованці. Їх повинні були використовувати паралельно з російськими рублями. Українські гроші випускали в друкарні Василя Кульженка. На той час вона була найсучаснішою в Києві.

Першою побачила світ купюра номіналом у 100 карбованців. У столиці ці гроші називали «кульженками». А в Україні називали «горпинками» через орнамент, який часто зустрічався на жіночих фартухах. На цих грошах був зображений тризуб. Як згадували очевидці, люди плакали з радості, молилися та цілували «свої гроші». Написи на цих банкнотах було здійснено не тільки українською мовою. Також російською, польською та єврейською.

100 карбованців
Української Народної
Республіки

§ 10. УТВОРЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ УНР. ВТОРГНЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКИХ ВІЙСЬК НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ. ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УНР

На минулому уроці ви дізналися про утворення Української Народної Республіки у складі Росії. Пригадайте, яка політична сила в Росії усунула від влади Тимчасовий уряд. Коли було оголошено Третій Універсал Центральної Ради? Що проголошувалося у ньому? Чому Центральна Рада втрачала популярність в українського народу?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про вторгнення більшовицьких військ на територію України та проголошення незалежності Української Народної Республіки.

9 грудня 1917 року в Харкові відбулося збройне повстання більшовиків проти Центральної Ради. Головною силою повстанців були червоноармійські загони, надіслані з Росії. Влада в місті перейшла до більшовиків. Вони оголосили Центральну Раду поза законом. Усі її розпорядження визнали недійсними.

Червоноармійці в Харкові

Більшовики організували Всеукраїнський з'їзд Рад. На ньому проголосили утворення Української Народної Республіки Рад у складі Радянської Росії. Столицею нової української республіки було обрано **Харків**.

Таким чином, в кінці **1917 року** в Україні утворилося дві держави: Українська **Народна Республіка** зі столицею в **Києві** та **Радянська Українська Народна Республіка** з центром у **Харкові**.

Для більшовицької Росії проголошення радянської влади в Україні мало важливе значення. Росія представляла все так, наче в Україні розпочався внутрішній конфлікт. А радянська влада лише допомагала відстоювати право на існування Радянській Українській Народній Республіці.

25 грудня 1917 року російські більшовицькі збройні загони під командуванням **Михайла Муравйова** розпочали наступ на Київ. Вони хотіли повалити владу Української Центральної Ради.

Розпочалася громадянська війна. **Громадянська війна** – це військова боротьба між громадянами однієї країни. Або боротьба між двома країнами, які раніше були єдиною державою.

В умовах збройного конфлікту з більшовиками Центральна Рада видала **22 січня 1918 року Четвертий Універсал**. У ньому було проголошено незалежність і самостійність Української Народної Республіки.

У цьому документі також зазначалося:

– Українська Народна Республіка прагне жити в мирі та злагоді із сусідніми країнами;

– влада в Україні належить народу. Від його імені буде правити Центральна Рада;

– політика більшовиків є ворожою для України й веде до громадянської війни, тому з ними необхідно боротися;

– Центральна Рада прагне миру для України, тому негайно розпочинає переговори з Німеччиною про вихід з війни;

– земля повинна перейти у власність селян безоплатно.

Впровадження ідей Четвертого Універсалу стало неможливим, адже значну територію українських земель вже контролювали більшовики. Їхні червоноармійські загони вже підходили до Києва.

Четвертий Універсал
Центральної Ради

Запам'ятайте

Радянська Українська Народна Республіка – підконтрольна більшовикам українська держава.

Громадянська війна – військова боротьба між громадянами однієї країни. Або між двома країнами, які раніше були єдиною державою.

9 грудня 1917 року – захоплення Харкова більшовиками.

22 січня 1918 року – оприлюднення Четвертого Універсалу. У ньому проголошувалася незалежність і самостійність Української Народної Республіки

Витяг з Четвертого Універсалу Української Центральної Ради

«Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу. Зо всіма сусідніми державами ... ми хочемо жити в злагоді й приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя самостійної Української Республіки. Влада в ній буде належати тільки народові України...».

Запитання

1. Хто захопив владу в Харкові в грудні 1917 року?
2. Яка країна допомогла здійснити збройний переворот в Харкові?
3. Як називалася підконтрольна більшовикам українська держава?
4. Коли розпочався наступ більшовиків на Київ?
5. Хто командував червоноармійцями, які наступали на Київ?
6. Що таке громадянська війна?
7. Чому Центральна Рада проголосила Четвертий Універсал?
8. Коли було оприлюднено Четвертий Універсал?
9. Що проголошувалося в Четвертому Універсалі?

Завдання

1. Знайдіть на карті міста: Київ, Харків.
2. Опрацюйте текст підручника. Випишіть дати та історичні події, які відбулися в той час.

Цікаво знати

Грошова система Української Народної Республіки складалася із карбованців, гривень та шагів. 1 карбованець дорівнював 2 гривням або 200 шагам.

Спочатку шаги були задумані як звичайнісінькі поштові марки. Але в через нестачу дрібної розмінної монети їх використовували одночасно і як марки, і як монети. Друкували в Києві аркушами по 100 штук, номіналом у 10, 20, 30, 40 і 50 шагів. Папір для шагів був грубий – для тривалого використання.

Шаги Української Народної Республіки

§ III. БОРОТЬБА ЗА ВЛАДУ. СТАНЦІЯ КРУТИ. ЗАХОПЛЕННЯ БІЛЬШОВИКАМИ КИЄВА

На минулому уроці ви дізналися про наступ більшовиків на Україну та проголошення незалежності Української Народної Республіки. Пригадайте, хто захопив владу у Харкові в грудні 1917 року. Як називалася підконтрольна більшовикам українська держава? Що таке громадянська війна? Що проголошувалося у Четвертому Універсалі?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про боротьбу Центральної Ради з більшовиками та подвиг українських юнаків біля станції Крути.

Наприкінці січня **1918 року** більшовицькі війська рухалися на Київ. Загальне командування червоноармійцями здійснював **Михайло Муравйов**. Більшовики діяли швидко й рішуче. Центральна Рада намагалася зупинити агресію. Але у той час її військові частини були розפורшені по всій території України.

Озброєні робітники заводу «Арсенал»

Київські більшовики хотіли полегшити наступ радянським військам. Тому 16 січня 1918 року розпочали збройне повстання. Його центром став завод «**Арсенал**». Через тиждень повстання було придушене. Понад 300 робітників заводу загинуло. Попри невдачу збройного виступу, київські робітники відтягли на себе значну частину українського війська.

У цей час керівництво Центральної Ради намагалося затримати просування червоноармійців на Київ. Тому направило поспіхом сформовані збройні загони. Серед українських вояків був курінь, який складався зі студентів та гімназистів старших класів. Загальна кількість українських оборонців становила близько 650 осіб. Червоноармійців, які рвалися до Києва, було майже вдесятеро більше.

Бій під Крутами (картина Л. Перфецького)

Бій відбувся **29 січня 1918 року** біля станції **Крути** й тривав декілька годин. Українським військам вдалося зупинити наступ більшовиків. Але до червоноармійців підійшло підкріплення з бронепотягом. Тоді оборонці розібрали колію і під вечір відступили у напрямі Києва. Через деякий час з'ясувалося, що не вистачає одного загону зі студентів та гімназистів. Вони відступали в сутінках і вийшли прямо на

червоноармійців. Ті взяли юнаків у полон. Більшовики були розлючені значними втратами. Вони по-звірячому знущалися з полонених. А потім наказали розстріляти. Українські бранці перед смертю заспівали гімн «Ще не вмерла Україна». Це були їхні останні слова. У бою під Крутами українські вояки втратили близько 250 побратимів.

Центральна Рада не змогла організувати дієвої оборони. Червоноармійці заволоділи передмістям Києва і розпочали штурм міста. П'ять днів військо Муравйова обстрілювало Київ з важких гармат. По мирних кварталах було випущено більше як 15 тисяч набоїв. Для захоплення міста більшовики використали отруйні гази.

Червоноармійці обстрілюють українські позиції

За таких умов Центральна Рада визнала недоцільною подальшу оборону міста і переїхала до **Житомира**. На початку лютого **1918 року** радянські війська ввійшли в Київ. Більшовики три дні грабували місцеве населення. Михайло Муравйов вимагав від своїх бійців нещадно знищувати всіх ворогів революції. Кількість жертв у Києві вимірювалася тисячами. За різними підрахунками, тільки за перший тиждень червоноармійці розстріляли від 2 до 3 тисяч киян.

Запам'ятайте

Бронепотяг – броньований потяг з гарматами та кулеметами.

Січень 1918 року – збройне повстання робітників заводу «Арсенал» у Києві.

29 січня 1918 року – бій біля станції Крути.

Лютий 1918 року – захоплення червоноармійцями Києва.

Імена

Михайло Муравйов – командир червоноармійців, які захопили Київ у лютому 1918 року, організатор масових убивств.

Зі спогадів Михайла Муравйова

«Ми йдемо вогнем і мечем встановлювати радянську владу. Я зайняв місто, бив (з гармат) по палацах і церквах. 28 січня Дума Києва просила перемир'я. У відповідь я наказав душити їх газами. Сотні генералів, а може й, тисячі, були безжалісно вбиті... Так ми мстилися. Ми могли зупинити гнів помсти, проте ми не зробили цього, бо наше гасло – бути нещадними».

Зі спогадів професора Миколи Могилянського

«Крім офіцерів, (червоноармійці) вбивали всякого, хто наївно показував червоний квиток – посвідчення приналежності до українського громадянства».

Запитання

1. Хто керував більшовицькими загонами в Україні?
2. Коли робітники заводу «Арсенал» підняли повстання?
3. Чому робітники підняли повстання?
4. Коли відбувся бій біля станції Крути?
5. Що вам відомо про події біля станції Крути?
6. Як захопили Київ червоноармійці?
7. Коли більшовики захопили Київ?
8. Куди переїхала Центральна Рада?
9. Опрацюйте історичні джерела. Розкажіть, як поводитися червоноармійці в Києві.

Завдання

1. Знайдіть на карті: Київ, Житомир, станцію Крути.
2. Розташуйте у хронологічній послідовності події: захоплення більшовиками Києва; проголошення Радянської Української Народної Республіки; бій біля станції Крути.

Цікаво знати

У період першої українсько-більшовицької війни Центральній Раді підпорядковувалося декілька авіаційних підрозділів. Проте активну участь в обороні Києва брав лише 1-й український авіаційний загін. Решта авіачастин дотримувалися нейтралітету (не брали участі в конфлікті).

Командував першим авіазагоном сотник Олександр Єгоров. Льотчики цього підрозділу здійснювали переважно розвідувальні польоти. А коли червоноармійці почали обстрілювати Київ, то українські літаки бомбили бронепотяги та важку артилерію більшовиків. У лютому 1918 року 1-й авіаційний загін разом з іншими військами Центральної Ради залишив Київ. Один із льотчиків, за наказом військового керівництва, розкидав з літака листівки із закликом до киян спокійно перетерпіти більшовиків. На листівці також була обіцянка, що невдовзі українське військо повернеться до столиці.

Літаки Української Народної Республіки

§ 12. МИРНИЙ ДОГОВІР У БРЕСТ-ЛИТОВСЬКУ. ЗВІЛЬНЕННЯ УКРАЇНИ ВІД БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ

На минулому уроці ви дізналися про бій під Крутами та захоплення більшовиками Києва. Пригадайте, хто командував більшовицькими загонами в Україні. Що вам відомо про події біля станції Крути? Коли більшовики захопили Київ? Як поводитися червоноармійці з киянами?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про звільнення України від більшовиків.

Захоплення більшовиками Києва, відступ Центральної Ради до **Житомира** змусили лідерів Української Народної Республіки шукати союзників у боротьбі з радянською владою. Їхні погляди були спрямовані до **Брест-Литовська**. Там відбувалися мирні переговори між **Німеччиною** й **Австро-Угорщиною** з одного боку та **Радянською Росією** з іншого. Для захисту інтересів України на ці переговори вирушили представники Центральної Ради та Генерального секретаріату. Їх очолив **Всеволод Голубович**.

Українська делегація на переговорах у Брест-Литовську

9 лютого 1918 року українська сторона підписала мир із колишніми ворогами в Першій світовій війні (Німеччиною, Австро-Угорщиною та іншими країнами). У цей же день було укладено українсько-німецький договір. А через три дні уклали таку саму угоду з Австро-Угорщиною. Колишні вороги стали союзниками в боротьбі України з більшовиками. Натомість німецька та австро-угорська сторони вимагали значних поставок з українських земель харчових продуктів та сировини. Наприклад, за укладеними угодами, Україна тільки в першій половині 1918 року повинна була поставити союзникам 60 мільйонів пудів хліба, майже 3 мільйони пудів м'яса, 400 мільйонів яєць та багато іншої продукції.

Невдовзі німецька та австро-угорська армії вступили на територію України і звільнили її від більшовиків. **22 березня 1918 року** Центральна Рада разом з німецько-австрійськими військами ввійшла в **Київ** і відновила свою владу на всій території України.

Перед Центральною Радою постали нові виклики. Поміщики почали вимагати повернення землі та відшкодування збитків. Власники промислових підприємств наполягали на скасуванні робітничого законодавства (збільшення часу роботи для працівників, заборони страйків тощо). Селяни-бідняки вимагали землі. Поширювався партизанський рух як проти окупаційних військ, так і проти Центральної Ради. На місцях не визнавали київської влади, що призводило до хаосу й безладу в Україні.

Німецькі війська в Києві (1918 рік)

Німецько-австрійська сторона надала військову допомогу Центральній Раді. Тому очікувала від неї постачання продовольства. Але дуже швидко переконалася, що українська влада неспроможна виконати свої зобов'язання.

Значна частина українських земель була незасіяна. Німецьке командування віддало наказ про засів полів. Центральна Рада розцінила такі дії окупаційної адміністрації як втручання у внутрішні справи України. Це призвело до конфлікту між ними.

Реальна сила в Україні у той час була в німецько-австрійського командування. Воно вирішило замінити Центральну Раду іншим органом.

Запам'ятайте

Брест-Литовський мирний договір – мирна угода між Українською Народною Республікою та колишніми ворогами в Першій світовій війні (Німеччиною, Австро-Угорщиною та іншими країнами).

9 лютого 1918 року – підписання угоди Україною на Брест-Литовських мирних переговорах.

22 березня 1918 року – звільнення Києва від більшовиків.

Запитання

1. У якому місті відбувалися мирні переговори?
2. З якими країнами вели переговори представники України?
3. Хто очолив українську делегацію?
4. Коли Україна підписала мирний договір у Брест-Литовську?
5. Хто допоміг Центральній Раді звільнити українські землі від більшовиків?
6. Коли було звільнено Київ від Червоної армії?
7. Які проблеми постали перед Центральною Радою?
8. Чому окупаційна адміністрація вирішила замінити Центральну Раду?

Завдання

1. Знайдіть на історичній карті: Австро-Угорщину, Німеччину, Українську Народну Республіку, Радянську Росію.
2. Вирахуйте, скільки років тривала Перша світова війна.

Цікаво знати

Після проголошення незалежності Української Народної Республіки Центральна Рада під тиском більшовицьких військ невдовзі покинула Київ. А кожна незалежна держава повинна мати власну символіку. У той час особливої популярності серед українців набув тризуб. Це символ влади давньоруського князя Володимира Великого. Цей знак зображувався на введених в обіг карбованцях.

Після повернення у звільнений від червоноармійців Київ Центральна Рада 22 березня 1918 року затвердила тризуб Гербом Української Народної Республіки. Художник Василь Кричевський розробив Великий та Малий Герби УНР. Тризуб був обрамлений оливковим вінком. Цей вінок символізував згоду в державі та мир із сусідами.

Великий Герб УНР

Малий Герб УНР

§ 13. ГЕТЬМАНСЬКИЙ ПЕРЕВОРОТ. УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

На минулому уроці ви дізналися про мирні переговори в Брест-Литовську та звільнення України від більшовиків. Пригадайте, з якими країнами вели переговори представники України. Хто допоміг Центральній Раді звільнити українські землі від більшовиків? Чому німецька адміністрація вирішила замінити Центральну Раду?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про Українську Державу Павла Скоропадського.

Німецьке та австро-угорське командування не приховувало свого незадоволення Центральною Радою. Адже вона зривала постачання продовольства до їхніх країн. За наказом німецької адміністрації було арештовано деяких міністрів Української Народної Республіки та роззброєно найбільш боєздатні військові частини.

Українська Держава (1918 рік)

29 квітня 1918 року у Києві відбувся Всеукраїнський з'їзд хліборобів. На ньому **Павла Скоропадського** проголосили **гетьманом України**. Відбувся державний переворот. Прихильники гетьмана захопили державні установи. Ніхто не наважився чинити опір новій владі. Адже її підтримувало німецьке командування.

Після приходу до влади Павло Скоропадський видав **«Грамоту до всього українського народу»**. У ній він повідомляв про розпуск Центральної Ради та утворення **Української Держави**. Вся влада на українській землі зосереджувалася в руках однієї людини – гетьмана Скоропадського.

За часів гетьманування Павла Скоропадського було відкрито 150 українських гімназій, декілька університетів та інститутів, Академію наук, національну бібліотеку, історичний музей, архів, театри тощо. Для навчальних закладів були надруковані необхідні підручники українською мовою.

Значні зусилля гетьман Скоропадський спрямовував на реформування українського війська. Але ця реформа не була до кінця втілена у життя. У підпорядкуванні гетьману перебувало близько 65 тисяч українських вояків. Цього було замало для захисту України. Тому він спирався на німецькі та австрійські війська, які перебували в Україні.

Скоропадський прийшов до влади за допомогою цих військ. Тому гетьман був змушений узгоджувати свої дії з ними. До Німеччини відправлялися тисячі вагонів із зерном, м'ясом, медом, цукром та іншою сировиною.

Павло Скоропадський зробив низку нововведень. На заводах встановлювався 12-годинний робочий день (замість 8-годинного), дозволялося масове звільнення робітників. Заборонялися страйки, мітинги й демонстрації. Багато політичних партій переслідувалося. Вводилася цензура. **Цензура** – це контроль владою змісту газет і журналів.

Потребувало вирішення земельне питання. Гетьман наказав повернути землю

Павло Скоропадський

поміщикам (колишнім власникам). У селян силою відбирали майно, яке їм віддала попередня влада. Поміщики захищали свої маєтки за допомогою збройних загонів гетьмана. Побиття селян, ув'язнення та розстріли стали звичайним явищем того часу. Такі дії викликали обурення селян. З часом це переросло в збройний опір.

Гетьман Скоропадський оглядає військо

Австро-Угорщина розпадалася. У Німеччині починалася революція. Армії цих країн були змушені покинути Україну. Павло Скоропадський залишився без військової допомоги. Він вирішив шукати підтримки в Росії. Гетьман оголосив про входження України до складу Росії. Це викликало обурення широких мас українського суспільства. Розпочалося повстання проти гетьмана. **14 грудня 1918 року** повстанці захопили Київ. Павло Скоропадський відмовився від влади.

Запам'ятайте

Українська Держава – назва країни, яку очолював гетьман Павло Скоропадський.

Цензура – контроль владою змісту газет і журналів.

29 квітня 1918 року – проголошення гетьманом Павла Скоропадського.

14 грудня 1918 року – зречення влади Павлом Скоропадським.

Імена

Павло Скоропадський – гетьман, очільник Української Держави в 1918 році.

Запитання

1. Кого проголосили гетьманом України?
2. Коли ця подія відбулася?
3. Яку назву отримала держава українців?
4. Які позитивні зміни відбулися в освіті та культурі?
5. На які військові сили спирався Павло Скоропадський?
6. Що вивозили з України до Німеччини та Австро-Угорщини?
7. Які зміни в державі запровадив гетьман?
8. Чому проти гетьмана спалахнуло повстання?
9. Коли Павло Скоропадський зрікся влади?

Завдання

1. Порахуйте, скільки місяців був при владі гетьман Павло Скоропадський.
2. Розташуйте у хронологічній послідовності події: більшовицький переворот в Росії; проголошення гетьманом Павла Скоропадського; утворення Центральної Ради.

Цікаво знати

У часи Української Народної Республіки використовували свій прапор. Він складався із синіх і жовтих барв. У той час офіційно не було затверджено порядку розташування кольорів на прапорі. Найбільш уживаним був варіант, коли жовта смуга була розташована вгорі, а синя – внизу. До наших часів дійшла назва цього прапора – жовто-блакитний.

З виникненням Української Держави відбулися зміни. Державним прапором було запроваджено синьо-жовте полотно.

§ 14. ДИРЕКТОРІЯ. БІЛЬШОВИЦЬКА АГРЕСІЯ. ВОЄННІ ПОРАЗКИ

На минулому уроці ви ознайомилися із діяльністю гетьмана Павла Скоропадського. Пригадайте, коли відбувся державний переворот в Україні. Які позитивні зміни відбулися в культурно-освітньому житті українців? На війська яких країн спирався Павло Скоропадський? Чому проти гетьмана спалахнуло повстання?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про діяльність Директорії та її боротьбу за незалежність України.

Діяльністю гетьмана Павла Скоропадського були незадоволені багато політичних сил. Для підготовки повстання проти гетьмана у **Вінниці** було створено Директорію. До її складу входило 5 осіб на чолі з **Володимиром Винниченком**. Після повалення режиму Скоропадського **14 грудня 1918 року** Директорія переїхала до Києва. Там проголосила **Українську Народну Республіку**. Було відновлено всі закони часів Центральної Ради.

Святова хода Директорії вулицями Києва

Директорія прийшла до влади у досить складний час. Уряд Директорії не мав реальної влади в Україні. Не було надійного війська. На момент приходу до влади Директорія мала 100-тисячну армію. А через півтори місяці її збройні сили ледве перевищували 20 тисяч вояків. Реальна влада на місцях належала різноманітним отаманам. Вони чинили самосуд та керували на власний розсуд. У країні панували анархія та свавілля. Грабунки й погроми стали звичайною справою.

Директорії доводилося боротися з ворогами на всіх фронтах. Це ускладнювало ситуацію. На півночі та сході готувалися до вторгнення війська Радянської Росії. На заході на українські землі претендувала Польща. На півдні загрожували білогвардійці. Їх підтримували війська Франції та Англії. **Біла гвардія** – це російські війська. Вони воювали з більшовиками та боролися за єдину й неподільну Росію.

У цей скрутний час Директорії бракувало єдності. **Володимир Винниченко** із однодумцями виступали за союз із більшовиками в боротьбі проти французів, англійців та білогвардійців. Інший лідер Директорії, **Симон Петлюра**, разом із прихильниками схилився до союзу з французами та англійцями у боротьбі з більшовиками.

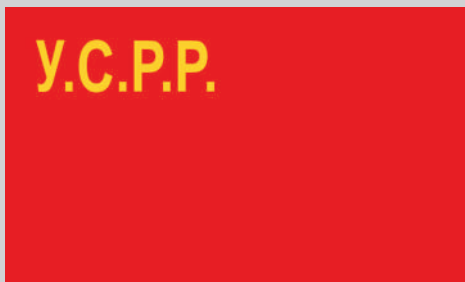
Криза в Директорії загострювалася. У результаті її одноосібним лідером став Симон Петлюра.

Більшовицька Росія скористалася слабкістю Директорії. Оголосила, що більше не розглядає Україну як самостійну державу. Розпочався наступ Червоної армії. Головні удари радянських військ були спрямовані на **Харків, Київ, Чернігів**. Директорії не вистачало збройних сил. Її війська бунтували й не виконували наказів або переходили на сторону більшовиків. Три дні війська Петлюри обороняли Київ. Проте змушені були відступити. Директорія переїхала до **Вінниці**. **5 лютого 1919 року** Червона армія ввійшла в **Київ**.

Симон Петлюра

На середину квітня 1919 року більшовики вдруге захопили значну територію українських земель. Вони сформували свій уряд. Назвали його Рада народних комісарів. Цей уряд ухвалив нову назву держави – Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР).

Герб і прапор Української Соціалістичної Радянської Республіки

Запам'ятайте

Директорія – найвищий орган державної влади Української Народної Республіки.

Анархія – безвладдя.

Біла гвардія – російські війська. Вони воювали з більшовиками та боролися за єдину й неподільну Росію.

Рада народних комісарів УСРР – уряд більшовицької України.

Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР) – назва української держави, у якій влада належала більшовикам.

14 грудня 1918 року – прихід до влади Директорії.

Імена

Симон Петлюра – член (пізніше голова) Директорії, головний отаман військ Української Народної Республіки.

3 Декларації Директорії Української Народної Республіки

«До повного вирішення земельної реформи Директорія Української Народної Республіки оголосила: всі дрібні селянські господарства залишаються в користуванні попередніх їх власників, а решта земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян... Відновлено (робітникам) восьмигодинний робочий день...».

Запитання

1. Яку організацію було створено для повалення гетьманського уряду?
2. Хто очолив Директорію?
3. Коли Директорія прийшла до влади?
4. Чому Директорія не могла контролювати всю територію України?
5. Що відбувалося у регіонах України у кінці 1918 – на початку 1919 років?
6. З якими ворогами боролася Директорія?
7. Коли Червона армія захопила Київ?
8. Як називався більшовицький уряд України?
9. Як більшовики назвали свою державу в Україні?
10. Опрацюйте історичне джерело. Розкажіть, що пропонувала Директорія селянам і робітникам.

Завдання

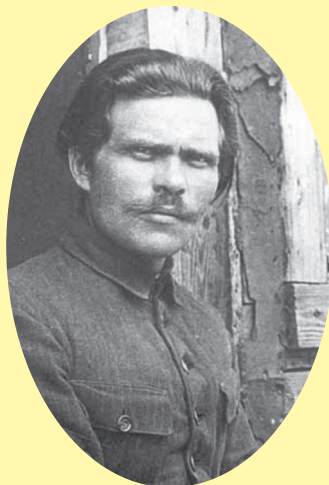
1. Порахуйте, скільки років минуло з часу приходу до влади Директорії до наших днів.
2. Складіть речення зі слів: *Директорії, боротися, з більшовицькою Росією, одночасно, військами Франції та Англії, доводилося, Польщею, білогвардійцями.*

Цікаво знати

За роки громадянської війни влада в Україні змінювалася дуже часто. Найбільше від цього страждало селянство. Кожна влада вимагала хліба, харчових продуктів. Деякі селяни чинили опір. Їх обкрадали й розстрілювали. Люди залишали свої домівки, тікали в ліси. Там створювали партизанські загони. Вони визнавали одну владу – обраного ними отамана. Цей час ввійшов у історію як отаманщина.

Найбільше селянське військо вдалося створити Нестору Махну. Бійці його називали «батько Махно». Його армія у різні часи налічувала 35–50 тисяч бійців.

Це військо було озброєне кулеметами й тачанками. Тачанка – це запряжений трьома кіньми візок з кулеметом. Нестор Махно захищав інтереси українських селян, воював із більшовиками, білогвардійцями та загонами Директорії. Його армія воювала під чорним прапором. Гаслом махновців було: «Смерть всім, хто на перешкоді здобування волі трудовому народу».

Нестор Махно

Тачанка

§ 15. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА. ПРОГОЛОШЕННЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

На минулому уроці ви дізналися про діяльність Директорії та захоплення більшовиками значної частини України. Пригадайте, коли Директорія прийшла до влади. Чому Директорія не могла контролювати всю територію України? З якими ворогами боролася Директорія? Коли Червона армія захопила Київ? Як більшовики назвали свою державу?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про утворення Західноукраїнської Народної Республіки та символічний Акт об'єднання українських земель.

Австро-Угорська імперія програла в Першій світовій війні. І в кінці жовтня почала розпадатися на окремі держави. Українці також хотіли створити власну державу. Але на ці землі претендувала Польща. У ніч на **1 листопада 1918 року** українські солдати захопили владу у **Львові**. У місті замайоріли синьо-жовті прапори.

13 листопада 1918 року було проголошено державу під назвою **Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)**. Її президентом став **Євген Петрушевич**. На той час він користувався великою повагою в українців. Євген Петрушевич був депутатом від українських земель в австро-угорському парламенті, виступав проти передачі західноукраїнських земель полякам, був прихильником рішучої боротьби українського народу за свої права.

Керівництво Західноукраїнської Народної Республіки прийняло низку законів. Зокрема було затверджено герб нової держави – зображення золотого лева на синьому тлі. А також синьо-жовтий прапор.

Євген Петрушевич

Українська влада планувала запровадити 8-ми годинний робочий день і провести аграрну реформу в інтересах селян. Планувалося вилучати у поміщиків надлишки землі й розділяти її поміж селянами за викуп.

Герб і прапор Західноукраїнської Народної Республіки

Західноукраїнська Народна Республіка одразу ж опинилася у складних умовах. На її територію ввійшла добре підготовлена, численна польська армія. Вже **21 листопада 1918 року** українське військо залишило **Львів**. Але воєнне протистояння тільки починалося. Військо Західноукраїнської Народної Республіки називалося **Українська Галицька армія**. Навіть у складних умовах воно провело низку блискучих операцій і затримало ворога.

Населення західноукраїнських земель та вояки Української Галицької армії вимагали від уряду об'єднання з Наддніпрянською Україною. **22 січня 1919 року у Києві на Софійській площі** відбулися урочисті збори. На зборах було проголошено **Акт злуки українських земель**. Західноукраїнська Народна Республіка та Українська Народна Республіка об'єднувалися в одну єдину державу – Велику Україну. Століттями розірваний український народ звільнився з неволі й зробив перший крок до реального об'єднання українських земель.

Назву «Західноукраїнська Народна Республіка» було змінено на «Західну область Української Народної Республіки».

У квітні 1919 року на допомогу полякам прибула 80-тисячна армія. Вона й вирішила хід наступних подій. Під її тиском Українська Галицька армія почала відступ. Знесилене в жорстоких боях українське військо у **липні 1919 року** перейшло річку **Збруч** і з'єдналося з частинами армії Української Народної Республіки. Керівництво Західної області Української Народної Республіки переїхало до **Кам'янця-Подільського**.

Проголошення Соборності українських земель
(Київ, 22 січня 1919 року)

Запам'ятайте

Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) – назва колишньої держави на заході України.

Українська Галицька армія – військо Західноукраїнської Народної Республіки.

13 листопада 1918 року – утворення Західноукраїнської Народної Республіки.

22 січня 1919 року – проголошення Соборності українських земель.

Імена

Євген Петрушевич – президент Західноукраїнської Народної Республіки.

3 Універсалу Директорії Української Народної Республіки

«...Однині воєдино зливаються століттям відірвані одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Україна) та Наддніпрянська Велика Україна.

Здійснились віковічні мрії, якими жили й за які помирали кращі сини України.

Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка...».

Запитання

1. Коли було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку?
2. Хто став президентом Західноукраїнської Народної Республіки?
3. Як називалося військо Західноукраїнської Народної Республіки?
4. З ким боролася за свою свободу Західноукраїнська Народна Республіка?
5. Коли було проголошено Акт злуки українських земель?
6. Де відбулося проголошення Соборності українських земель?
7. Опрацюйте історичне джерело. Розкажіть, про що йдеться в Універсалі УНР.
8. Як після Акту злуки стала називатися Західноукраїнська Народна Республіка?

Завдання

1. Визначте, у якому столітті та його половині відбулося проголошення Акту злуки українських земель.
2. Знайдіть на карті міста: Львів, Київ, Кам'янець-Подільський, річку Збруч.

Цікаво знати

У боротьбі за незалежність Західноукраїнської Народної Республіки брало участь багато відомих осіб. Одним із них був син видатного українського поета й письменника Івана Франка – Петро Франко. До війни він займався спортом, працював учителем фізкультури у Львівській гімназії. Тут він заснував патріотичну організацію «Пласт». З пластунами Петро Франко проводив спортивно-військові заняття, виховував гімназистів у дусі любові до України.

Цікаво знати

Петро Франко

У роки Першої світової війни був поручником, командував сотнею вояків. Брав участь в обороні Львова від поляків. З кінця 1918 року перебував у Галицькій армії як пілот. Літав на розвідку, скидав бомби на ворога.

Після війни викладав у гімназіях та інститутах, займався дослідницькою діяльністю. Був талановитим хіміком і мав безліч винаходів.

§ 16. ВСТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

На минулому уроці ви дізналися про утворення Західноукраїнської Народної Республіки та про об'єднання українських земель в одну державу. Пригадайте, коли було утворено Західноукраїнську Народну Республіку. Кого обрали президентом Західноукраїнської Народної Республіки? З ким боролася за незалежність Західноукраїнська Народна Республіка? Коли було проголошено Акт злуки українських земель?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про встановлення радянської влади на українських землях.

У **квітні-червні 1919 року** Директорія контролювала лише незначну територію на Правобережній Україні. Переважна більшість українських земель перебувала під владою більшовиків. Радянська влада в Україні створювала озброєні продовольчі загони. Вони силою відбирали хліб у селян. Всі промислові підприємства були відібрані у їхніх господарів і передані під контроль радянської держави. Заборонялася приватна торгівля. Товари й продукти розподілялися за картками.

Політика більшовиків не відповідала інтересам місцевого населення. У різних місцях України спалахували повстання. Найбільш масштабне повстання підняв отаман **Никифор Григор'єв**. Він звільнив від більшовиків величезну територію України з містами **Миколаїв, Херсон, Катеринослав (Дніпро), Умань, Черкаси** та інші.

Слабкістю Директорії та більшовиків в Україні скористалася **Біла армія** на чолі з генералом **Антоном Денікіним**. **Влітку 1919 року** вони захопили значну територію України з містами **Харків, Катеринослав і Київ**. Генерал Денікін вороже ставився до українського руху. Він заявляв, що не визнає самостійної України. Денікінці заборонили все українське. Навіть вивіски на магазинах і установах українською мовою були замінені на російські.

Продовольчий загін вилучає хліб у селян (картина І. Владимірова)

Війська Директорії були не численними й не могли вести відкритої боротьби проти ворогів України. Вони перейшли до партизанської боротьби й воювали як проти денікінців, так і проти більшовиків.

У жовтні 1919 року співвідношення сил Білої та Червоної армії змінилося на користь останньої. Більшовики поступово тиснули білогвардійців з України й в **листопаді 1920 року** повністю звільнили від них українські землі. Залишки Білої армії на кораблях покинули Україну.

Біла армія в Києві

Червоноармійці (картина П. Покаржевського)

На всій території України була встановлена радянська влада. Але в багатьох місцях діяли партизанські загони. Антибільшовицькі повстання спалахували на **Київщині, Полтавщині, Поділлі** та інших районах. Щоб допомогти місцевим партизанам, уряд Української Народної Республіки у листопаді 1921 року направив українських вояків у тили Червоної армії. Загальна кількість українського війська складала 1500 солдатів. Цього було замало. Українське військо було розбито. Частина вояків з боями відступила за кордон. Бійців, які потрапили в полон, розстріляли.

Війна за незалежність України закінчилася. Більшовики перемогли в громадянській війні.

Запам'ятайте

Біла армія – російське військо, яке боролось з більшовиками та військом Української Народної Республіки.

Листопад 1920 року – звільнення українських земель від білогвардійців.

Листопад 1921 року – останній похід армії Української Народної Республіки проти більшовиків. Утвердження радянської влади в Україні.

Імена

Никифор Григор'єв – отаман, очільник повстань проти більшовиків та денікінців.

Антон Денікін – командувач Білої армії.

З виступу голови Револьюційної військової ради Лева Троцького

«Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря, Росія існувати не може, вона задихнеться, а разом з нею і радянська влада, і ми з вами...».

Запитання

1. Кому належала влада у квітні-червні 1919 року в Україні?
2. Хто з отаманів звільнив значну частину українських земель від більшовиків?
3. За що боролася Біла армія?
4. Хто очолював білогвардійські війська?
5. Коли білогвардійці захопили значну територію України?
6. Як білогвардійці ставилися до українського руху?
7. Коли більшовики повністю звільнили Україну від білогвардійців?
8. Як уряд Української Народної Республіки намагався підняти народ проти більшовиків?
9. Опрацюйте історичне джерело. Поясніть, чому більшовики боролися за встановлення своєї влади в Україні.

Завдання

1. Знайдіть на карті міста: Миколаїв, Херсон, Катеринослав (Дніпро), Умань, Черкаси, Харків.
2. Зіставте події з датами:
 - а) захоплення білогвардійцями України;
 - 1) листопад 1920 р.;

б) останній похід армії УНР
проти більшовиків

2) літо 1919 р.;

в) звільнення України від
білогвардійців

3) листопад 1921 р.

Цікаво знати

У боротьбі за незалежність України в 1917–1920 роках українське військо використовувало новітню на той час техніку: літаки, бронепотяги та бронеавтомобілі. У той час в Україні не виготовляли бронемашин. Вони діставалися українському війську як трофей (були відвойовані у ворога). Броньовик – це автомобіль, який для захисту екіпажу обшивався бронею. На озброєнні панцерника перебувало два кулемети. Екіпаж складався з трьох осіб: одного водія та двох кулеметників.

У роки громадянської війни в українському війську перебувало близько 30 бронеавтомобілів. Багато з них були пошкоджені в боях і не ремонтувалися. Для цього не вистачало запчастин.

Броневий автомобіль «Швидкий» армії УНР

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ

**«БОРОТЬБА ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ
У 1917-1920 РОКАХ»**

Після повалення самодержавства **4 березня 1917 року** в Києві було утворено **Українську Центральну Раду**. Її головою обрали **Михайла Грушевського**. Влада Центральної Ради визнавалася на всій території України, яка входила до складу Росії.

У листопаді 1917 року в Петрограді відбувся державний переворот і до влади прийшли **більшовики**. Невдовзі вони розпочали підготовку до наступу на Україну. Центральна Рада розуміла небезпеку. Тому **7 листопада 1917 року оголосила Третій Універсал**. У ньому **проголошувалася Українська Народна Республіка (УНР)** у складі Росії. Це не спинило більшовиків і вони захопили значну частину українських земель. В умовах збройного конфлікту з більшовиками Центральна Рада видала **22 січня 1918 року Четвертий Універсал**. У ньому було проголошено незалежність і самостійність **Української Народної Республіки (УНР)**.

В українсько-більшовицькій війні уславили себе юні солдати, захисники Києва. Вони **29 січня 1918 року** біля станції **Крути** зупинили червоноармійців і дали можливість уряду Української Народної Республіки покинути столицю.

За допомогою німецьких та австро-угорських військ Центральна Рада вигнала більшовиків з України й повернула втрачені землі. Але **29 квітня 1918 року** у Києві відбувся державний переворот і до влади прийшов **гетьман Павло Скоропадський**. Він розпустив Центральну Раду. Вся влада зосередилася в руках однієї людини – гетьмана Скоропадського. Він вирішив шукати підтримки в Росії й оголосив про входження України до її складу. Це викликало обурення широких мас українського суспільства. Розпочалося повстання проти гетьмана. **14 грудня 1918 року** повстанці захопили Київ. Павло Скоропадський був змушений відмовитися від влади.

До влади в Україні прийшла **Директорія**. До її складу входило 5 людей на чолі з **Володимиром Винниченком**. Директорія прийшла до влади у досить складний час. Їй доводилося боротися з ворогами

на всіх фронтах: з більшовиками, білогвардійцями та іноземними загарбниками.

У цей час на Заході України відстоювала свою державність молода **Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)**. Президентом ЗУНР було обрано **Євгена Петрушевича**. Війська ЗУНР боронили рідну землю від поляків. У цих складних умовах обидві українські держави домовилися про об'єднання та спільну боротьбу з ворогами. **22 січня 1919 року у Києві на Софійській площі** відбулося проголошення Акту злуки **українських земель**. Ця дія мала символічне значення. Адже протягом багатьох століть український народ був розірваний і перебував під владою інших держав.

Протягом **1919–1920 років** на території України відбувалися збройні сутички між більшовиками, білогвардійцями, українськими військами та повстанськими загонами. Останні не визнавали жодної влади. Україна була під владою білогвардійців. У **кінці 1920 року** їх розбили більшовики й остаточно встановили радянську владу в Україні. На українських землях було утворено **Українську Соціалістичну Радянську Республіку**.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Після повалення самодержавства в Києві було створено:

- а) Верховну Раду;
- б) Центральну Раду;
- в) Народну Раду.

2. Українську Центральну Раду очолив:

- а) Михайло Грушевський;
- б) Павло Скоропадський;
- в) Симон Петлюра.

3. Четвертий Універсал, у якому проголошувалася незалежність і самостійність Української Народної Республіки, було оприлюднено:

- а) 4 березня 1917 року;
- б) 7 листопада 1917 року;
- в) 22 січня 1918 року.

4. 29 січня 1918 року біля станції Крути відбувся бій між українськими солдатами та:

- а) білогвардійцями;
- б) більшовиками;
- в) поляками.

5. Гетьманом Української Держави став:

- а) Володимир Винниченко;
- б) Михайло Грушевський;
- в) Павло Скоропадський.

6. На західних землях України виникла:

- а) Західноукраїнська Держава;
- б) Західноукраїнська Народна Республіка;
- в) Українська Галицька Держава.

7. Президентом Західноукраїнської Народної Республіки було обрано:

- а) Євгена Петрушевича;
- б) Симона Петлюру;
- в) Антона Денікіна.

8. Акт злуки українських земель було оголошено в Києві на Софійській площі:

- а) 14 грудня 1918 року;
- б) 22 січня 1919 року;
- в) 16 листопада 1920 року.

9. Більшовики остаточно встановили радянську владу в Україні:

- а) у кінці 1920 року;
- б) у кінці 1922 року;
- в) у кінці 1924 року.

10. Держава більшовиків в Україні називалася:

- а) Українська держава;
- б) Українська Народна Республіка;
- в) Українська Соціалістична Радянська Республіка.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ВМІННЯ

1. Назвіть історичних діячів:

1

2

3

- а) Симон Петлюра;
 б) Павло Скоропадський;
 в) Михайло Грушевський.

2. Зіставте герби з назвами української держави:

1

2

3

- а) Українська Народна Республіка;
 б) Українська Соціалістична Радянська Республіка;
 в) Західноукраїнська Народна Республіка.

3. Визначте, у якому столітті та його половині відбувався національно-визвольний рух українського народу в 1917–1920 роках.

РОЗДІЛ III. РАДЯНСЬКА УКРАЇНА У 30–40-Х РОКАХ XX (20) СТОЛІТТЯ

§ 17. УТВОРЕННЯ СРСР. УСРР У СКЛАДІ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Учні, в цьому розділі ви дізнаєтеся про життя українців у Радянській Україні в 30–40 роки минулого століття. Познайомитеся із такими трагічними сторінками історії українського народу як колективізація, голодомор, масові репресії. Також вам стане відомо про здобутки радянської доби цього часу в освіті та культурі.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про утворення СРСР та входження до його складу Української Соціалістичної Радянської Республіки.

Після перемоги більшовиків на території України утвердилася радянська влада. Було створено **Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР)**. Її уряд, Раду народних комісарів, очолив **Християн Раковський**.

Християн Раковський

Українська республіка формально вважалася незалежною. Але насправді самостійною вона ніколи не була. Українські більшовики залежали від Москви, слухняно виконували накази своїх російських однопартійців.

1 червня 1919 року в Москві була прийнята постанова про об'єднання російських та українських збройних сил. Також відбувалося злиття економіки, транспорту, фінансів, зв'язку тощо. Вже з 1919 року більшовицька Росія контролювала найважливіші сфери життя українського суспільства.

28 грудня 1920 року між більшовицькою Росією та Радянською Україною було підписано воєнний та господарський союз. Він підтверджував міжреспубліканські відносини. Об'єднані народні комісаріати (міністерства) були тільки в складі уряду Радянської Росії. При уряді УСРР перебували лише їхні представники. Ця угода вкотре підтверджувала той факт, що Росія продовжувала контролювати найважливіші сфери життя України.

Після закінчення громадянської війни керівництво більшовицької партії в Москві прийняло рішення про утворення спільної держави всіх радянських республік. На той час існувало чотири радянських республіки: **Російська, Українська, Білоруська та Закавказька** (до якої входили Грузія, Вірменія та Азербайджан). **30 грудня 1922 року** в Москві відбувся **Перший Всесоюзний з'їзд Рад**. На ньому були присутні й представники від УСРР. На цьому з'їзді було підписано договір про утворення **Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР)**. Столицею нової держави була проголошена **Москва**. Було створено союзний уряд – **Раду народних комісарів СРСР**. Цей уряд очолив **Володимир Ленін**.

Герб і прапор СРСР

Столицею Української Соціалістичної Радянської Республіки стало місто **Харків**. Уряд СРСР з Москви контролював економіку, армію, пошту, зв'язок, торгівлю, транспорт і фінанси Радянської України. Український уряд мав право керувати лише в таких галузях як сільське господарство, внутрішні справи, освіта та медицина.

Територія Української Соціалістичної Радянської Республіки

Запам'ятайте

Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) – союзна держава радянських республік.

Рада народних комісарів СРСР – уряд СРСР.

Москва – столиця СРСР.

Харків – столиця Української Соціалістичної Радянської Республіки.

30 грудня 1922 року – утворення СРСР.

Імена

Християн Раковський – керівник уряду УСРР в 1919–1923 роках.

Володимир Ленін – голова першого уряду СРСР.

3 декларації про утворення СРСР (30 грудня 1922 року)

«...Воля народів радянських республік, які ... одноставно прийняли рішення про утворення «Союзу Радянських Соціалістичних Республік», служить надійною запорукою

того, що цей Союз є добровільним об'єднанням рівноправних народів, що за кожною республікою забезпечене право вільного виходу з Союзу, що доступ в Союз відкритий всім соціалістичним радянським республікам, як існуючим, так і тим, що мають виникнути у майбутньому...».

Запитання

1. Яку офіційну назву мала Радянська Україна?
2. Як називався радянський уряд України?
3. Хто очолював уряд Радянської України?
4. Коли було утворено СРСР?
5. Які Радянські республіки ввійшли до складу СРСР?
6. Яке місто стало столицею СРСР?
7. Кого було обрано головою уряду СРСР?
8. Яке місто стало столицею УСРР?
9. Опрацюйте історичне джерело. Розкажіть, яке право мали народи радянських республік.

Завдання

1. Знайдіть на історичній карті Російську, Українську, Білоруську та Закавказьку радянські республіки.
2. Знайдіть на історичній карті міста: Харків, Москва.
3. Визначте століття та його половину утворення СРСР.

Цікаво знати

Після остаточного встановлення радянської влади в Україні, за наказом більшовицької (комуністичної) партії, було започатковано дитячий комуністичний рух – піонерську організацію.

У перші роки радянської влади піонери допомагали безпритульним, боролися з безграмотністю, збирали книги й влаштовували бібліотеки, займалися в технічних гуртках, доглядали за тваринами, збирали лікарські рослини, ходили в походи.

Цікаво знати

Піонери працювали в колгоспах, на полях, охороняли врожай і колгоспне майно, писали листи в газети чи доповідали владі про помічені порушення тощо.

Піонерські загони, як правило, створювали при школах. До піонерів приймали дітей з 9-тирічного віку. Вони носили червоні краватки. Часто у вихідні дні вони ходили вулицями з червоними прапорами й співали революційних пісень.

Піонерський загін

§ 18. ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (НЕПУ) В УКРАЇНІ. ЖИТТЯ НАРОДУ

На минулому уроці ви дізналися про утворення СРСР та входження у його склад Радянської України. Пригадайте, яку офіційну назву мала Радянська Україна. Як називався радянський уряд України? Хто очолював уряд Радянської України? Коли було утворено СРСР? Які радянські республіки ввійшли до складу СРСР? Яке місто стало столицею УСРР?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про життя українського народу за часів нової економічної політики.

Після закінчення громадянської війни на території України панувала тотальна господарська розруха. Велика кількість промислових підприємств були зруйновані. Робітникам ніде було працювати й ніяк утримувати свої родини. Містами ширився голод. Замість грошей, більшовики ввели карткову систему. За картками громадянам відпускали продукти, паливо, комунальні послуги тощо. Розпочалася підготовка до повного скасування грошей в країні.

Росло невдоволення більшовицькою владою й на селі. До селян застосовувалася **продрозкладка**. Це насильне вилучення зерна та інших харчових продуктів, вироблених понад встановлену норму. Фактично селян грабували, відбирали в них останні продукти. По всій країні відбувалися масові повстання солдат, робітників і селян.

Більшовики в **1921 році** оголосили **нову економічну політику**. Так вони хотіли утриматися при владі. Продрозкладку було замінено продовольчим податком. Тепер селянам заздалегідь повідомлявся розмір податку. Вони знали, скільки потрібно здати державі зерна, м'яса та інших продуктів. Решту виробленої продукції селяни могли самостійно продати на ринку. Найбідніші селяни взагалі звільнялися від податку.

Селяни здають продподаток

Показником відродження українського села у роки непу було зростання зернового виробництва. У 1921 році селяни зібрали 227 мільйонів пудів зерна. А в 1926 році цей показник був майже в 5 разів вищий.

Ринок часів непу

Радянська влада хотіла відродити промисловість. Тому дозволила передавати в оренду дрібні та середні підприємства приватним власникам. Деякі заводи й фабрики повернули колишнім господарям.

Приватні особи мали право створювати підприємства не більш ніж на 20 робочих місць. З часом цю норму змінили. На приватних фабриках могло працювати до 300 робітників. По всій території України почали з'являтися приватні швейні та взуттєві майстерні, пекарні, м'ясопереробні, молокопереробні, борошномельні та інші підприємства. Підприємцям дозволялося відкривати магазини. Там вони торгували продуктовими й промисловими товарами.

Приватна крамниця

Великі промислові підприємства радянська влада залишила під контролем держави. Але на цих заводах і фабриках було введено грошову оплату праці. Запроваджено виробничі норми для працівників. Хто виробляв продукції понад норми, отримував більшу зарплатню. Рівень безробіття в країні знизився.

Нова економічна політика тривала з **1921 року по 1928 рік** і сприяла зростанню промислового та сільськогосподарському виробництву, відбудові транспорту, поживленню торгівлі. Найголовнішою заслугою непу було послаблення напруженості в народі.

Запам'ятайте

Продрозкладка – вилучення у селян продовольства, виробленого понад встановлену норму.

Продовольчий податок – фіксований податок на харчові продукти.

Нова економічна політика (неп) – економічна політика більшовиків в Україні в 1921–1928 роках.

1921–1928 роки – період проведення непу в Україні.

Зі звернення Ради народних комісарів до селян від 23 березня 1921 року

«Постановою Ради народних комісарів продрозкладка скасовується і, замість неї, вводиться податок на продукти сільського господарства. Цей податок ... встановлюватиметься до весняного посіву, щоб кожен селянин міг заздалегідь врахувати, яку долю урожаю він повинен віддати державі й скільки залишиться в його розпорядженні ... Після сплати податку надлишки, що залишаться у селянина, поступають в його повне розпорядження. Він має право обміняти їх на продукти чи інвентар, які доставлятиме в село держава ...; він може використовувати їх ... на місцевих ринках і базарах...».

Запитання

1. Чому більшовики запровадили нову економічну політику?
2. Що таке продовольчий податок?
3. Які зміни відбулися в українському селі в роки непу?
4. Що дозволялося приватним особам в промисловості в роки непу?
5. Які промислові підприємства відкривали приватні власники?
6. Як вчинила радянська держава з великими промисловими підприємствами?
7. Протягом яких років тривала нова економічна політика в УСРР?
8. Яке значення мав неп для Радянської України?
9. Опрацюйте історичне джерело. Розкажіть, що могли робити селяни зі своїм врожаєм після сплати продподатку.

Завдання

1. Порахуйте, скільки років тривала нова економічна політика в Україні.

2. Розташуйте в хронологічній послідовності історичні події: утворення СРСР; проголошення більшовиками нової економічної політики; оприлюднення в Києві Акту злуки українських земель.

Цікаво знати

У роки непу почало відроджуватися українське село. За кордоном вже кілька десятиліть у сільському господарстві використовували трактори. А в Радянському Союзі їх не випускали. У 1921 році неподалік Запоріжжя, в селі Кічкас, місцеві умільці побудували перший в Радянському Союзі трактор. Його змайстрували без будь-яких креслень, з використанням випадкових матеріалів і доступних деталей. Трактор назвали «Запорожець». Він мав дві особливості: мав позаду одне колесо та працював на сирій нафті. У 1923 році «Запорожець» доставили на Токмацький завод «Червоний прогрес» для серійного виробництва. З 1923 по 1926 роки було випущено близько 500 тракторів цієї марки.

Трактор «Запорожець»

§ 19. ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЦЕРКВИ РАДЯНСЬКОЮ ВЛАДОЮ

На минулому уроці ви познайомилися із життям українського народу за часів непу. Пригадайте, чому більшовики запровадили нову економічну політику. Які зміни відбулися в українському селі за роки непу? Які промислові підприємства відкривали приватні власники? Якою була політика радянської влади щодо великих промислових підприємств?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про переслідування церкви радянською владою.

Радянська влада з перших днів свого існування в Україні розпочала відкриту антицерковну політику. Більшовики пропагували новий світогляд – атеїзм. **Атеїзм** – це відсутність віри в будь-яких богів. Церква була оголошена ворогом радянської влади. За часи громадянської війни було пограбовано та зруйновано сотні храмів і монастирів.

Знищення предметів церковного вжитку

У роки непу релігійна політика більшовиків не змінилася. Під гаслом допомоги населенню, яке голодує, радянське керівництво розпочало широку кампанію з вилучення церковних цінностей для закупівлі зерна за кордоном. Проте голодуючі отримали лише незначну кількість очікуваного хліба. Решта коштів, отриманих від продажу церковного майна, пішла на інші цілі.

Більшовики вилучали з храмів культові предмети, без яких проведення богослужінь було неможливим. Деякі священники та віряни відмовлялися передати церковне начиння. Більшовики їх арештовували. Багатьох розстріляли.

Протягом багатьох років радянська влада переслідувала духовенство. Священникам заборонялося носити церковний одяг на вулицях і виконувати релігійні обряди поза межами храмів. Керівництво країни вважало служителів Церкви своїм класовим ворогом і виступало за їхнє фізичне знищення. За даними міжнародних організацій, за перші два десятиліття більшовицької влади у Радянському Союзі було арештовано, заслано або розстріляно близько 40 тисяч священників.

Вилучення церковних коштовностей

Іншим напрямком діяльності комуністів у релігійному питанні, було масове закриття православних храмів. Більшовики знімали з церков дзвони. Самі храми руйнували або перетворювали їх на музеї, школи, гуртожитки, склади, клуби та інше. Ця кампанія мала сумні наслідки. За менш ніж два десятиліття радянської влади в Україні залишилося лише 9 % храмів у порівнянні з дореволюційним часом. (9 % – це означає, що з кожних 100 церков вціліло всього 9).

Руїни Миколаївської церкви в Харкові

Радянська влада розпочала активну атеїстичну пропаганду серед населення. Було утворено громадську організацію «**Союз безбожників СРСР**». Вона на сторінках своєї газети «Безбожник» висвітлювала нове світобачення та інформувала населення про боротьбу з Церквою. Численні агітаційні бригади їздили по містах і селах. Розповідали всім, що Бога немає. У країні масово друкували й розповсюджували плакати антирелігійного змісту. У радянських школах вчителі формували в дітей негативне уявлення про релігію. Дітей вчили, що Бог – це вигадка, а церква – пережиток минулого. У світлому майбутньому радянському суспільстві будуть не потрібні послуги Церкви.

Антирелігійне заняття у школі

Запам'ятайте

Атеїзм – відсутність віри в будь-яких богів.

Релігія – сукупність вірувань і віровчень у суспільстві. Вона передбачає спосіб життя і поведінку людей, дотримання ними звичаїв і обрядів.

Священник – служитель церкви.

«Союз безбожників СРСР» – громадська організація СРСР. Її метою була атеїстична пропаганда та боротьба з Церквою.

3 листа Володимира Леніна до членів Політбюро (19 березня 1922 року)

«...ми повинні провести вилучення церковних цінностей із самою скаженою і нещадною енергією, не зупиняючись перед придушенням жодного опору... Нам необхідно провести вилучення церковних цінностей найрішучішим і найшвидшим чином, щоб забезпечити собі фонд у кілька сотень мільйонів золотих рублів (треба згадати гігантські багатства деяких монастирів і лавр). Без цього ніяка державна робота взагалі, ніяке господарське будівництво зокрема ... абсолютно немислимі».

Запитання

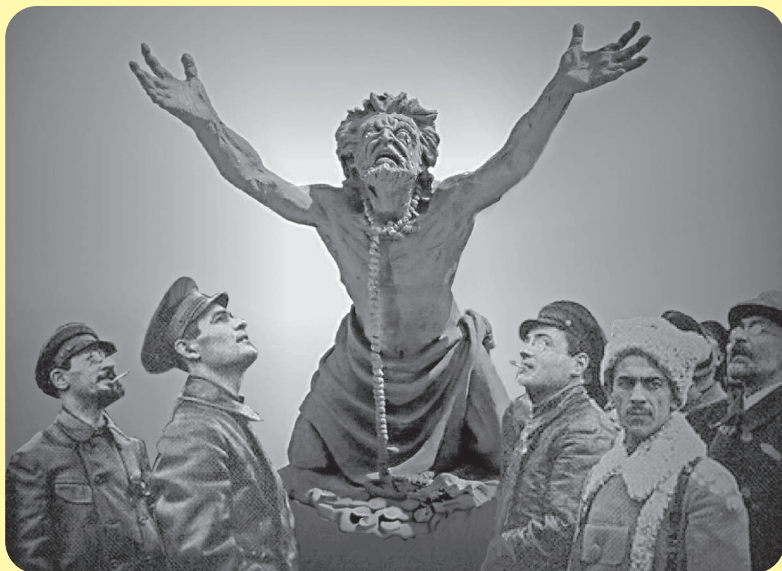
1. Що таке атеїзм?
2. Що робили більшовики з церковним майном?
3. Як ставилася радянська влада до духовенства?
4. Що робили більшовики з храмами?
5. Яку антирелігійну організацію було створено в СРСР?
6. Як називалася газета цієї організації?
7. Чому вчили агітатори-атеїсти?
8. Яке уявлення в дітей про Церкву формувала радянська школа?
9. Опрацюйте історичне джерело. Розкажіть, де радянська влада збиралася взяти кошти.

Завдання

1. Складіть речення із запропонованих слів: *влада, відбирала, Радянська, майно, руйнувала, священників, храми, церковне, переслідувала.*

Цікаво знати

Після приходу до влади, більшовики почали боротьбу з православною церквою. Вже в 1918 році вони встановили пам'ятники Іуді Іскаріоту. Саме він продав Ісуса Христа за 30 срібників. Один із радянських лідерів, Лев Троцький, на відкритті перших постаментів наголошував, що Іуда першим зрозумів неправильність християнства і знайшов сили скинути з себе ці ланцюги. За словами Троцького, по всьому світу будуть встановлюватися пам'ятники першому революціонеру – Іуді Іскаріоту.

Більшовицький пам'ятник Іуді Іскаріоту

§ 20. ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

На минулому уроці ви дізналися про боротьбу радянської влади з Церквою. Пригадайте, що таке атеїзм. Що робили більшовики з церковним майном? Яку антирелігійну організацію було створено в СРСР? Чому вчили агітатори-атеїсти? Яке уявлення в дітей про Церкву формувала радянська школа?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про масштабне будівництво промислових підприємств в СРСР. Більшовицька партія назвала його індустріалізація.

Радянська держава поступово відроджувалася після воєнних дій 1917–1920 років. Були відновлені дореволюційні заводи та фабрики. Але цього було недостатньо. СРСР суттєво відставав від провідних країн у виробництві електроенергії, сталі, вугілля, нафти тощо.

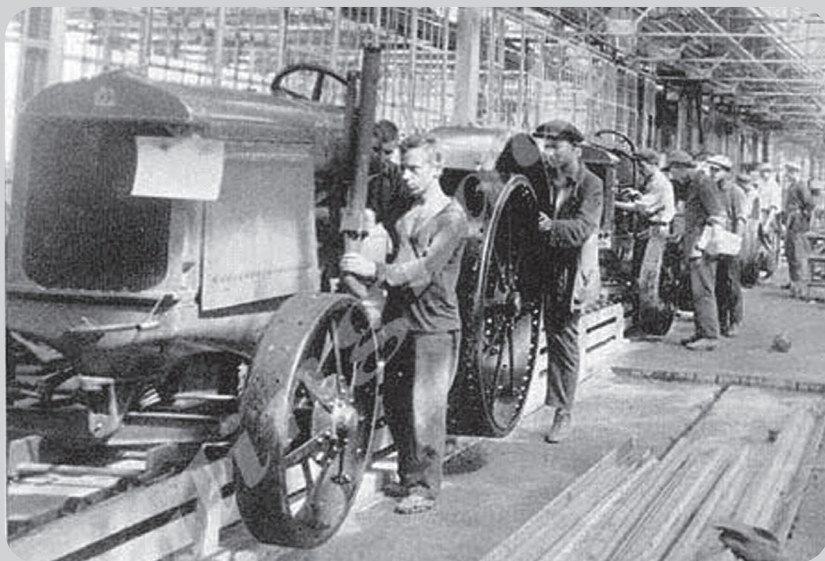
Незадовільний темп розвитку народного господарства СРСР був головним питанням на XIV (14) з'їзді ВКП(б). Він відбувся у **грудні 1925 року. ВКП(б)** – це офіційна назва партії більшовиків. Тобто **Всесоюзна комуністична партія** (більшовиків). На цьому з'їзді було проголошено курс на індустріалізацію. **Індустріалізація** – це прискорене будівництво заводів, фабрик, шахт, електростанцій та інших промислових підприємств.

На будівництві ДніпроГЕСу

Будівництво заводів і фабрик тривали цілодобово. Робітники працювали по змінах. Багато з них хворіли, недоїдали, фізично виснажувалися. Це зумовлювало низьку якість робіт, аварії на підприємствах, травми та смерті на виробництві.

Попри велику кількість суперечливих моментів, індустріалізація мала разючі наслідки. Промисловий потенціал України в сім разів зріс у порівнянні з довоєнним часом (з 1913 роком). У період першої п'ятирічки (1928–1932 роки) на території Радянського Союзу було збудовано 1500 великих промислових підприємств. З них 400 було зведено в Україні. Серед них такі промислові гіганти як **Дніпровська гідроелектростанція** (Дніпрогес), **Харківський тракторний завод** (ХТЗ), **Краматорський машинобудівний завод**, металургійні заводи в **Запоріжжі** («Запоріжсталь»), **Кривому Розі** («Криворіжсталь»), **Маріуполі** («Азовсталь») та інші.

Продукція Харківського тракторного заводу

Серед відбудованих підприємств відновили свою роботу **Луганський паровозобудівний завод**, металургійні заводи в **Дніпропетровську** (нині – Дніпро), **Макіївці** та інші.

Промислові новобудови створювали, як правило, на **Донбасі**, **Придніпров'ї** та у великих містах – **Києві**, **Харкові**, **Одесі**. Індустріалізація практично не торкнулася **Правобережної України**. Там більшість населення була зайнята у сільському господарстві.

У роки індустріалізації виникли нові галузі в харчовій промисловості – маргаринава, молочна, маслоробна, хлібопекарська. Було побудовано нові цукрові заводи, взуттєві фабрики з конвеєрним виробництвом, трикотажні фабрики. На них виготовляли різноманітний одяг.

У період індустріалізації масштабним стало соціалістичне змагання. Згодом воно перетворилося на ударницький рух.

У **1935 році** молодий донбаський шахтар **Олексій Стаханов** видобув за одну зміну 102 тонни вугілля. Він перевищив норму в 14 разів. Всю країну охопив **стаханівський рух** – робітники багатьох підприємств змагалися за кращі показники у виробництві.

Олексій Стаханов у шахті

За роки індустріалізації ціною трудових зусиль та величезних втрат українського народу було створено потужну промислову базу. Вона перетворила нашу Батьківщину на промислово розвинуту країну.

Запам'ятайте

ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків).

Індустріалізація – прискорене будівництво заводів, фабрик, шахт, електростанцій та інших промислових підприємств.

Стаханівський рух – змагання робітників за кращі показники у виробництві.

**З виступу Йосипа Сталіна
на конференції працівників
соціалістичної промисловості
(4 лютого 1931 року)**

«...Ми відстали від передових країн на 50–100 років. Ми повинні пробігти цю відстань за десять років. Або ми зробимо це, або нас змінуть... Максимум за десять років ми повинні пробігти ту відстань, на яку ми відстали від передових країн капіталізму...

Для цього є в нас всі об'єктивні можливості. Бракує тільки уміння використовувати по-справжньому ці можливості. А це залежить від нас. Тільки від нас!»

Запитання

1. Що таке індустріалізація?
2. У якому році було проголошено курс на індустріалізацію країни?
3. Як жилося робітникам на будівництві промислових підприємств?
4. Які промислові підприємства були побудовані в Україні?
5. У яких регіонах і містах зводили промислові новобудови?
6. Які нові галузі промисловості виникли в Україні в роки індустріалізації?
7. Що вам відомо про стаханівський рух?
8. Опрацюйте історичне джерело. Розкажіть, за скільки років радянська влада намагалася подолати відставання від передових країн у промисловості.

Завдання

1. Опрацюйте текст. Випишіть у зошит промислові підприємства, які були побудовані в Україні в роки індустріалізації.

2. Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її.

№ з/п	Місто	Назва промислового підприємства

Цікаво знати

Одним із символів радянської індустріалізації є ДніпроГЕС. Електростанція побудована в Запоріжжі. Будівництво розпочалося в 1927 році й тривало 5 років. На той час це була найбільша гідроелектростанція в Європі.

При будівництві ДніпроГЕСу було затоплено 16 тисяч гектарів землі. На них розміщувалися селища, луки, поля, ферми тощо. 14 населених пунктів було затоплено повністю, знесено понад 4 тисяч дворів. Громадяни внаслідок будівництва втратили майно. Вони отримали грошову компенсацію від держави.

На будівництві не вистачало техніки. Умови праці були важкими. Робітники місили бетон ногами. Місць в гуртожитках не вистачало. Спали по черзі.

ДніпроГЕС

§ 20. НАСИЛЬНИЦЬКА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ НА СЕЛІ

На минулому уроці ви вивчали про здобутки й втрати індустріалізації. Пригадайте, що таке індустріалізація. Які промислові підприємства були побудовані в Україні? У яких регіонах і містах зводили промислові новобудови? Що вам відомо про стаханівський рух?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про примусову колективізацію українського села.

У **1927 році** більшовики проголосили курс на колективізацію. **Колективізація** – це об'єднання селянських дворів із землею, худобою та інвентарем у великі колективні господарства – **колгоспи**. Головною метою колективізації було викачування харчових продуктів із села за низькими цінами.

Колгоспники орють землю (Донеччина, 1930 рік)

У **1929 році** Комуністична партія оголосила суцільну колективізацію. Українці не поспішали записуватися до колгоспів. Селян силоміць заганяли в колгоспи. Тим, хто відмовлявся, місцеві партійні діячі відкрито погрожували переслідуваннями. У **1929–1930** роках у селян забирали в колгоспи землю, реманент, велику рогату худобу, коней, птицю. Звичайно, люди не хотіли віддавати власну живність. Тому почали її продавати або забивати, ховали або псували сільськогосподарський інвентар. За ці роки в Україні поголів'я худоби скоротилося вдвічі.

Радянська влада вирішила знищити найзаможніший прошарок селянства. Їх зневажливо назвали куркулями. Це мало спрямувати селян у колгоспи. **Куркулі** – це господарі, які зранку до ночі тяжко працювали на власних полях і мали гарні врожаї. Куркулів арештовували й відправляли до тюрем і таборів, часто їх разом із сім'ями висилали за межі України. Будинки, господарські будівлі, земля, худоба, зерно та реманент куркулів переходили до колгоспів.

Розкуркулена сім'я (Донеччина, 1930 рік)

У відповідь на суцільну колективізацію та розкуркулення в Україні почалися селянські заворушення. Селяни озброювалися палицями, вилами, сокирами, а іноді й вогнепальною зброєю. Нападали на міліціонерів та представників радянської влади. Масовими антиколгоспні виступи були на сході **Волині, Поділля, Черкащині, Дніпропетров-**

щині та **Сумщині**. У цих регіонах повсталим селянам вдавалося взяти під контроль навіть невеликі міста. У деяких районах повстанці не тільки ліквідували колгоспи. Також піднімали антибільшовицькі лозунги «**Геть радянську владу, хай живе Народна Воля**». Особливо гострими були заворушення на **Сумщині**. Тут відбувалися справжні бої із загонами міліції. Повстанці створювали партизанські загони й протягом декількох місяців вели боротьбу з радянською владою.

Повсталі селяни

Найбільше селянських заворушень припало на **березень 1930 року**. Саме в цей час в Україні відбулося близько 3 тисяч виступів. У них взяло участь щонайменше 40 тисяч селян. Для придушення протестів влада, окрім міліції, залучала й Червону армію.

Опір українського селянства змусив більшовиків пригальмувати темпи колективізації. Але через пів року очільник СРСР, **Йосип Сталін**, наказав якнайшвидше створити колгоспи в Україні. Тепер більшовики звільняли колгоспників від сплати податків на домашню худобу, надавали їм пільги, забезпечували інвентарем тощо. Радянська влада у селах створювала **машинно-тракторні станції (МТС)**. Вони допомагали колгоспам обробляти землю.

До кінця **1932 року** переважна більшість українських селян вступила до колгоспів.

Трактор МТС обробляє колгоспне поле

Запам'ятайте

Колективізація – об'єднання селянських дворів із землею, худобою та інвентарем у великі колективні господарства.

Колгосп – колективне господарство.

Куркуль – заможний селянин.

МТС – машинно-тракторна станція.

Імена

Йосип Сталін – голова ВКП(б), очільник СРСР.

Зі звіту Миколаївського виконкому про примусові методи хлібозаготівлі

«... По окремих районах були випадки масових обходів дворів та трусів куркульських господарств з метою виявлення наявних хлібних ресурсів, і коли вони знаходилися, то ці лишки вилучалися у встановленому розмірі... Були випадки, коли міліція за допомогою бідноти виявляла лишки хліба у куркулів...»

Були випадки, коли ... у куркулів брали спеціальні підписки про обов'язкову здачу ними лишків хліба державі, з оголошенням, що у випадку нездачі вони будуть вважатися ворогами радянської влади... Були випадки арештів та тримання під вартою по декілька днів тих з куркулів, які відмовлялися від здачі хліба...».

Запитання

1. Що таке колективізація?
2. У якому році більшовики оголосили суцільну колективізацію країни?
3. Що переходило у власність колгоспу після вступу до нього селянина?
4. Хто такі куркулі?
5. Як боролася радянська влада з куркулями?
6. Як селяни України протестували проти колективізації?
7. У якому році відбулося найбільше селянських заворушень в Україні?
8. Коли переважна більшість українських селян вступила до колгоспів?
9. Опрацюйте історичне джерело. Поясніть, як радянська влада вимагала хліб в українських селян.

Завдання

1. Знайдіть на карті наступні регіони: Волинь, Поділля, Черкащина, Дніпропетровщина, Сумщина.
2. Розташуйте в хронологічній послідовності історичні події: нова економічна політика СРСР, суцільна колективізація українських селян, утворення СРСР.

Цікаво знати

Під час колективізації активно відбувалося «розкуркулення» селян. Йосип Сталін поставив завдання ліквідувати заможне селянство України. За роки колективізації у куркулів було відібрано близько 200 тисяч господарств разом із землею, будинками й майном. Більше мільйона людей із куркульських сімей було заслано на холодну Північ та далекий Сибір. Їх називали «спецпереселенцями» і використовували на найважчих роботах. Багато з них не витримували нелюдських страждань та суворого клімату й помирали. Серед них чимало було дітей та літніх людей.

Плакати 30-х років із закликами боротьби проти куркулів

§ 22. ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ

На минулому уроці ви дізналися про насильницьку колективізацію українського села. Пригадайте, що таке колективізація. Що переходило у власність колгоспу після вступу селянина до нього? Хто такі куркулі? Як селяни України протестували проти колективізації? Коли відбулося найбільше селянських заворушень в Україні?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про страшну трагедію українського народу – голодомор 1932–1933 років.

Суцільна колективізація призвела до різкого зменшення в Україні темпів виробництва хліба. У колгоспах панувала безгосподарність. Селяни не хотіли працювати за безцінь – за трудовні. **Трудовні** – це оплата праці в колгоспі. За ними у кінці року працівникам видавали зерно. У **1932 році** керівництво СРСР збільшило для України план хлібозаготівель. Їм вдалося витиснути із селян 132 мільйони пудів хліба. Це було менше половини запланованого.

Невиконання плану хлібозаготівель у Москві розглядалося як саботаж. **Саботаж** – це навмисний зрив роботи, прихована протидія. Восени **1932 року** в Україні було введено надзвичайний стан. Для вилучення українського хліба залучали загони міліції та місцевих більшовиків-активістів. Комуністична партія перед ними поставила завдання – вилучити хліб за будь-яку ціну. У колгоспів забирали зерно. Навіть те, яке залишалося на майбутній посів та харчування худоби. Селяни почали приховувати свої запаси. Але дворами ходили спеціальні комісії й влаштовували обшуки. Вони зривали підлогу, ламали печі, залазили в колодязі, шукали у скиртах сіна, димарях, садках, землі тощо. Знайдене зерно відбирали. Також забирали запаси будь-якої їжі: сухарів, картоплі, сала, солінь, фруктової сушні, цибулі, буряків тощо.

Відібране зерно у селян (Херсонщина, 1932 рік)

Під час голоду в Україні керівництво СРСР прийняло закон «Про охорону державного майна». Згідно з ним за крадіжку колгоспного майна передбачалася найвища міра покарання – розстріл або позбавлення волі терміном не менше 10 років. За пів кишені зерна, принесеного з поля сім'ї, яка голодує, селянина карали до багатьох років позбавлення волі в таборах. Рідко хто звідти повертався. У народі цей драконівський акт назвали **«законом про п'ять колосків»**.

Жертви Голодомору на вулицях Харкова (1933 рік)

Діти, що голодують

В 1932–1933 роках розпочався голод в Україні. Люди їли все, що можна було жувати. Робили страви (якщо це можна так назвати) із коріння трав, листя, гнилих бур'яків, лушпиння картоплі. Варили і їли сирими квіти акації, кульбаби, реп'яхи, проліски тощо. Облущені качани кукурудзи товкли, перетирали з бур'янами й з цього місива варили супи та пекли млинці. З макухи та кропиви або подорожника пекли млинці – «маторженики». Хліб пекли із суміші подрібненої соломи, потовченої кори дерев та лушпиння картоплі. Такі страви неможливо було розжувати й перетравити. Тому в людей боліли животи, розпухали ноги, тріскалася шкіра. Люди у страшних муках вмирали. Гинули цілими родинами

й селами. Були зафіксовані випадки людодівства та трупоїдства. Батьки прагнули врятувати дітей від голодної смерті. Тому везли їх у міста і там залишали в лікарнях, на вулицях і біля дитячих будинків.

Збір мерзлої картоплі на колгоспному полі (Донеччина, 1933 рік)

Керівництво Радянського Союзу не визнавало голоду в Україні й не приймало міжнародної допомоги.

У 1932–1933 роках радянською владою було організовано **Голодомор в Україні**. Голодомор – це штучне створення масового голоду. За різними даними, втрати України від Голодомору в 1932–1933 роках становили від **4 до 10 мільйонів безневинних людей**.

Запам'ятайте

Трудодень – оплата праці в колгоспі. За нею працівники отримували зерно в кінці року.

Саботаж – навмисний зрив роботи, прихована протидія.

Голодомор – штучне створення масового голоду.

1932–1933 роки – організований радянською владою Голодомор в Україні.

Зі повідомлення англійських дипломатів (1932 рік)

«Становище в Україні явно неблагополучне. Сільське господарство не виправдало сподівань, тож відчувається гостра нестача продовольства... Сільським трудівникам випала справді гірка доля: врожай відбирають ... прирікаючи їх на голод. Промислових і продовольчих товарів дуже мало. Великі території майже безлюдні, земля не обробляється або обробляється погано й заростає бур'янами. До того ж унаслідок вивезення куркулів село втратило найенергійнішу та найпрацьовитішу частину населення».

Зі спогадів про голодомор Василя Григоровича Кулинича

«...Першим помер старший брат Іван. Мати покликала мене і попросила принести води. Коли я приніс, вона вже була мертва. Вдома ми були одні, бо батько пішов у Кременчук обміняти одяжину на шматок хліба.

Я дуже плакав і виглядав батька... Батько повернувся з міста, побачив померлих, взяв підводу і повіз їх на кладовище – по дорозі з дворів виносили померлих і складали на підводу. А мені показав і сказав: «Запам'ятай, сину, де поховані мати і брат».

Для померлих викопували загальну яму і клали по 4–5 чоловік, тоді присипали землею і знову клали 4–5 чоловік. В основному вмирили діти і люди похилого віку...».

Зі спогадів про голодомор Ганни Василівни Мокрої

«... В день помирало по 40 чоловік. Їх скидали на підводу, яка їздила по селу, і відвозили до спільної ями. Інколи люди були ще живими, але на це ніхто не звертав уваги... В селі не залишилося жодної кішки чи собаки...».

Запитання

1. Чому в Україні було введено надзвичайний стан?
2. Хто вилучав зерно в селян?
3. Де шукали в селян харчові продукти?
4. Що відбирали в українських селян?
5. Що їли селяни, які голодували?
6. Що таке Голодомор?
7. Хто організував Голодомор в Україні?
8. У якому році був Голодомор в Україні?
9. Скільки померло безневинних людей в Україні в роки Голодомору?
10. Опрацюйте історичні джерела. Поясніть, чому становище українських селян було жалюгідним.

Завдання

1. Визначте століття та його половину організації більшовиками Голодомору в Україні.

2. Розташуйте в хронологічній послідовності історичні події: суцільна колективізація українських селян, утворення СРСР, Голодомор 1932–1933 років.

Цікаво знати

Коли дослідники говорять про Голодомор в Україні, вони мають на увазі період з квітня 1932 по листопад 1933 років. Пік Голодомору прийшовся на весну 1933 року. В Україні тоді від голоду вмирало 17 людей щохвилини, понад 1 тисячу – щогодини, майже 25 тисяч осіб – кожного дня.

Найбільше постраждали від Голодомору колишні Харківська та Київська області (теперішні Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Київська та Житомирська області). На ці регіони припадає 52 % загиблих. Смертність населення у цих областях перевищувала середній рівень у 8–9 разів.

У Вінницькій, Одеській, Дніпропетровській областях рівень смертності був вищий у 5–6 разів, на Донбасі – в 3–4 рази. Голод охопив весь Центр, Південь, Північ і Схід України.

Точно порахувати кількість померлих неможливо. Ця цифра коливається від 4 до 10 мільйонів. Деякі дослідники називають 14 мільйонів безневинних українців. Це з урахування непрямих жертв: внаслідок виснаження організму, хвороб, кишкових отруєнь, арештів, самогубств.

В Україні День пам'яті жертв Голодомору відзначається в четверту суботу листопада.

Емблема жалобних заходів за жертвами Голодомору

§ 23. МАСОВІ РЕПРЕСІЇ В УКРАЇНІ

На минулому уроці ви дізналися про Голодомор в Україні. Пригадайте, чому в Україні було введено надзвичайний стан. Хто вилучав зерно в селян? Що таке Голодомор? Хто організував голодомор в Україні? У якому році був голодомор в Україні? Скільки померло безневинних людей в Україні в роки голодомору?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про організовані більшовицькою владою репресивні заходи проти мешканців України.

Репресії – це переслідування владою громадян, які не згодні з її політикою. Вони відбуваються у вигляді безпідставних звинувачень, арештів, засуджень на різні терміни та розстрілів.

У Радянському Союзі організатором масових репресій був голова ВКП (б) **Йосип Сталін**. Він вважав, що без репресій неможливо побудувати соціалістичну країну. Працівники НКВС (міліції) за найменшої підозри чи наклепу арештовували людей. Вони використовували фізичні методи впливу на допитуваних і вибивали в них потрібні свідчення. Більшість затриманих не витримували знущань і тортур та визнавали себе винними в скоєнні неіснуючих злочинів, давали неправдиві свідчення проти знайомих і навіть рідних.

В Україні репресії розпочалися в **1928 році**. До суду були притягнуті фахівці вугільної промисловості. Їх, за вигаданими матеріалами, звинуватили в спробах зриву індустріалізації та послабленні військової могутності СРСР. 11 арештантів засудили до розстрілу, решту – до різних строків ув'язнення.

У цей час більшовики розпочали боротьбу з політичними противниками. У **1930 році** відбувся суд за сфабрикованою справою «**Спілка визволення України**». На лаві підсудних опинилися науковці, лікарі, вчителі, письменники, священники та студенти. Їх звинуватили у співпраці з розвідками чужоземних країн, у намаганнях відокремити Україну від СРСР, у спробах замаху на Йосипа Сталіна. З часом до цієї справи було притягнуто близько 5 тисяч осіб. За цією справою підсудних було ув'язнено до 10 років таборів.

Судовий процес над членами «Спілки визволення України»
(Харків, 1930 рік)

Найбільш масштабні репресії в Україні відбулися в **1937 році**. Судили діячів комуністичної партії, командирів армії, керівників промисловості, працівників сільського господарства, освіти тощо. У цей час були репресовані всі обласні керівники більшовицької партії в Україні. Жертвами сталінських репресій в **1933-1938 роках** в Україні стало **360 тисяч громадян**.

Конвоювання засуджених

У країні панувала атмосфера страху, недовіри та доносів. Громадяни боялися спілкуватися між собою. За анонімним доносом людину могли арештувати. Суди не встигали розглядати справи. Рішення про страту приймали так звані «трійки» у складі обласного керівника більшовицької партії, начальника міліції області та прокурора області.

Мільйони засуджених відправляли у виправно-трудові табори. Там у суворих умовах їх використовували на найтяжчих роботах. Багато українців померло в таборах або повернулися додому з підірваним здоров'ям.

Робота ув'язнених

Всіх засуджених оголошували **«ворогами народу»**. Їхніх найближчих родичів (дружин, чоловіків) та дітей радянська влада переслідувала: виселяла з будинків, позбавляла роботи, змушувала дітей відрікатися від батьків тощо.

За підрахунками дослідників, від сталінських репресій в СРСР постраждало від 50 до 80 мільйонів осіб. З них близько 40 мільйонів людей померли або були розстріляні в таборах.

Запам'ятайте

Репресії – переслідування владою громадян, не згодних з її політикою.

«Спілка визволення України» – сфальсифікована справа проти української інтелігенції.

1937 рік – час найбільших репресій в Україні.

Імена

Йосип Сталін – організатор Голодомору та масових репресій в Україні.

Андрій Микулин про побут в'язнів в книзі «Концентраційні табори в Радянському Союзі»

«Ув'язнені мешкають у бараках по 200–300 осіб... У бараках збудовано двоповерхові нари... Постелі не видають. Замість постелі вживають сухий мох, прикритий мішками. Серед бараку стоїть декілька довгих столів та лавок. Зимою бараки опалюють печами, зробленими в'язнями із залізних бочок... Через те, що бараки дерев'яні, вони всі переповнені блохами. Блохи та комарі – це страждання для в'язнів. На далекій півночі, серед боліт комарів незчисленна кількість і вони прямо загризають в'язнів... Крім особистого одягу та посуду (миски і ложки), інших речей в'язневі тримати заборонено...».

Запитання

1. Поясніть значення слова «репресії».
2. Хто був організатором масових репресій в СРСР?
3. У якому році розпочалися репресії в Україні?
4. Що вам відомо про справу «Спілки визволення України»?
5. На який рік припадають найбільш масштабні репресії в Україні?
6. Куди відправляли засуджених?
7. Що робили засуджені у виправно-трудовах таборах?
8. Яка доля чекала рідних «ворогів народу»?
9. Скільки людей постраждало від сталінських репресій в СРСР?
10. Опрацюйте літературне джерело. Розкажіть про побут ув'язнених.

Завдання

1. Випишіть значення поняття «репресії».
2. Складіть речення із запропонованих слів: *Україні, в, репресій, масових, організатором, був, Сталін, Йосип.*

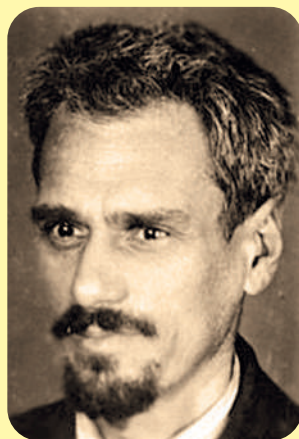
Цікаво знати

У роки сталінського терору репресії торкнулися багатьох українців. Також і тих, які працювали на зміцнення обороноздатності Радянського Союзу. Це вчені, інженери, конструктори, техніки. У СРСР у тюрмах існували науково-дослідні інститути та конструкторські бюро. Там арештовані науковці розробляли різноманітні зразки військової техніки. Саме у таборах були сконструйовані радянські бомбардувальники Пе-2 і Ту-2, винищувач І-5 та паротяг «Фелікс Дзержинський». Такі «наукові центри» в народі називалися «шарагами». В одній із них декілька років працював легендарний український конструктор Сергій Корольов. Він розробляв реактивні двигуни й установки. З часом він створить перший у світі космічний корабель.

Був засуджений за вигаданим звинуваченням і Юрій Кондратюк. Він три роки працював інженером-конструктором в одному із табірних конструкторських бюро. Український винахідник розробив так звану «трасу Кондратюка». Це маршрут космічних польотів на інші планети. Саме «трасою Кондратюка» у 70-х роках літали американські космічні човни «Аполлон» на Місяць.

Сергій Корольов

Юрій Кондратюк

§ 23. ЛІКВІДАЦІЯ НЕПИСЬМЕННОСТІ ДОРОСЛИХ. РОЗВИТОК ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ У 30–40 РОКИ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

На минулому уроці ви дізналися про сталінські репресії. Пригадайте, що таке репресії. У якому році розпочалися репресії в Україні? Що вам відомо про справу «Спілки визволення України»? Куди відправляли засуджених? Що робили засуджені у виправно-трудовах таборах? Яка доля чекала рідню репресованих осіб?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про розвиток освіти й культури в Україні в 30–40-х роках минулого століття.

На початку 20-х років у Радянському Союзі значна частина людей не вміла читати й писати. Успішний економічний розвиток СРСР був неможливий без освіти дорослого населення. Першочерговим завданням більшовиків була ліквідація неписьменності. Для боротьби з цим явищем створювали школи лікнепу. **Лікнеп** – це скорочення від слів «ліквідація неписьменності». У цих закладах навчалися особи віком від 8 до 50 років. Хто не хотів вчитися, того змушували. У школах лікнепу вчителями були не тільки професійні педагоги. Також звичайні громадяни, які вміли читати й писати. Боротьба з неписьменністю мала вагомі результати. На 1939 рік лише 15 % населення України віком до 50 років залишилося неписьменним.

У 30–40-х роках ХХ (20) століття в Радянській Україні швидкими темпами розвивалася освіта. Більшовики розглядали школу як дієвий засіб впливу на дітей. У школах створювалися піонерські та комсомольські організації. Вони виховували у школярів більшовицькі ідеали та вірність Комуністичній партії.

У **1930 році** більшовицьке керівництво ухвалило постанову про обов'язкове чотирикласне навчання дітей. Було запроваджено школи трьох типів: **початкову** (з чотирирічним терміном навчання), **неповну середню** (семирічну) та **середню** (десятирічну). У цей час в Україні працювало майже 22 тисячі шкіл. У них навчалася близько 4,5 мільйонів дітей. Українські школи переважали, тобто українські діти навчалися рідною мовою.

Заняття в школі лікнепу

У школах не вистачало вчителів. Багатьох педагогів було репресовано. Також відчувалася нестача приміщень для шкіл. Учні навчалися в три зміни. А радянська влада прискореними темпами будувала заклади освіти. Протягом **1933–1937 років** в Україні було збудовано майже 2 тисячі шкіл. Навчання в третю зміну було скасовано.

Урок фізкультури в школі (1937 рік)

Наприкінці 30-х років в школах України стало обов'язковим вивчення російської мови. На її вивчення виділялося 4-5 уроків на тиждень. А вивчення інших предметів істотно скорочувалося. У кінці 40-х років розпочалася русифікація української школи. Російська мова стала основним шкільним предметом для дітей.

У 30–40-ві роки на нову сходинку в Україні піднялася наука. У цій галузі провідною установою стала Академія наук УРСР. У її лавах працювали видатні українські науковці: **Олександр Богомолець, Володимир Філатов, Євген Патон** та інші. У цей час широкого визнання набули твори українських письменників і поетів **Остапа Вишні, Павла Тичини, Володимира Сосюри** та інших. Успішно розвивалося кіномистецтво. Українське кіно збагатили роботи режисерів **Олександра Довженка, Івана Кавалерідзе та Ігоря Савченка**. Помітні здобутки були в образотворчому мистецтві, скульптурі та архітектурі Радянської України.

Олександр Довженко на зйомках фільму «Земля» (1930 рік)

У 30-х роках більшовики визнали літературу й мистецтво однією із ділянок ідеологічної боротьби. Українську творчу інтелігенцію радянська влада жорстко переслідувала. Жертвами сталінського терору стали відомі українські літератори **Михайло Хвильовий, Борис Антоненко-Давидович, Михайло Ялович**, режисер **Лесь Курбас** та багато інших. За роки масових репресій жертвами більшовицького режиму стало близько 500 українських письменників.

Запам'ятайте

Лікнеп – ліквідація неписьменності.

3 постанови уряду УРСР та Центрального Комітету КП(б)У про обов'язкове вивчення російської мови в школах України (1938 рік)

«Нами відмічено, що внаслідок підривної роботи контр-революційних і буржуазно-націоналістичних елементів, які орудують в наркоматі освіти УРСР і органах народної освіти, викладання російської мови в школах України поставлено незадовільно.

...Необхідність вивчення російської мови в школах України обумовлюється, по-перше, посиленням братерського зв'язку та єднання між українським і російським народами і народами Союзу РСР для їх подальшого господарського і культурного росту; по-друге, щоб сприяти дальшому вдосконаленню українських кадрів у галузі наукових і технічних знань; по-третє, щоб забезпечити необхідні умови для успішного несення усіма громадянами УРСР військової служби в рядах Червоної Армії та Військово-Морського Флоту».

Запитання

1. Що таке лікнеп?
2. Неписьменні особи якого віку повинні були відвідувати школи лікнепу?
3. Навіщо в радянських школах створювалися піонерські та комсомольські організації?
4. У Радянському Союзі навчання в якій школі було обов'язковим?
5. Чому діти України навчалися в три зміни?
6. Вивчення якої мови стало обов'язковим у школах України?

7. Опрацюйте історичне джерело. Розкажіть, як влада пояснювала введення російської мови в українські школи.
8. Скільки українських письменників було репресовано в роки сталінського режиму?

Завдання

1. Опрацюйте текст. Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її.

№ з/п	Прізвище, ім'я діяча	Сфера діяльності

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ

**«РАДЯНСЬКА УКРАЇНА
У 30-40-Х РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ»**

Після перемоги більшовиків на території України утвердилася радянська влада. Вона створила **Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР)** зі столицею в **Харкові**. **30 грудня 1922 року** було утворено **Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР)**. До його складу ввійшла Радянська Україна.

У той час на території України панувала господарська розруха. Більшовицька влада хотіла покращити життя населення. Тому оголосила в **1921 році нову економічну політику**. Тепер селяни могли вільно продавати харчові продукти на ринках і платити за це податки. Село відродилось. Його мешканці стали жити заможніше. Середні й дрібні заводи передавали в оренду приватним підприємцям. Відкривали приватні магазини, майстерні, цехи тощо. Рівень безробіття в країні знизився. Нова економічна політика тривала до **1928 року**. Після цього СРСР взяв курс на індустріалізацію країни та колективізацію села.

Індустріалізація – це прискорене будівництво заводів, фабрик, шахт, електростанцій та інших промислових підприємств. У період першої п'ятирічки (**1928–1932 роки**) в Україні було побудовано близько 400 великих промислових підприємств. Серед них найбільшими були Дніпровська гідроелектростанція (**Дніпрогес**), Харківський тракторний завод (**ХТЗ**), Краматорський машинобудівний завод, металургійні заводи в Запоріжжі (**«Запоріжсталь»**), Кривому Розі (**«Криворіжсталь»**), Маріуполі (**«Азовсталь»**) та інші. У період індустріалізації масштабним стало соціалістичне змагання. Згодом воно перетворилося в ударницький рух. Одним із лідерів цього руху був **Олексій Стаханов**.

У цей час більшовиками було оголошено курс на суцільну колективізацію села. **Колективізація** – це об'єднання селянських дворів із землею, худобою та інвентарем у великі колективні господарства – колгоспи. Селян силоміць заганяли в колгоспи. Тих, хто відмовлявся, більшовики переслідували, розстрілювали та відправляли в табори

на далеку Північ та у Сибір. До кінця **1932 року** переважна більшість українських селян вступила до колгоспів.

Суцільна колективізація призвела до різкого зменшення в Україні виробництва хліба. У колгоспах панувала безгосподарність. У **1932 році** керівництво СРСР збільшило для України план хлібозаготівель. Для вилучення українського хліба залучали загони міліції та місцевих більшовиків-активістів. Вони забирали у селян запаси будь-якої їжі: сухарів, картоплі, сала, солінь, фруктової сушні, цибулі, буряків тощо. У **1932–1933 роках** в Україні розпочався голод. Люди у страшних муках вмирали. Гинули цілими родинами й селами. **У 1932–1933 роках радянська влада організувала Голодомор в Україні.** Голодомор – це штучне створення масового голоду. За різними даними, втрати України від голодомору в **1932–1933 роках** становили **від 4 до 10 мільйонів безневинних людей.**

Весь час свого існування радянська влада вела непримиренну боротьбу з Церквою. Комуністи руйнувалися храми й монастирі, відбирали у них землі та приміщення. З церков вилучалися цінності та культові предмети. Без них проведення богослужінь ставало неможливим. Священників переслідували, арештовували й досить часто розстрілювали.

Більшовики переслідували всіх, кого підозрювали у неблагонадійності. До цих осіб застосовували репресії у вигляді безпідставних звинувачень, арештів, засуджень на різні терміни та розстрілів. Організатором масових репресій у СРСР був **Йосип Сталін**. Найбільші репресії в Україні відбулися в **1937 році**. Судили діячів комуністичної партії, командирів армії, керівників промисловості, працівників сільського господарства, освіти. Засуджених оголошували «ворогами народу». Їхніх найближчих родичів радянська влада виселяла з будинків, позбавляла роботи, змушувала дітей відрікатися від батьків тощо.

Попри велику кількість негараздів у СРСР, більшовицькій владі вдалося побороти неписьменність у державі. Зокрема на **1939 рік** лише 15 % населення України віком до 50 років залишилося неписьменним. Прискореними темпами будували школи. Навчання дітей було обов'язковим. Протягом 30-х років українські діти навчалися рідною мовою. Але поступово російська мова стала основним шкільним предметом у той час.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) було утворено:

- а) 30 грудня 1918 року;
- б) 30 грудня 1922 року;
- в) 30 грудня 1932 року.

2. Першою столицею Радянської України було місто:

- а) Харків;
- б) Київ;
- в) Львів.

3. Нова економічна політика тривала в СРСР:

- а) з 1917 року по 1927 рік;
- б) з 1919 року по 1932 рік;
- в) з 1921 року по 1928 рік.

4. Індустріалізація – це:

- а) виселення громадян за межі країни;
- б) прискорене будівництво промислових підприємств;
- в) об'єднання селян у колективне господарство.

5. Колективізація – це:

- а) об'єднання селянських дворів із землею, худобою та інвентарем у колгоспи;
- б) боротьба селян проти більшовицької влади;
- в) соціалістичне змагання за більше виробленої продукції..

6. Голодомор – це:

- а) голод через неврожай;
- б) штучне створення масового голоду;
- в) відмова людей від вживання їжі.

7. Голодомор в Україні відбувся:

- а) в 1925–1927 роках;
- б) в 1929–1931 роках;
- в) в 1932–1933 роках.

8. Репресії – це:

- а) переслідування владою громадян;
- б) служба в лавах Червоної армії;
- в) добровільна участь у будівництві промислових підприємств СРСР.

9. Організатором Голодомору та репресій в Україні був:

- а) Християн Раковський;
- б) Йосип Сталін;
- в) Микола Скрипник.

10. Найбільш масовими репресії в Україні були в:

- а) 1928 році;
- б) 1930 році;
- в) 1937 році.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ВМІННЯ

1. Уважно розгляньте радянські плакати 30-х років ХХ (20) століття. (У перекладі з російської мови слово «кулак» означає куркуль). Зазначте, до чого вони закликають.

2. Опрацюйте уривок з історичного документа. Визначте, про яку подію в ньому розповідається:

«Становище в Україні явно неблагополучне. Сільське господарство не виправдало сподівань, тож відчувається гостра нестача продовольства... Сільським трудівникам випала справді гірка доля: врожай відбирають ... прирікаючи їх на голод. Промислових і продовольчих товарів дуже мало. Великі території майже безлюдні ...».

3. Визначте, у якому столітті та його половині відбувся в Україні Голодомор 1932–1933 років.

РОЗДІЛ IV.

ЗАХІДНА УКРАЇНА У 30-40-Х РОКАХ XX (20) СТОЛІТТЯ

§ 25. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У 30-Х РОКАХ XX (20) СТОЛІТТЯ. СТАНОВИЩЕ НАРОДУ

Діти! У цьому розділі ви дізнаєтеся про життя людей на західноукраїнських землях в 30-х роках минулого століття. Pozнайомитеся із такими подіями минулого нашого народу як утворення Карпатської України, приєднання до УРСР Східної Галичини та Північної Буковини. Ви дізнаєтеся про розвиток освіти й культури на західноукраїнських землях та про більшовицькі репресії в цих областях.

Сьогодні на уроці ви ознайомитеся із життям українського народу на західноукраїнських землях у 30-х роках минулого століття.

Після Першої світової війни з розпадом могутніх імперій західноукраїнські землі були захоплені сусідніми державами. **Східна Галичина** і **Західна Волинь** відійшли до **Польщі**. **Північна Буковина** ввійшла до складу **Румунії**. **Закарпаття** перебувало під владою **Чехословаччини**.

Польська держава категорично заборонила вживати на підвладній їй українській землі такі слова як «Україна», «українець» та «український». Замість них було впроваджено давні терміни «русин» і «русинський». Керівники Польщі заявляли, що ніякого українського народу не існує. Розпочалося примусове спольщення українського населення. В українських школах вивчення польської мови ставало обов'язковим. У багатьох школах вчителів-українців звільняли. Замість них брали на роботу поляків. За десять років польської влади кількість українських шкіл в Східній Галичині значно скоротилася із 2 тисяч до 360. На Західній Волині – з 400 до 4.

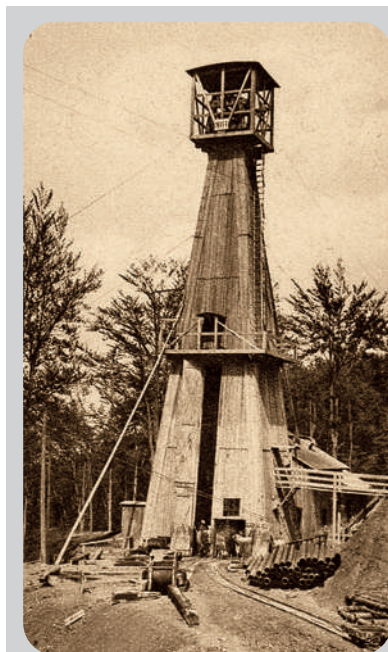
Національні утиски доповнювалися важким економічним становищем українців у Польщі. Уряд поділив країну на дві території: «Польщу А» та «Польщу Б». До другої відходили західноукраїнські землі. Територія Б повинна бути лише джерелом сировини. На ній не будували великі промислові підприємства. Тому серед українців було багато безробітних. А ті, хто працював, отримували мізерні зарплати.

Західноукраїнські землі у складі інших держав

На селі становище було зовсім нестерпним. Українським селянам не вистачало землі. А їхні мізерні наділи обкладали великими податками. В той самий час поляки переселялися на західноукраїнські землі. Їм влада виділяла землю в достатній кількості. Така політика призводила до посилення міжнаціональної ворожнечі. Українські робітники організовували страйки. У селах почастишали антиурядові виступи. Польська влада за допомогою війська й поліції жорстоко придушувала бунтівників.

Жителі **Північної Буковини** потрапили під владу **Румунії**. На цих землях одразу розпочалася насильницька румунізація. Всі українські школи були закриті. Назви населених пунктів і навіть прізвища українців перекладали румунською мовою. Румунізація торкнулася й церковної служби.

Нафтова вежа у Биткові (Івано-Франківщина, 1930 рік)

Румунська влада не сприяла економічному розвитку Північної Буковини. Навпаки, промислове устаткування вивозили з українських територій до Румунії. Селян обкладали непомірними податками. Це було причиною бідності й злиденного життя українців.

Після Першої світової війни **Закарпаття** відійшло **Чехословаччині**. Мешканці цього краю були у кращому положенні, ніж українці в СРСР, Польщі чи Румунії. На Закарпатті кількість українських шкіл збільшилася, діяли українські політичні партії, випускали українські газети тощо.

У цьому краї влада будувала дороги, мости, здійснювала електрифікацію краю. Чехословацький уряд відібрав у поміщиків землю, поділив її на дрібні частини й продав селянам. Але всім землі не вистачило. Більшість селян бідувала. У цьому краї влада не будувала промислові підприємства. Пояснювали це тим, що на Закарпатті не вистачає кваліфікованих робітників.

Сільське обійстя на Закарпатті (1930 рік)

Запам'ятайте

Східна Галичина та Західна Волинь – західноукраїнські землі. У 20–30-х роках входили до складу Польщі.

Північна Буковина – західноукраїнська земля. У 20–30-х роках входила до складу Румунії.

Закарпаття – західноукраїнська земля. У 20–30-х роках входила до складу Чехословаччини.

Зі сторінок буковинської газети «Боротьба» (1926 рік)

«... міністерство освіти (Румунії) відповіло категоричною відмовою на колективне прохання українських сіл Буковини відкрити в країні школи з українською мовою навчання. Клопотання підписали 40 тисяч виборних від селян.

У зв'язку з цим міністерство освіти заявляє, що на всі нові клопотання в цій справі відповіді не буде...».

Запитання

1. У складі якої держави опинилася Східна Галичина та Західна Волинь?
2. Чому поляки забороняли використовувати слова «Україна», «українець» та «український»?
3. Чому закривали українські школи?
4. Як жилося українським селянам в Польщі?
5. До якої держави відійшла Північна Буковина?
6. Наведіть приклади насильницької румунізації українців Північної Буковини.
7. У складі якої держави опинилося Закарпаття?
8. Які заходи здійснював чехословацький уряд на Закарпатті?
9. Опрацюйте історичне джерело. Поясніть дії румунської влади щодо потреб українського населення Буковини.

Завдання

1. Продовжте речення:
У 20–30 роках минулого століття західноукраїнські землі...

2. Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її. Зіставте західно-українські землі з державами, до складу яких вони ввійшли:

Західноукраїнські землі в 30-х роках ХХ (20) століття		
Східна Галичина		
Західна Волинь		
Північна Буковина		
Закарпаття		

Цікаво знати

Українцям важко жилося під владою Польщі та Румунії. Багато з них покинуло рідну землю й перебралося за океан – в Канаду та Сполучені Штати Америки. Інші стали на шлях боротьби проти іноземних порядків. Початком протестних акцій можна вважати 20-тисячний мітинг українців у Львові на початку 20-х років минулого століття. На ньому галичани склали присягу: «Ми, український народ, клянемося, що ніколи не погодимося на панування Польщі над нами й кожну нагоду використаємо, щоб ярмо неволі із себе скинути та злучитися з цілим великим українським народом в одній, незалежній, соборній державі».

Боротьбу українців у Польщі таємно підтримувала Радянська Україна. УРСР, із дозволу Москви, щорічно витратила сотні тисяч золотих карбованців на діяльність різноманітних культурно-просвітницьких та політичних організацій, наукових товариств, музеїв, українських приватних шкіл, українських газет і журналів тощо.

§ 26. АВТОНОМІЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ. ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ. АВГУСТИН ВОЛОШИН

На минулому уроці ви дізналися про життя людей на західноукраїнських землях у 30-х роках минулого століття. Пригадайте, у складі якої держави опинилася Східна Галичина та Західна Волинь. Чому поляки забороняли використовувати слова «Україна» та «український»? До якої держави відійшла Північна Буковина? Наведіть приклади насильницької румунізації українців Північної Буковини. У складі якої держави опинилося Закарпаття? Які заходи здійснював чехословацький уряд на Закарпатті?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про проголошення незалежності Карпатської України.

До складу Чехословаччини входило українське **Закарпаття**. Восени **1938 року** розпочалася криза чехословацької державності. Частину її земель анексувала фашистська Німеччина. **Анексія** – це насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої країни.

Мешканці Закарпаття почали вимагати від чехословацького уряду власної автономії. **Автономія** – це право самостійного управління у певній частині держави.

У **жовтні 1938 року** було сформовано уряд Закарпаття. Його очолив відомий педагог і політичний діяч Закарпаття **Августин Волошин**.

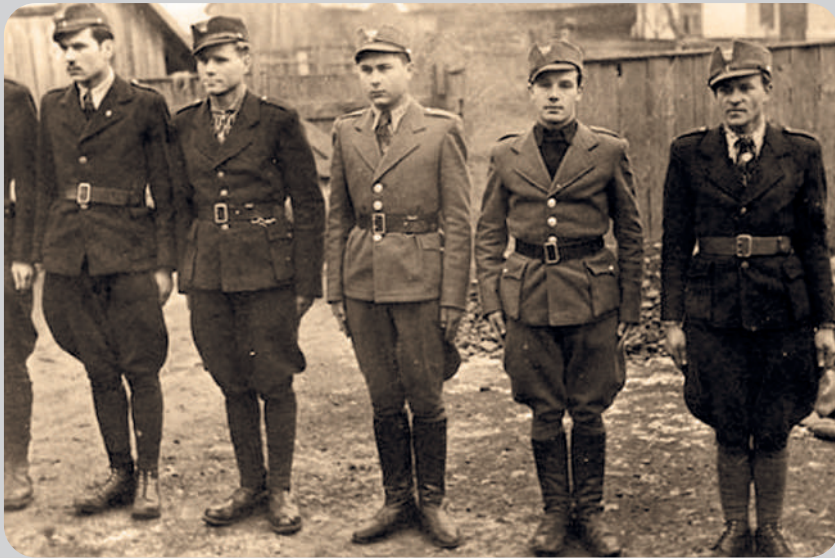
Уряд Августина Волошина провів декілька реформ. Було здійснено українізацію навчальних закладів та переведено на українське ділове мовлення місцеву владу.

Августин Волошин

Закрито всі осередки комуністичної партії на Закарпатті. Створено збройні сили – **Карпатську Січ**.

Виникнення автономії на Закарпатті викликало піднесення в інших західноукраїнських землях. Багато патріотично налаштованих українців із Галичини переходили кордон і записувалися до лав Карпатської Січі.

Вояки Карпатської Січі

У цей час за рішенням міжнародного суду західну частину території Закарпаття було передано **Угорщині**. Найбільші міста цього регіону – **Ужгород, Берегове, Мукачево**, відійшли Угорщині. Столицею Карпатської України стало місто **Хуст**.

Через декілька місяців угорська армія розпочала наступ на решту земель Закарпаття. Під обстрілами угорських гармат **15 березня 1939 року Сейм Карпатської України проголосив незалежність своєї держави**. Депутати Сейму проголосили:

- офіційна назва незалежної держави – **Карпатська Україна**;
 - державною мовою Карпатської України є українська мова;
 - Карпатська Україна – це республіка на чолі з президентом;
 - державним гімном обрано твір Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна»;
 - кольорами державного прапора визначено синій та жовтий.
- Президентом Карпатської України було обрано **Августина Волошина**.

Угорська військова техніка на вулицях Хуста (березень 1939 року)

Упродовж 15–17 березня 1939 року 5-тисячна Карпатська Січ відчайдушно чинила супротив 40-тисячній угорській армії, що кількісно переважала. Закарпаття було окуповане Угорщиною. Августин Волошин разом з урядом Карпатської України виїхав за кордон.

Проголошення незалежності Карпатської України мало велике історичне значення і свідчило про прагнення населення краю жити у власній самостійній українській державі.

Запам'ятайте

Анексія – насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої країни.

Автономія – право самостійного управління у певній частині держави.

Сейм – парламент, вищий законодавчий орган держави.

Карпатська Січ – збройні сили Карпатської України.

Хуст – столиця Карпатської України.

15 березня 1939 року – проголошення незалежності Карпатської України.

Герб
Карпатської України

Імена

Августин Волошин – президент Карпатської України.

Запитання

1. Що таке автономія?
2. Хто очолив автономний уряд Закарпаття?
3. Які реформи провів автономний уряд Закарпаття?
4. Коли було проголошено незалежність Карпатської України?
5. Яке місто стало столицею Карпатської України?
6. Яку державну символіку затвердив Сейм Карпатської України?
7. Кого було обрано президентом Карпатської України?
8. Яка держава окупувала територію Карпатської України?

Завдання

1. Намалюйте у зошиті герб Карпатської України або запишіть його елементи.
2. Знайдіть на карті міста: Хуст, Ужгород, Берегове, Мукачево.

Цікаво знати

Президент Карпатської України Августин Волошин був відомим на Закарпатті педагогом. Працював викладачем у вчительській семінарії в Ужгороді. Потім більше ніж 20 років був її директором. У 1899 році видав перший на Закарпатті підручник з української мови. Всього написав для українських шкіл 42 підручники. Редагував українські газети «Наука», «Учительський голос», «Свобода».

Після захоплення Карпатської України Угорщиною виїхав до Праги. Там викладав в Українському вільному університеті.

У травні 1945 року був арештований радянською службою безпеки. Перебував у московській в'язниці. Там і помер у липні 1945 року. За заслуги перед українським народом у 2002 році Августина Волошина було нагороджено званням «Герой України» (посмертно).

**Орден «Золота Зірка»
Героя України**

§ 27. ПРИЄДНАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ДО СКЛАДУ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

На минулому уроці ви дізналися про проголошення незалежності Карпатської України. Пригадайте, хто очолив автономний уряд Закарпаття. Які реформи провів автономний уряд Закарпаття? Коли було проголошено незалежність Карпатської України? Яке місто стало столицею Карпатської України? Яка держава окупувала територію Карпатської України?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про приєднання Східної Галичини та Буковини до складу Радянської України.

1 вересня 1939 року війська фашистської Німеччини вдерлися в Польщу. Розпочалася **Друга світова війна**. Польська армія не змогла стримати наступ німецької армії та почала відступ на схід. За таємною домовленістю з Німеччиною, керівництво Радянського Союзу **17 вересня 1939 року** віддало наказ Червоній армії перейти польський кордон і вступити на територію Західної України. Радянські війська швидко просувалися вперед. Ними були захоплені **Львів, Тернопіль, Рівне, Луцьк** та інші міста. У результаті військової операції до складу СРСР відійшли території з 13-ма мільйонами жителів.

З перших днів перебування на західноукраїнських землях Червона армія не чинила шкоди місцевому населенню. Радянська пропаганда пояснювала людям перехід кордону прагненням захистити українців від польського режиму. Більшість населення Західної України доброзичливо поставилися до приходу радянських військ.

Для узаконення радянської влади на західноукраїнських землях було проведено вибори до Народних Зборів. На виборах було прийнято Декларацію про возз'єднання Західної України з Радянською Україною у складі СРСР. А **15 листопада 1939 року** Верховна Рада УРСР ухвалила закон про возз'єднання **Західної України з Українською Радянською Соціалістичною Республікою**.

Парад радянської кавалерії у Львові (1939 рік)

Входження Західної України до складу СРСР супроводжувалося певними змінами. Покращилося медичне обслуговування та збільшилася кількість шкіл. Діти навчалися рідною мовою. Разом із позитивними змінами були й негативні. Повсюди здійснювалася насильницька колективізація. Землю, інвентар, худобу відбирали в селян і передавали колгоспам.

Подать руку помощи братским народам Западной Украины и Западной Белоруссии – наша священная обязанность!

ОБРАНИЦІ ТРУДОВОГО НАРОДУ!

ГОЛОСУЙТЕ

за входження Західної України до складу Радянської України, за єдину, вільну і квітучу Українську Радянську Соціалістичну Республіку!

Нашим історичним кордонів між Західною і Радянською Україною!
Хай живе Українська Радянська Соціалістична Республіка!

Радянські плакати 1939 року

Делегація Західної України з поданням про возз'єднання Західної України із УРСР

Після входження Західної України до складу СРСР радянське керівництво наприкінці червня **1940 року** виставило вимогу Румунії щодо повернення СРСР Північної Буковини. Румунія була змушена погодитися. Червона армія перейшла кордон і захопила ці території. Місцеве населення прихильно поставилося до червоноармійців.

2 серпня 1940 року Верховна Рада СРСР прийняла рішення про включення Північної Буковини до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Радянська влада на Буковині відбирала поміщицькі та церковні землі й створювала колгоспи. Всі приватні підприємства передавали державі. Кількість українських шкіл та лікарень збільшилася. Водночас переслідували місцевих політичних діячів, учителів, чиновників румунських адміністрацій тощо.

Приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР відповідало інтересам українського народу. Це об'єднало майже всі території українців в одній державі.

Запам'ятайте

1 вересня 1939 року – початок Другої світової війни.

15 листопада 1939 року – входження Західної України до складу УРСР.

2 серпня 1940 року – приєднання Північної Буковини до складу УРСР.

Із Закону Верховної Ради УРСР про возз'єднання Західної України із УРСР (15 листопада 1939 року)

«Верховна Рада УРСР, заслухавши заяву Повноважної Комісії Народних Зборів Західної України, постановляє: ... прийняти Західну Україну до складу УРСР і возз'єднати тим самим великий український народ в єдиній українській державі. ...Доручити Президії ... визначити адміністративний поділ областей і районів Західної України».

Запитання

1. Коли розпочалася Друга світова війна?
2. Коли Червона армія перейшла польський кордон?
3. Як пояснила радянська влада перехід Червоною армією польського кордону?
4. Як населення Західної України зустрічало червоноармійців?
5. Коли було приєднано Західну Україну до складу УРСР?
6. Які позитивні зміни відбулися на західноукраїнських землях після встановлення радянської влади?
7. Що негативного відбулося в Західній Україні після встановлення радянської влади?
8. Коли було приєднано Північну Буковину до Радянської України?

Завдання

1. Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її.

Назва українських земель	Дата приєднання до УРСР

2. Знайдіть на карті міста: Львів, Тернопіль, Рівне, Луцьк, Чернівці.

Цікаво знати

Після приєднання західноукраїнських земель до Радянської України її населення влітку 1940 року становило майже 41,7 мільйона громадян. А територія Української Радянської Соціалістичної Республіки збільшилася до 565 тисяч квадратних кілометрів. За оцінкою Державної служби статистики України, станом на 1 лютого 2022 року чисельність населення України становить 41,1 мільйона осіб. Загальна площа території сучасної України становить 603 тисячі квадратних кілометрів.

§ 28. РЕПРЕСІЇ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

На минулому уроці ви дізналися, як було приєднано західноукраїнські землі до Радянської України. Пригадайте, як почалася Друга світова війна. Коли Червона армія перейшла польський кордон? Коли було приєднано Західну Україну до складу УРСР? Які позитивні зміни відбулися на західноукраїнських землях після встановлення радянської влади? Що негативного відбулося в Західній Україні після встановлення радянської влади? Коли було приєднано Північну Буковину до Радянської України?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про репресії на західноукраїнських землях.

Прихід Червоної армії у вересні **1939 року** на західноукраїнські землі викликав піднесення серед більшості місцевого населення. Люди повірили радянській пропаганді. Вважали, що з приходом нової влади їхнє життя покращиться. Місцеві жителі щиро висловлювали свою вдячність за звільнення їх від польської влади та дякували за омріяне об'єднання українських земель. Червоноармійців зустрічали квітами, хлібом та сіллю. На підтримку радянської влади у багатьох містах Західної України організовувалися мітинги та демонстрації.

З приходом радянської влади на Західну Україну розпочалися масові репресії проти тих, хто міг би зашкодити новим порядкам. **Репресії** – це переслідування владою громадян. До категорії неблагонадійних зараховували **політичних діячів, членів будь-яких політичних партій** (в тому числі й Комуністичної партії Західної України), **чиновників польських адміністрацій, великих землевласників, власників приватних підприємств і магазинів, священників** та інші. Згодом радянська влада почала переслідувати й **селян, які відмовлялися вступати в колгоспи**.

Демонстрація на підтримку радянської влади у Львові (1939 рік)

Найпоширенішим різновидом репресій в Західній Україні були депортації. **Депортація** – це примусове переселення громадян з постійного місця проживання у віддалені регіони держави. Тисячі ні в чому не винних мешканців західноукраїнських земель без розслідування справ арештовували, оголошували «ворогами народу» і в товарних вагонах вивозили в глиб СРСР. Чимало українців гинули в дорозі. Ті, хто виживав, у нелюдських умовах працювали на найтяжчих роботах.

Депортація

Митрополит
Андрей Шептицький

Радянська влада розпочала антирелігійну боротьбу. Найбільш популярною в той час на Заході України була **Українська греко-католицька церква**. Більшовики відділили школу від церкви, запровадили антирелігійні заняття в навчальних закладах, закрили всі церковні газети й журнали, відібрали церковні землі, закрили монастирі й духовні семінарії, заборонили священникам проводити релігійні обряди, наклали на Церкву великі податки. Очільник греко-католицької церкви митрополит **Андрей Шептицький** писав листи до керівника СРСР Йосипа Сталіна. Звертався до уряду Радянської України, протестував проти зловживань, які чинили представники радянської влади в Західній Україні. Але влада ігнорувала такі протести.

Загалом з **1939** по **1941 роки** жертвами репресій (ув'язнень, депортацій і розстрілів) став кожний 10-й мешканець Західної України. За два роки радянської влади тільки зі Східної Галичини було депортовано близько 1 мільйона мешканців. На Буковині лише за один рік, із **1940** по **1941 роки**, було репресовано до 90 тисяч осіб.

Велика кількість репресованих свідчить про спеціально організовані дії радянської влади на Західній Україні. Вони були спрямовані на знищення українського народу.

Запам'ятайте

Репресії – переслідування владою громадян, які не згодні з її політикою.

Депортація – примусове переселення громадян з постійного місця проживання у віддалені регіони держави.

Імена

Андрей Шептицький – митрополит, очільник Української греко-католицької церкви.

**Положення про спецпоселення
і трудове влаштування осадників,
яких виселяють із західних областей УРСР
(29 грудня 1939 року)**

«1. Осадники та їх сім'ї, яких переселяють НКВС СРСР із західних областей УРСР, ... розташовуються для трудово-го використання ... в районах лісорозробок.

2. НКВС СРСР здійснює облік спецпереселенців-осадників, проводить боротьбу з втечами, слідкують за дотриманням встановленого порядку...

19. Спецпереселенці-осадники та їх сім'ї не мають права виїзду. Тимчасовий вихід зі спецселища або з місця роботи більше як на 24 години, а також переміщення в межах селища з одного бараку в інший можливе тільки з дозволу коменданта селища...».

Запитання

1. Як зустрічали мешканці Західної України представників радянської влади?
2. Що таке репресії?
3. Які категорії осіб переслідувала радянська влада на Західній Україні?
4. Що таке депортація?
5. Опрацюйте історичне джерело. Розкажіть, які вимоги висували депортованим особам і членам їхніх родин.
6. Як боролася радянська влада з Церквою на західноукраїнських землях?
7. Хто очолював Українську греко-католицьку церкву на Західній Україні?
8. Скільки осіб із Західної України було репресовано радянською владою?

Завдання

1. Визначте століття і його частину приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР.
2. Розташуйте у хронологічній послідовності події: Голодомор в Україні, приєднання західноукраїнських земель до Радянської України, утворення СРСР.

Цікаво знати

Митрополит Андрей Шептицький походив з однієї із найбільш знатних і заможних родин – графів Шептицьких. Його близькі родичі, Анастасій та Лев Шептицькі, були засновниками собору святого Юра у Львові.

Андрей Шептицький був великим патріотом України. Він заснував богословську академію, католицький інститут, український банк. Також підтримував українські наукові та просвітницькі товариства, виділяв власні кошти та землі на відкриття українських садочків, шкіл і лікарень. Митрополит фінансував сільські господарства та закупував для них нову техніку.

Андрей Шептицький збирав по всьому світу стародавні та рідкісні українські ікони й книги. Всі ці скарби він передав у Національний музей у Львові. На жаль, після встановлення радянської влади на Західній Україні більшість цих творів була знищена.

Андрей Шептицький не боявся репресій. Його не одноразово арештовували. У 1939 році більшовицька влада розстріляла брата митрополита разом із дружиною та дітьми. А родинний маєток Шептицьких пограбувала.

Перед смертю митрополит Андрей Шептицький заповів нащадкам, що Україна звільниться від занепаду та стане могутньою, об'єднаною, величавою державою. Вона зрівняється з іншими розвинутими країнами. Похований митрополит у Львові, в соборі святого Юра.

Собор святого Юра

§ 29. СТАН ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В 30–40-Х РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

На минулому уроці ви дізналися про репресивні заходи радянської влади на західноукраїнських землях. Пригадайте, як зустрічали мешканці Західної України представників радянської влади. Що таке репресії? Що таке депортація? Які заходи здійснювала радянська влада проти Церкви на західноукраїнських землях? Як боровся з безчинствами нової влади Андрей Шептицький?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про стан освіти й культури на Західній Україні у 20–40-ві роки минулого століття.

Українці у **Східній Галичині** та **Західній Волині, Північній Буковині** та **Закарпатті** перебували під владою різних держав. Тому стан розвитку освіти й культури на цих землях був різний.

Керівництво Таємного українського університету

Після захоплення поляками Східної Галичини та Західної Волині нова влада закрила українські кафедри у всіх вищих навчальних закладах. У відповідь на дії польської влади українці заснували у **Львові**

Таємний український університет. У період його піднесення в ньому працювало понад 50 професорів і навчалося близько 1500 студентів. Навчання велося таємно в приміщеннях різноманітних українських установ. Часом навіть у помешканнях викладачів. Польській поліції вдалося викрити цей навчальний заклад і закрити його. Але закордонні університети визнали його рівноправним і надавали змогу в себе довчитися українським студентам.

Улас Самчук

Роман Купчинський

Польська влада прийняла закон, за яким українські школи перетворювалися на двомовні. Обов'язковою для вивчення запроваджувалася польська мова. У багатьох школах вчителів-українців звільняли. Внаслідок таких дій влади кількість українських народних шкіл значно скоротилася.

Головним осередком української культури на західноукраїнських землях залишалося **Наукове товариство імені Тараса Шевченка**. До його складу входило понад 200 науковців. У цьому товаристві працювали історик **Іван Крип'якевич**, літературознавець **Михайло Возняк**, археолог **Ярослав Пастернак**, фольклорист **Філарет Колесса** та багато інших відомих вчених. Це товариство відіграло важливу роль у розвитку історичних, археологічних, літературних і народознавчих досліджень.

Загальнокультурні потреби місцевого населення намагалося задовольнити товариство **«Просвіта»**. Воно утримувало велику мережу сільських читалень, дитячих садків, організовувало навчальні курси та друкувало патріотичну й навчальну літературу.

Західноукраїнська література цього часу збагатилася багатьма іменами. Найбільш помітним став **Улас Самчук** – автор романів **«Волинь»**, **«Марія»**, повісті

«Кулак». Його роман «Марія» був надрукований у Львові в 1934 році й став першим художнім твором про Голодомор в Україні.

Визнаним майстром пера є **Роман Купчинський**. Він присвятив багато поезій і роман «**Заметіль**» боротьбі січових стрільців за незалежність України.

На **Північній Буковині** у складі **Румунії** українців не визнавали окремим народом. Їх вважали румунами, які забули рідну мову. Тому всі українські школи були закриті або румунізовані. У кінці 20-х років не надовго румунська влада дозволила культурну діяльність українців. Тут існували українські культурні та спортивні товариства, театральні трупи, хори тощо. З'явилися українські газети: «**Рідний край**» і «**Час**». Але в **1938 році** все це було заборонено.

Закарпаття входило до складу **Чехословаччини** як окремий адміністративний край під назвою **Підкарпатська Русь**. Чехословацька влада дозволяла навчання українським дітям рідною мовою. Тому тут зростала кількість українських навчальних закладів. Діяли українське товариство «**Просвіта**», організація українських скаутів «**Пласт**», театральні трупи та хори, виходили українські газети тощо.

Урок у школі (Закарпаття, 1937 рік)

Запам'ятайте

1921–1925 роки – діяльність Таємного українського університету у Львові.

Імена

Улас Самчук – відомий західноукраїнський письменник.

Роман Купчинський – відомий західноукраїнський письменник і поет.

Запитання

1. У яких роках діяв Таємний український університет у Львові?
2. Чому університет працював таємно?
3. Де проходили заняття в Таємному українському університеті?
4. Які українські товариства діяли на території Західної України?
5. Знайдіть у тексті та назвіть прізвища відомих українських вчених із Західної України.
6. Хто з українських літераторів активно працював на західноукраїнських землях?
7. Чому на Північній Буковині були заборонені українські школи?
8. Як розвивалося шкільництво на Закарпатті?
9. Які українські культурно-освітні організації діяли на Закарпатті?

Завдання

1. Опрацюйте текст параграфа. Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її.

Прізвище та ім'я науковця	Рід занять

2. Знайдіть на історичній та сучасній картах: Східну Галичину, Західну Волинь, Північну Буковину та Закарпаття.

Цікаво знати

На західноукраїнських землях ще перед Першою світовою війною було засновано українську скаутську організацію «Пласт». Її метою стало патріотичне виховання українських підлітків та молоді. Пластуни виконували фізичні вправи, гартували організм, вивчали військову справу, ходили в походи. Вони давали присягу на вірність Богу та Україні.

Цікаво знати

Українські пластуни будували табори в лісах, на горах, біля водойм. Там навчали молодь та проводили тренування й спортивні ігри. Тривалість перебування у таборі для пластуна становила 1 місяць. У похід пластунів брали на 2 тижні.

Пластуни брали активну участь у боротьбі за українську державність на Західній Україні. Польська влада у 1930 році заборонила діяльність «Пласту». Організація перейшла на підпільне становище. Польська поліція арештовувала юних пластунів та саджала під домашній арешт.

На Північній Буковині румунська влада забороняла все українське. Лише після деякого послаблення у 1928 році тут було відновлено діяльність «Пласту». Але лише до 1934 року.

На Закарпатті пластовий рух почував себе більш вільно. Тут організовували походи, змагання, паради та з'їзди. «Пласт» друкував журнали «Карпати», «На стійці», «Пластун» та інші. З проголошенням незалежності Карпатської України саме пластуни створили збройні сили молодій державі.

Заняття пластунів

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ

**«ЗАХІДНА УКРАЇНА У 30–40-Х РОКАХ
XX (20) СТОЛІТТЯ»**

Після Першої світової війни з розпадом могутніх імперій західноукраїнські землі були захоплені сусідніми державами. **Східна Галичина** і **Західна Волинь** відійшли до **Польщі**, **Північна Буковина** ввійшла до складу **Румунії**, а **Закарпаття** перебувало під владою **Чехословаччини**.

У **Східній Галичині**, **Західній Волині** та **Північній Буковині** фактично не розвивалася промисловість і сільське господарство. Польська та румунська влади переслідували український рух, примусово колонізували та румунізували українське населення, закривали українські школи, клуби, театри, газети, обмежували доступ українців до вищих навчальних закладів. У відповідь на агресію польської адміністрації у **Львові** виник **Таємний український університет**. Він готував фахівців у галузях права, медицини, філософії, інженерії та мистецтва.

Закарпаття входило до складу **Чехословаччини** як окремий адміністративний край під назвою **Підкарпатська Русь**. Чехословацька влада дозволяла навчання українським дітям рідною мовою. Тому тут зростала кількість українських навчальних закладів. Діяли українське товариство «**Просвіта**», організація українських скаутів «**Пласт**», театральні трупи та хори, виходили українські газети тощо.

У **жовтні 1938 року** на Закарпатті було сформовано автономний уряд. Його очолив **Августин Волошин**. Столицею українського Закарпаття було місто **Хуст**. Розпочалося формування українського війська – **Карпатської Січі**. Проте сусідня Угорщина розпочала наступ на закарпатські землі. Під обстрілами угорських гармат 15 березня 1939 року було проголошено незалежну державу – **Карпатську Україну**. Її президентом став **Августин Волошин**. **Карпатська Україна** як незалежна держава проіснувала декілька днів. Але цей факт мав велике історичне значення й свідчив про прагнення населення краю жити у власній самостійній українській державі.

1 вересня 1939 року війська нацистської Німеччини напали на Польщу і розпочали **Другу світову війну**. **17 вересня 1939 року** радянські війська перейшли польський кордон і окупували західно-

країнські землі. Більшість населення Західної України доброзичливо поставилися до представників радянської влади та вояків Червоної армії. **15 листопада 1939 року** Західна Україна ввійшла до складу Радянської України. Після цих подій радянське керівництво виставило вимогу Румунії повернути СРСР Північну Буковину. Румунія погодилася. **2 серпня 1940 року** Північна Буковина ввійшла до складу УРСР.

Радянська влада в Східній Галичині, Західній Волині та Північній Буковині відбирала поміщицькі та церковні землі й створювала колгоспи. Всі приватні підприємства передавали державі. Кількість українських шкіл та лікарень збільшилася. Водночас розпочалися репресії проти населення цих регіонів. Переслідувалися **члени будь-яких політичних партій** (зокрема й Комуністичної партії Західної України). Переслідували й **чиновників польських та румунських адміністрацій, великих землевласників, власників приватних підприємств і магазинів, священників, офіцерів** та інших. Згодом радянська влада почала переслідувати й **селян, які відмовлялися вступати в колгоспи**.

Найпоширенішим різновидом репресій в Західній Україні були депортації. Тисячі ні в чому не винних мешканців західноукраїнських земель арештовували, оголошували «ворогами народу» і в товарних вагонах вивозили в глиб СРСР. Чимало українців гинули в дорозі. Ті, хто виживав, у нелюдських умовах працювали на найтяжчих роботах.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Таємний український університет діяв у:

- а) Чернівцях;
- б) Львові;
- в) Ужгороді.

2. Як називалася проголошена на Закарпатті Українська держава?

- а) Підкарпатська Русь;
- б) Закарпатська Україна;
- в) Карпатська Україна.

3. Карпатську Україну як незалежну державу було проголошено:

- а) 15 березня 1937 року;
- б) 15 березня 1939 року;
- в) 15 березня 1941 року.

4. Президентом Карпатської України було обрано:

- а) Августина Волошина;
- б) Івана Крип'якевича;
- в) Уласа Самчука.

5. Столицею Карпатської України було місто:

- а) Ужгород;
- б) Мукачево;
- в) Хуст.

6. Західна Україна ввійшла до складу Радянської України у:

- а) 1929 році;
- б) 1939 році;
- в) 1949 році.

7. 2 серпня 1940 року до складу Радянської України ввійшла:

- а) Східна Галичина;
- б) Західна Волинь;
- в) Північна Буковина.

8. Депортація – це:

- а) безпідставні переслідування владою громадян;
- б) примусове виселення громадян у віддалені регіони держави;
- в) вищий законодавчий орган держави.

9. Анексія – це:

- а) певна міра незалежності, самостійності;
- б) примусове виселення громадян у віддалені регіони держави;
- в) насильницьке приєднання частини території іншої держави.

10. Який із символів було обрано гербом Карпатської України?

1

2

3

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ВМІННЯ

1. Уважно розгляньте радянський плакат кінця 30-х років ХХ (20) століття. Зазначте, якої події він стосується.

2. Зіставте українські землі та держави, до складу яких вони входили.

1. Східна Галичина і Західна Волинь	а) Румунія
2. Північна Буковина	б) Чехословаччина
3. Закарпаття	в) Польща.

3. У якому столітті та його половині відбулося приєднання Східної Галичини, Західної Волині та Північної Буковини до Радянської України?

РОЗДІЛ V. УКРАЇНА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

§ 30. ПОЧАТОК НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ. ВІДСТУП ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

У цьому розділі ви дізнаєтеся про боротьбу українського народу з нацизмом у 1941–1945 роках. Ознайомитеся із такими історичними подіями як початок німецько-радянської війни, життя українського народу на окупованих землях, боротьба із загарбниками на фронтах і у ворожому тилу, внесок українців у загальну перемогу над нацизмом.

Сьогодні на уроці ви ознайомитеся із подіями початкового етапу німецько-радянської війни на території України.

1 вересня 1939 року війська Німеччини вдерлися на територію Польщі. Польщу підтримала Велика Британія та Франція. Вони оголосили війну гітлерівській Німеччині. Так розпочалася **Друга світова війна**.

Німецькі літаки летять бомбардувати мирні міста

До цієї війни долучилося багато країн. На різних континентах, морях і океанах точилися бої між ворожими арміями. Однією із найбільш важливих подій Другої світової війни була **німецько-радянська війна**. Вона розпочалася **22 червня 1941 року**. Спозаранку, о 3-й годині 30 хвилин війська Німеччини перейшли західний кордон Радянського Союзу. Прикордонні міста й села опинилися під ураганим обстрілом німецьких гармат. Німецькі літаки вже з перших годин війни бомбардували українські міста: **Львів, Житомир, Рівне, Київ, Одесу, Севастополь**. Розпочалася **німецько-радянська війна**.

СРСР і Червона армія не були готовими до війни. Радянське озброєння у порівнянні з німецьким було застарілим. Багато досвідчених командирів було репресовано. Значна кількість молодих командирів не мали бойового досвіду.

Німецькі війська діяли організовано, завдавали значних втрат Червоній армії. Протягом перших двох тижнів війни в німецький полон потрапило більше як 300 тисяч червоноармійців. Також було знищено і захоплено велику кількість радянської зброї та військової техніки. Особливо багато було втрачено радянських літаків. Вони були розбиті у перші години війни на аеродромах.

Радянський аеродром після бомбардування (1941 рік)

Йосип Сталін виступив по радіо із закликом до мешканців СРСР стати на захист рідної землі. Багато людей добровільно записалося до Червоної армії. Близько 2,5 мільйонів українців було мобілізовано до

війська. Ще 1,3 мільйона мешканців України пішли в загони народного ополчення. Мирні жителі будували оборонні споруди, протитанкові рови тощо.

Будівництво протитанкових укріплень (1941 рік)

Радянська влада наказала перевозити обладнання промислових підприємств глибоко в тил СРСР. Також переганяти стада колгоспної худоби, збирати урожай на не окупованих німцями територіях. З України евакуювалося 4 мільйони людей, вивезли близько тисячі заводів, 30 тисяч тракторів, 6 мільйонів голів худоби, 2 мільйони тонн хліба тощо. Що не могли вивезти – знищували.

За складних умов початку війни бійці Червоної армії та мирне населення чинили героїчний опір загарбникам. Спроба відкинути фашистів за допомогою танків у районі **Луцька, Рівного, Дубна і Бродів** мала успіх. Але більша частина радянських танків у цій битві була знищена.

Попри подвиги радянських воїнів, німецькі війська швидко просувалися у напрямку **Києва**. Оборона столиці тривала понад два місяці (липень-вересень 1941 року). Гітлерівці втратили під Києвом понад 100 тисяч своїх вояків. Поріділим радянським частинам було важко тримати фронт. Загарбникам вдалося оточити частини Червоної армії. Вони змушені були самотужки вириватися з оточення. **19 вересня 1941 року** фашисти ввійшли в **Київ**.

Підбиті радянські танки у битві під Дубно (1941 рік)

Наступ загарбників продовжувався. Червона армія під час відступу завдала ворогу великих втрат. Але нацисти невпинно просувалися вглиб Радянського Союзу. **16 жовтня 1941 року** вони захопили **Одесу**. **25 жовтня 1941 року** ввійшли в **Харків**.

22 липня 1942 року німецькі війська захопили останнє українське місто **Довжанськ** (колишній Свердловськ) на Луганщині. Таким чином, вся територія України була загарбана нацистами.

Червоноармійці готуються до відбиття атаки (1941 рік)

Запам'ятайте

Німецько-радянська війна – частина Другої світової війни. Відбувалася між Радянським Союзом та Німеччиною з союзниками у 1941–1945 роках.

Нацизм – політичний режим, пропагував ідею панування однієї нації над іншими.

22 червня 1941 року – початок німецько-радянської війни.

19 вересня 1941 року – загарбання фашистами Києва.

Імена

Йосип Сталін – очільник Радянського Союзу.

Адольф Гітлер – керівник нацистської Німеччини.

3 оперативних донесень німецького командування (липень 1941 року)

«... Дивізії Червоної армії, які були введені в бій останнім часом, ... озброєні дуже погано. Мав місце випадок, коли видавалося по два патрони на людину. Атаки піхоти, ... незважаючи на величезні втрати, проводилися без підтримки важкого озброєння та артилерії...».

Зі спогадів учасника війни, письменника О. Карп'юка

«Нічого у світі не було страшнішого, ніж оточення. У результаті – натовпи очманілих бійців гарячково метушилися в пошуках якогось виходу. Створювалося враження, що серед них зовсім немає командирів, а ті, хто був, якось загубилися в загальному натовпі, котрий виявився майже беззбройною сірошинельною масою. І всі вони дуже легко потрапляли в полон до німців».

Запитання

1. Коли розпочалася німецько-радянська війна?
2. Які країни брали участь у німецько-радянській війні?
3. Чому на початку війни Червона армія відступала?
4. Які матеріальні цінності вивозили у глиб Радянського Союзу?
5. Чим закінчилася танкова битва у районі міст Луцьк, Рівне, Дубно і Броди?
6. Скільки місяців тривала оборона Києва?
7. Коли нацисти захопили столицю України?
8. Після захоплення якого українського міста вся територія України була окупована гітлерівцями?
9. Опрацюйте історичні джерела. Розкажіть, як були озброєні радянські війська.

Завдання

1. Визначте століття і його частину початку німецько-радянської війни.
2. Знайдіть на карті України міста: Луцьк, Рівне, Дубно, Броди.
3. Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її.

Назва міста	Дата окупації фашистськими загарбниками

Цікаво знати

На окупованих українських землях фашисти створили близько 250 таборів для військовополонених. Кожному полоненому солдату на руці, вище кисті, хімічною фарбою наносили номер. А на спині наносили напис німецькою мовою військовополонений.

У всіх таборах спостерігалася висока смертність, голод, відсутність медичної допомоги, тортури, знущання та масові знищення.

До щоденного раціону полонених входили 1 качан капусти на 20 людей, 1 буряк й качан кукурудзи на 6 полонених. Також шматочок «руського хліба». Він складався на 50 % (половина) з житнього борошна, на 20 % – з буряків, на 20 % – з паперу і на 10 % – із соломи. Місцеві мешканці як могли допомагали радянським полоненим. Перекидали їм за колючий дріт картоплю, яблука, огірки, хліб та інші продукти. За допомогу полоненим гітлерівці їх переслідували, били, іноді й розстрілювали.

Радянські військовополонені

§ 31. ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ. ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ «НОВОГО ПОРЯДКУ»

На минулому уроці ви дізналися про початок німецько-радянської війни. Пригадайте, коли розпочалася ця війна. Які країни брали участь у німецько-радянській війні? Які матеріальні цінності вивозили у глиб Радянського Союзу? Скільки місяців тривала оборона Києва? Коли гітлерівці захопили столицю України?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про життя людей на окупованих нацистами українських землях.

За перший рік війни нацистам вдалося окупувати всі українські землі. **Окупація** – це тимчасове захоплення території іншої держави. На території України гітлерівці встановили свій режим. Його назвали «**новим порядком**».

Гітлерівці сподівалися з України постачати до Німеччини харчові продукти та сировину. Український народ, за планами нацистів, підлягав знищенню або виселенню. Ті ж українці, які виживуть, ставали рабами. Один із фашистських керівників Ганс Франк заявив: «Після нашої перемоги я відправляю українців хоч на фарш».

Нацисти грабують українських селян

На загарбаних українських землях нацисти намагалися відновити роботу підприємств, шахт, залізниць. Німці зберегли радянську колгоспну систему, перетворили її на «громадські двори». Це робили, для того, щоб легше було збирати харчові продукти.

В Україні нацисти безкарно грабували місцеве населення, музеї та церкви. Вивозили культурні цінності (картини, скульптури, фрески, ікони, стародавні книги) до Німеччини. Розстріли та насильство стало звичайною справою на окупованих територіях. Наприклад, у **Бабиному Яру в Києві** фашисти розстріляли понад 150 тисяч людей. Серед них було багато дітей, жінок та літніх людей. Гітлерівці знищили мільйони мирних жителів. Сотні тисяч українців вивезли до Німеччини на примусові роботи.

Вивезення українців на примусові роботи до Німеччини

У містах вводилася **комендантська година**. Тобто мешканцям населених пунктів заборонялося виходити на вулицю з 18-ї години до 5-ї ранку. Порушників розстрілювали.

Особливо жорстоко ставилися нацисти до євреїв. За роки війни тільки на території України вони знищили близько 1,8 мільйона осіб цієї національності. Гітлерівці карали на смерть всіх, хто переховував євреїв, допомагав партизанам, пораненим червоноармійцям. А також підтримував радянських воїнів, які втекли з полону.

Наприклад, за вбивство трьох німецьких солдатів фашисти спалили село **Баранівка** на Полтавщині разом із його мешканцями. На Волині

було спалено село **Кортеліси**. А всі його жителі (близько 1650 людей) були розстріляні. На Чернігівщині за допомогу партизанам окупанти спалили містечко **Корюківка**. А близько 7 тисяч його мешканців знищили. Всього за роки війни гітлерівці спалили 1337 українських сіл.

Терором і жорстокістю німці намагалися залякати українців. Але їхні дії викликали лише обурення і бажання помсти.

Палає українське село

Запам'ятайте

Окупація – тимчасове захоплення території іншої держави.

«Новий порядок» – встановлений нацистами окупаційний режим в Україні.

Бабин Яр – місце масових розстрілів нацистами мирних мешканців.

Комендантська година – заборона в певний час доби перебувати на вулицях та в громадських місцях.

З виступу Адольфа Гітлера на таємній нараді (10 червня 1943 рік)

«Ми підкоряємося суворому закону війни: цей закон вимагає «викачати» з України харчові продукти й робочу силу...».

Зі свідчень німецького інженера Германа Грубе про масовий розстріл євреїв у місті Дубно (1942 рік)

«... Люди ... збиралися сім'ями, обіймалися і прощалися в очікуванні команди фашиста, який стояв на краю ями. Недалеко від мене стояла велика сім'я. Чоловіку і жінці близько п'ятдесяти, а дітям – один, вісім і десять років; ще в них було дві дорослі дочки – одній років двадцять, а іншій, напевно, двадцять чотири. Жінка, тримаючи на руках найменшу дитину, співала та пестила її... Чоловік тримав за руку десятирічного хлопчика, який намагався вгамувати сльози. Батько показував на небо, гладив сина по голові й щось йому пояснював.

У той момент солдат, який стояв біля яру ...відрахував двадцять осіб і наказав їм іти за насип. Сім'я, про яку я розповідав, теж опинилася у цій групі...».

Запитання

1. Що таке окупація?
2. Як називався встановлений гітлерівцями режим в Україні?
3. Що планували нацисти зробити з українцями після перемоги у війні?
4. Що робили німці на окупованих українських землях?
5. Що відбулося у Бабиному Яру?
6. Як чинили нацисти з тими, хто допомагав євреям, партизанам та червоноармійцям?
7. Що таке комендантська година?
8. Чому гітлерівці вводили комендантські години на загарбаних землях?
9. Опрацюйте історичне джерело. Розкажіть, які думки та почуття викликав у вас цей спогад.

Завдання

1. Знайдіть у підручнику та перепишіть приклади звірячого ставлення гітлерівців до мешканців України.
2. Із запропонованих дат оберіть ту, яка свідчить про початок німецько-радянської війни:
 - а) 1 вересня 1939 року;
 - б) 22 червня 1941 року;
 - в) 19 вересня 1941 року.

Цікаво знати

У довоєнній Україні проживало близько 2,5 мільйонів осіб єврейської національності. Після загарбання України нацисти карали смертю всіх людей, у кого вдома знаходили євреїв. Переслідували навіть тих, хто давав перехожим євреям воду чи хліб.

Тисячі українських сімей ризикували власним життям та життям рідних і переховували від гітлерівського переслідування євреїв.

Після закінчення війни у 1953 році у єврейській державі Ізраїль було запроваджено нагороду «Праведник народів світу». Нею нагороджували осіб, які врятували життя євреям у роки Другої світової війни. Кожного віднайденого «праведника» нагороджують медаллю з написом івритом «Рятуючи хоча б одне життя, рятуєш світ». На Поділлі ціле українське село Яруга стало праведником світу. Його жителі врятували від катів усіх своїх єврейських мешканців.

Україна посідає 4 місце за кількістю «праведників» після Польщі, Нідерландів та Франції. Всього почесне звання отримало більше ніж 2,5 тисячі українців.

Медаль «Праведник народів світу»

§ 32. РАДЯНСЬКИЙ ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ

На минулому уроці ви дізналися про окупаційний режим на території України. Пригадайте, що таке окупація. Що планували нацисти зробити з українцями після перемоги у війні? Що таке комендантська година? Як ви гадаєте, чому гітлерівці запроваджували комендантські години на загарбаних землях?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про партизанів, які боролися із нацистами на окупованих українських землях.

За перший рік війни в оточення потрапляли тисячі радянських воїнів. У ворожому тилу багато з них вирішили продовжувати боротьбу з нацистами. До них приєднувалися й місцеві жителі. Адже їхнє життя під владою гітлерівців стало неможливим. До лав народних месників вступали й червоноармійці, які втекли з німецького полону. Таких бійців називали **партизанами**. Серед них було багато літніх людей, жінок, дівчат і навіть дітей. Також на захоплені німцями території радянське командування відправляло спеціально підготовлених бійців.

Радянські партизани

Партизани об'єднувалися у загони, жили у лісах та в інших важко-доступних місцях. Радянське командування літаками переправляло їм зброю, вибухівку, радіостанції, продукти та медикаменти. Назад забирали важкопоранених бійців.

Партизани знищували ворожих солдатів та офіцерів, підривали мости, виводили із ладу військову техніку окупантів. Також знищували німецькі склади зі зброєю, паливом і продуктами, пускали під укіс гітлерівські потяги з живою силою та бойовою технікою. Партизани займалися розвідкою, здобували важливі військові документи ворога, брали в полон важливих німецьких командирів.

Пущений під укіс німецький потяг

З часом деякі партизанські загони перетворилися на багатотисячні з'єднання. Вони здійснювали рейди на окупованих нацистами територіях. **Рейд** – це активні бойові дії в тилу ворога. Одним із найбільш відомих і вдалих став рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням **Сидора Ковпака**. Партизани пройшли від **Путівля** до **Карпат**, подолали 2 тисячі кілометрів гітлерівськими тилами. На своєму шляху вони знищували ворожих солдатів, підривали залізничні колії та шосейні мости, знищували важливі військові об'єкти німців, звільняли з полону червоноармійців.

За роки німецько-радянської війни партизани України знищили близько пів мільйона ворожих вояків, підірвали близько 5 тисяч німецьких ешелонів, зруйнували більше ніж 600 залізничних та 1500 шосейних мостів. Також знищили або пошкодили понад 1500 танків та броньованої техніки, більше як 13 тисяч автомобілів, 800 гармат, 200 літаків тощо.

Німці не могли успішно протидіяти партизанському руху. Тому знищували всіх, кого підозрювали у зв'язках з партизанами. Вони були змушені відкликати багато військових частин для боротьби з партизанами та для охорони мостів, залізниць та військових об'єктів.

Сидір Ковпак

Запам'ятайте

Партизани – учасники бойових дій на окупованих ворогом територіях.

Рейд – активні бойові дії в тилу ворога.

Імена

Сидір Ковпак – командир одного з найбільших радянських партизанських з'єднань, двічі Герой Радянського Союзу.

Зі спогадів німецького генерала Гайнца Гудеріана

«У міру того, як війна набирала затяжного характеру, а бої на фронті ставали дедалі запеклішими, партизанська війна стала справжнім лихом, негативно впливаючи на моральний дух німецьких солдатів ...».

Запитання

1. Хто такі партизани?
2. З кого формувалися партизанські загони?
3. Де мешкали партизани?
4. Чим займалися партизани?
5. Яку допомогу отримували партизани від радянського командування?
6. Що таке рейд?
7. Який партизанський командир керував рейдом від Путивля до Карпат?
8. Як боролися нацисти з партизанами?
9. Опрацюйте історичне джерело. Розкажіть, як впливали дії партизан на бойовий дух гітлерівців.

Завдання

1. Знайдіть у підручнику та перепишіть результати бойових дій українських партизанів у роки німецько-радянської війни.
2. Із запропонованих осіб оберіть того, хто мав відношення до радянського партизанського руху:
 - а) Ярослав Стецько;
 - б) Августин Волошин;
 - в) Сидір Ковпак.

Цікаво знати

У партизанських загонах боролися з нацистами й дорослі, і діти. Наприклад, після окупації Шепетівського району на Хмельниччині 11-річний Валя Котик разом із друзями збирав зброю і переправляв її партизанам на возах під сіном. Також юний герой самостійно виготовляв і розклеював карикатури на гітлерівців. У 1942 році Валя Котик став розвідником партизанського загону.

Валя Котик

Цікаво знати

У жовтні цього ж року хлопець виявив підземний телефонний кабель німецького командування. Партизани його успішно підірвали. За час перебування у лавах партизанського загону мужній хлопець знищив багато гітлерівців, підірвав 6 ворожих складів та залізничних ешелонів, здобув багато важливої інформації про розташування військових частин ворога.

За мужність у боротьбі з нацистами Валя Котик був нагороджений орденом і медаллю. 16 лютого 1944 року 14-річний герой отримав смертельні поранення в бою за визволення міста Ізяслав від нацистських загарбників. У 1958 році Валентина Котика було по-смертно відзначено званням Героя Радянського Союзу.

Про відважного українського хлопця знято художній фільм, йому встановлено пам'ятники, його іменем названі вулиці та школи.

§ 33. БОРОТЬБА НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ. ОУН-УПА

На минулому уроці ви дізналися про радянський партизанський рух. Пригадайте, хто такі партизани. З кого формувалися партизанські загони? Чим займалися партизани? Яку допомогу отримували партизани від радянського командування? Що таке рейд?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про боротьбу з нацизмом на західноукраїнських землях.

На західноукраїнських землях великим авторитетом користувалася **Організація українських націоналістів (ОУН)**. Ця організація боролася за створення українських збройних сил, повалення радянського режиму та встановлення незалежності України. У роки Другої світової війни найбільшу активність проявило крило Організації українських націоналістів під керівництвом **Степана Бандери** (бандерівці). За їх ініціативи у **Львові 30 червня 1941 року** було проголошено відновлення Української держави та створено український незалежний уряд.

Нацистська Німеччина не була зацікавлена в тому, щоб Україна існувала як незалежна держава. Їй потрібні були лише багатства нашої країни: земля, вугілля, дешева робоча сила тощо. Тому членів новоствореного українського уряду гітлерівці ув'язнили. Нацисти арештовували бандерівців і таємно без суду їх страчували. Після таких подій бандерівці проголосили курс на боротьбу з німецькими окупантами.

Українські націоналісти у жовтні **1942 року** на Поліссі та Волині почали створювати збройні загони. Їхнім головним завданням був захист місцевого населення від німецьких загарбників та радянських партизанів. Згодом військові загони ОУН

Степан Бандера

були об'єднані в **Українську повстанську армію (УПА)**. Головнокомандувачем УПА став **Роман Шухевич**. Вояки УПА чинили шкоду гітлерівцям: знищували патрулі, нападали на німецькі колони та озони, підривали залізничні колії тощо.

У лавах Української повстанської армії налічувалося від 20 до 40 тисяч вояків. Вони боролися на два фронти – з німецькими та радянськими військами. Крім цього, повстанці вели збройну боротьбу із польськими партизанами. Вони вважали західні регіони України польською землею.

Завдяки бойовим діям УПА в **1943 році** на Волині й Поліссі в декількох районах була повністю знищена німецька окупаційна адміністрація й проголошена тимчасова українська військова влада.

На боротьбу з УПА окупанти були змушені посилати добірні війська. Їх відкликали з фронту. Захоплених вояків УПА страчували. За допомогу їм гітлерівці спалювали села, знищували мирних жителів. Народ піднявся на боротьбу. Подолати його окупанти так і не змогли.

Роман Шухевич

Вояки УПА

Запам'ятайте

ОУН – Організація українських націоналістів (боролася за встановлення незалежної України).

УПА – Українська повстанська армія (боролася з гітлерівськими та радянськими військами).

30 червня 1941 року – проголошено Акт відновлення Української держави.

Імена

Степан Бандера – керівник Організації українських націоналістів (бандерівців).

Роман Шухевич – командир Української повстанської армії.

Присяга воїна Української повстанської армії (1943 рік)

«Я, воїн Української повстанчої армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою землею Українською, перед пролітою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну державу. В цій боротьбі не пожалю ні крові, ні життя і буду битись до останнього подиху й остаточної перемоги над усіма ворогами України...».

Запитання

1. Хто очолював Організацію українських націоналістів?
2. Яка подія відбулася у Львові в кінці червня 1941 року?
3. Коли бандерівці проголосили Українську державу?
4. Проти кого боролися бійці УПА?
5. Хто очолив Українську повстанську армію?

6. Як боролися воїни УПА з гітлерівцями?

7. Опрацюйте історичне джерело. Поясніть, яку мету перед собою ставили воїни УПА.

Завдання

1. Визначте століття та його половину проголошення Акту відновлення Української держави.

2. Зіставте історичних осіб з їхньою діяльністю:

- 1) Роман Шухевич; а) керівник Організації українських націоналістів;
- 2) Сидір Ковпак; б) командир Української повстанської армії;
- 3) Степан Бандера; в) командир радянського партизанського загону.

Цікаво знати

Вранці 30 червня 1941 року передові частини гітлерівців захопили Львів. У цей день до міста також ввійшли загони українських націоналістів під загальним керівництвом Ярослава Стецька. Ввечері патріоти провели Національні збори. На них було прийнято рішення про створення Української держави. З балкона однієї зі львівських будівель Ярослав Стецько зачитав присутнім Акт відновлення Української держави. На башті князівської гори був піднятий синьо-жовтий прапор. Керівником українського уряду було обрано Ярослава Стецька.

Українці дізналися про утворення власної держави з передач львівської радіостанції. Про це повідомили 30 червня та 1 липня 1941 року.

Проголошення Української держави було повною несподіванкою для німців. Вони заарештували лідерів Організації українських націоналістів Степана Бандеру, Ярослава Стецька та інших. Їм запропонували відкликати Акт відновлення Української держави. Але цю пропозицію українці відхилили.

Проголошення Української держави стало моментом істини. Після нього стало зрозуміло, що українські націоналісти та німецькі нацисти – вороги. Розпочалася непримиренна боротьба.

§ 34. БИТВА НА КУРСЬКІЙ ДУЗІ. ПОЧАТОК ЗВІЛЬНЕННЯ УКРАЇНИ

На минулому уроці ви ознайомилися із діяльністю Української повстанської армії на західноукраїнських землях. Хто очолював Організацію українських націоналістів? Яка подія відбулася у Львові в кінці червня 1941 року? Проти кого боролися бійці УПА? Хто очолив Українську повстанську армію? Яку мету перед собою ставила ОУН-УПА?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про початок звільнення України від нацистських загарбників.

Улітку **1943 року** під **Курськом** протягом півтора місяця тривали запеклі бої між гітлерівськими військами та Червоною армією. Командування обох сторін вважало, що битва під Курськом матиме корінний перелом у цій війні. З обох сторін сюди було стягнуто велику кількість солдатів, тисячі танків, літаків, гармат та іншої зброї.

Битва під Прохорівкою

Кульмінацією протистояння була танкова битва біля села Прохорівка. Тоді в зустрічному напрямку зіштовхнулося близько 1200 танків з обох сторін. Гул тисяч потужних моторів, вибухи й постріли, дим і гар сягали 4 кілометрів над полем бою. Горіла земля, палали сотні танків. Ця жорстока битва стала останнім великим наступом нацистів на східному фронті.

У результаті кровопролитних боїв радянським військам вдалося завдати поразки нацистам. Загальний наступ під Курськом дав можливість розпочати звільнення українських земель. На Харківському напрямку на початок серпня **1943 року** Червона армія звільнила близько 30 українських сіл і містечок. Радянські війська підійшли до Харкова й оточили місто з трьох сторін. Командування Червоної армії наказало вночі штурмувати Харків. Так гітлерівці не змогли б зруйнувати місто. Для нацистів такий наступ виявився великою несподіванкою. **23 серпня 1943 року Харків** було звільнено.

Вуличні бої в Харкові

Протягом **серпня-вересня 1943 року** від нацистів було звільнено **Лівобережну Україну з Донбасом**. Бойові дії на Лівобережжі відбувалися в досить важких умовах. Гітлерівці під час відступу використовували тактику «випаленої землі». Тобто знищували все, що не могли вивезти. Нацисти спалювали села, підривали заводи та фабрики, знищували обладнання, затоплювали шахти, руйнували залізничні колії та мости, вивозили зерно та худобу, підпалювали поля тощо.

У результаті проведеної **Донбаської операції** були звільнені міста та села Донецької та Луганської областей. **8 вересня 1943 року** був звільнений **Донецьк**.

У **жовтні 1943 року** радянські війська підійшли до Києва й розпочали підготовку до визволення столиці України.

Мирні мешканці вітають визволителів

Запам'ятайте

23 серпня 1943 року – звільнення Харкова від нацистських загарбників.

8 вересня 1943 року – звільнення Донецька від гітлерівців.

З наказу Генріха Гімлера про спустошення українських земель (1943 рік)

«Необхідно домогтися, щоб при відході з районів України не залишалося ні однієї людини, ні однієї голови худоби, ні одного центнера зерна, ні однієї рейки, щоб не вціліло ні одного будинку, ні однієї шахти, яка б не була виведена з ладу на довгі роки, щоб не залишилося ні однієї не отруєної криниці. Противник повинен мати дійсно тотально спалену та зруйновану країну...».

Запитання

1. Коли відбулася битва під Курськом?
2. Де відбулася одна з найбільших танкових битв цієї війни?
3. Хто отримав перемогу у битві під Курськом?
4. Що вам відомо про битву за Харків?
5. Коли було остаточно звільнено Харків від гітлерівців?
6. Що означає застосована нацистами тактика «випаленої землі»?
7. У результаті якої військової операції були звільнені міста й села Донецької та Луганської областей від гітлерівців?
8. Коли було звільнено Донецьк від нацистів?
9. Опрацюйте історичне джерело. Поясніть, чому такий наказ видав німецький високопосадовець.

Завдання

1. Знайдіть на карті міста: Харків, Донецьк.
2. Вирахуйте, скільки років минуло з часу звільнення Харкова до наших днів.
3. Складіть речення із запропонованих слів: *перемоги, під, військ, після, розпочалося, нацистів, радянських, Курськом, від, українських, земель, звільнення.*

Цікаво знати

Ще в перший день війни Православна церква заявила, що вона розділяє долю з народом та благословляє воїнів на майбутній похід. На визволення України священники та віряни з літа 1943 року та протягом 1944 року назбирали до фонду Червоної армії більше як 15 мільйонів карбованців. А також передали радянським бійцям харчових продуктів та речей на суму 4,5 мільйона карбованців. За це медалями «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні» було нагороджено майже 40 священників з Київщини, Дніпропетровщини, Харківщини, Полтавщини та Луганщини.

У 1944 році за кошти Православної церкви була побудована танкова колона "Димитрій Донський" та передана до лав Червоної армії.

Цікаво знати

Тисячі радянських бійців отримали медичну допомогу у стінах православних монастирів.

За роки війни Церква передала близько 200 мільйонів карбованців. За них було збудовано сотні літаків і танків. Вартість найпопулярнішого танка Т-34 – близько 140 тисяч карбованців.

А наймасовіший літак Іл-2 обходився у 165 тисяч карбованців.

Танкова колона «Димитрій Донський»

§ 35. ВИЗВОЛЕННЯ КИЄВА

На минулому уроці ви ознайомилися із початком звільнення окупованих українських земель. Пригадайте, коли відбулася битва під Курськом. Де відбулася одна з найбільших танкових битв цієї війни? Хто отримав перемогу у битві під Курськом? Коли було остаточно звільнено Харків від гітлерівців? Що означає застосована нацистами тактика «випаленої землі»? Коли було звільнено Донецьк від нацистів?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про визволення столиці України – міста Києва, від нацистських загарбників.

На підступах до Києва нацисти побудували міцну лінію оборони. Керівник Німеччини Адольф Гітлер сподівався, що у захисті їм допоможе Дніпро. Ширина річки сягала 700–900 метрів. Її правий берег був високим і вздовж нього проклали ланцюг укріплених вогневих точок. До Києва окупанти підтягнули значні військові сили з танками та гарматами. Лінію оборони на правому березі Дніпра фашисти назвали «Східним валом». Гітлер заявляв, що «швидше Дніпро потече назад, ніж росіяни здолають Східний вал».

Форсування Дніпра радянськими бійцями

Переправа через Дніпро

З півдня та з півночі Києва радянським військам вдалося форсувати (подолати) Дніпро і закріпитися на невеликих територіях на правому березі річки. Спочатку червоноармійці намагалися пробитися до Києва з півдня, біля **села Великий Букрин**. Але у цьому місці ворог чинив запеклий опір. Не вистачало човнів та засобів для переправи бійців і військової техніки по воді. Багато солдатів після поранень тонули. На цій ділянці фронту Червона армія не мала успіху.

Радянське командування оцінило ситуацію і змінило напрямок удару своїх військ. Головні сили Червоної армії були таємно перекинуті північніше Києва, в район села **Лютіж**. На початку листопада **1943 року** тисячі радянських гармат розпочали обстріл ворожих позицій. З неба на гітлерівців посипалися бомби з радянських літаків. Потім пішла в наступ піхота. Такого натиску нацисти не очікували. Першого ж дня вдалося прорвати німецьку оборону. Радянські військові знищили близько половини гітлерівців. Вночі наступ червоноармійців підтримали танкісти. Вони увімкненими фарами та сиренами приголомшили ворога й прорвалися до передмістя **Києва**. Після запеклих боїв нацисти відступали й підпалили місто. **6 листопада 1943 року** столиця України була повністю звільнена від німецьких загарбників. Командував військами, які звільнили **Київ**, генерал **Микола Ватутін**.

Червоній армії у боях за столицю України допомагали партизани, підпільники та місцеве населення. За цю перемогу заплатили своїм життям 260 тисяч радянських воїнів. За подвиги здійснені під час форсування Дніпра найвищу нагороду СРСР – звання **Героя Радянського Союзу**, отримали 2438 бійців та командирів. Серед них 483 українці.

Запам'ятайте

Східний вал – лінія німецької оборони по р. Дніпро.

Форсування – подолання водної перешкоди.

6 листопада 1943 року – звільнення Києва від німецьких загарбників.

Микола Ватутін

Імена

Микола Ватутін – генерал, командувач радянськими військами, які звільнили Київ від гітлерівців.

Зі спогадів учасника форсування Дніпра письменника Віктора Астаф'єва

«Двадцять п'ять тисяч входить у воду (Дніпра), а виходить на тому березі три тисячі (солдат), максимум п'ять...

Найстрашнішими виявилися кулемети ... Вони поливали берег, острів, ріку, в якій кишіло місиво з людей. Старі й молоді, добровольці й мобілізовані, штрафники й гвардійці, росіяни й не росіяни – всі вони кричали одні й ті самі слова: «Мамо! Боженько! Боже! Допоможіть!»... А кулемети сікли і сікли... Хапаючись один за одного, поранені й не зачеплені кулями люди йшли під воду, ріка бугрилася пухирями, здригаючись від людських судорог, пінилась червоними бурунами».

Запитання

1. Як називалася побудована нацистами по р. Дніпро лінія оборони?
2. Біля якого села червоноармійці спочатку намагалися прорватися до Києва?
3. Чому радянське командування відмовилося від штурму Києва з півдня?
4. Що вам відомо про атаку гітлерівських позицій біля села Лютіж?
5. Коли звільнили Київ від нацистів?
6. Хто командував військами, які звільнили Київ?
7. Опрацюйте історичне джерело. Подумайте, чому радянське військо зазнало великих втрат при форсуванні Дніпра.

Завдання

1. Розташуйте у хронологічній послідовності події: приєднання західноукраїнських земель до УРСР; звільнення Києва від нацистських загарбників; напад гітлерівської Німеччини на СРСР;
2. Оберіть, хто із радянських воєначальників командував звільненням Києва від фашистів:
 - а) Михайло Кирпонос;
 - б) Микола Ватутін;
 - в) Іван Черняхівський.

Цікаво знати

Під час війни зброю до рук взяли й жінки. Вони воювали на різних фронтах і виконували різні обов'язки. Найбільше жінок було санинструкторами та лікарями. Багато воювало з гітлерівцями в партизанських загонах. Чимало жінок було льотчицями, снайперами, телефоністами, кулеметниками й навіть розвідниками. Декілька з них було танкістами.

Існували у Червоній армії й жіночі підрозділи. Наприклад, 46-й нічний авіаційний полк. У ньому на всіх посадах служили жінки. Цей підрозділ кожної ночі бомбардував позиції нацистів.

Цікаво знати

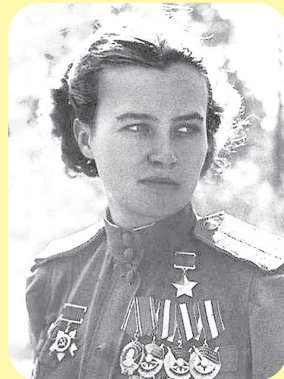
Жінки наводили жах на гітлерівців. Ті їх прозвали «нічними відьмами». Про звитягу жінок у цій частині свідчать їхні нагороди. 23 льотчиці отримали найвище звання Героя Радянського Союзу. Серед сміливих захисниць було багато й українок. Зокрема, Катерина Зеленко. Це єдина у світі жінка, яка здійснила повітряний таран. Людмила Павлюченко – найуспішніша жінка-снайпер у світовій історії. Вона знищила 309 ворожих солдатів і офіцерів. Наталія Меклін – льотчиця. Здійснила найбільшу кількість бойових вильотів серед радянських пілотів (980). Під час польотів скинула на нацистів 147 тонн авіаційних бомб.

Катерина Зеленко

Людмила Павлюченко

Наталія Меклін

§ 36. ЗВІЛЬНЕННЯ УКРАЇНИ ВІД НАЦИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ

На минулому уроці ви познайомилися з такою важливою історичною подією як визволення Києва від нацистських загарбників. Пригадайте, як називалася побудована гітлерівцями по р. Дніпро лінія оборони. Коли було звільнено Київ від нацистів? Хто командував військами, які звільнили Київ?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про звільнення України від нацистських загарбників.

Після звільнення Києва від гітлерівських загарбників було створено сприятливі умови для подальшого просування вглиб України й остаточного звільнення Батьківщини від нацистів. На українській ділянці фронту командуванню Червоної армії вдалося створити значну перевагу над ворогом в живій силі та бойовій техніці. На території України налічувалося понад 2,3 мільйона бійців, близько 30 тисяч гармат і мінометів, 2 тисячі танків і більше як 2300 літаків.

Обстріл ворожих позиці

За роки війни командування Червоної армії навчилося проводити блискучі військові операції з оточення й знищення великих ворожих угруповань. Прикладом цього стала **Корсунь-Шевченківська битва**. У січні **1944 року** у районі міста **Корсунь-Шевченківський** з двох сторін розпочався наступ радянських військ. Вони з'єдналися біля **Звенигородки**. Тут оточили та розбили майже 80-тисячне угруповання ворожих військ.

Майже одночасно з Корсунь-Шевченківською операцією частини Червоної армії розпочали наступ у напрямку міст **Рівне** та **Луцьк**. Проривання військ відбувалося в складних умовах заболоченої місцевості та бездоріжжя. Застосування важкої військової техніки було обмеженим, вона грузла в болотах. Майстерне використання радянським командуванням підрозділів кінноти та залучення партизанських загонів призвело до звільнення **Луцька** та **Рівного**.

Радянська кіннота

У березні-квітні **1944 року** Червона армія продовжила наступ на гітлерівців. Було звільнено міста й села Правобережної України.

Активно тиснула нацистів Червона армія й на півдні України. Завдяки спільним зусиллям моряків армії та Чорноморському флоту в **березні-квітні 1944 року** було здійснено **Одеську військову операцію**. Її результатом було звільнення **Херсона, Миколаєва** та **Одеси**.

Діорама «Штурм Сапун-гори»

Жорстокі бої тривали за **Крим**. Особливо запекло нацисти обороняли висоту біля Севастополя – **Сапун-гору**. 9 разів довелося її штурмувати, щоб заволодіти нею. **9 травня 1944 року** Севастополь було звільнено від окупантів. А через декілька днів, **12 травня 1944 року** весь **Крим** знову став радянським.

Встановлення прикордонного стовпа

Улітку 1944 року розпочався завершальний етап визволення України від німецьких загарбників. У результаті наступальних дій на західноукраїнських землях було звільнено **Львів** та **Івано-Франківськ**.

У **жовтні 1944 року** в ході Карпатсько-Ужгородської операції було звільнено Ужгород та інші населені пункти Закарпаття. **28 жовтня 1944 року** вся територія України була звільнена від гітлерівського панування.

Запам'ятайте

Корсунь-Шевченківська операція – дії радянських військ з оточення та знищення 80-тисячного гітлерівського угруповання.

Сапун-гора – височина біля Севастополя.

12 травня 1944 року – звільнення Криму від німецьких загарбників.

28 жовтня 1944 року – звільнення України від гітлерівських окупантів.

Запитання

1. Коли було проведено Корсунь-Шевченківську військову операцію?
2. Яким чином радянські війська оточили німецьке військо?
3. Скільки тисяч нацистів потрапило в оточення в результаті Корсунь-Шевченківської операції?
4. У яких умовах відбувалося визволення Луцька та Рівного?
5. Коли було проведено Одеську військову операцію?
6. Які міста було звільнено у результаті Одеської операції?
7. Яку височину біля Севастополя 9 разів штурмували радянські бійці?
8. Коли було звільнено Крим від нацистських загарбників?
9. Коли була звільнена українська земля від гітлерівців?

Завдання

1. Знайдіть на карті міста: Рівне, Луцьк, Херсон, Миколаїв, Одеса, Севастополь, Львів, Івано-Франківськ.
2. Зіставте події та дати:
 - 1) звільнення України від нацистів; а) 9 травня 1944 року;
 - 2) звільнення Криму від гітлерівців; б) 28 жовтня 1944 року;
 - 3) звільнення Севастополя від окупантів; в) 12 травня 1944 року.

Цікаво знати

Після звільнення України від нацистських загарбників люди сподівалися на покращення життя. Але багатьох мешканців чекали репресії за те, що вони не покинули рідні домівки й жили під владою гітлерівців та працювали на відновлених німцями підприємствах.

Цікаво знати

Розпочалося масове вивезення «ненадійних» осіб з України. Велика трагедія чекала кримськотатарський народ. Вони мешкали на Кримському півострові. 26 тисяч татар боролися з ворогом у лавах Червоної армії. Проте керівництво Радянського Союзу вважало кримських татар зрадниками. Було вирішено всіх татар вислати з території Криму й поселити в Узбекистані.

За три дні, з 18 по 20 травня 1944 року, весь народ (більше ніж 165 тисяч осіб) був завантажений у вагони й відправлений далеко від Батьківщини. Повернутися в рідний край вони не мали права. Дехто чинив опір під час примусового вивезення. Таких людей розстрілювали.

Солдатам-татарам, які поверталися з війни, було заборонено відвідувати Крим. Їх одразу засиляли до Узбекистану.

У 1989 році депортація кримських татар була визнана незаконною та злочинною. В Україні 18 травня вважається Днем пам'яті жертв геноциду (знищення) кримськотатарського народу.

Депортація кримських татар
(кадр із художнього фільму «Хайтарма»)

§ 37. ПЕРЕМОГА. ГЕРОЇЗМ УКРАЇНЦІВ-ФРОНТОВИКІВ І ПРАЦІВНИКІВ ТИЛУ. ВТРАТИ УКРАЇНИ

На минулому уроці ви познайомилися із військовими операціями, у результаті яких була звільнена Україна від гітлерівських окупантів. Пригадайте, коли було проведено Корсунь-Шевченківську військову операцію. Які міста було звільнено у результаті Одеської операції? Коли було звільнено Крим від нацистських загарбників? Коли була звільнена українська земля від гітлерівців?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про перемогу СРСР та героїв-українців.

Після звільнення України війна котилася країнами Європи: **Польщею, Чехією, Словаччиною, Болгарією, Румунією та Австрією**. На початку **1945 року** радянські війська наблизилися до столиці нацистської Німеччини – **Берліна**. Із заходу на гітлерівців наступали американські, англійські та французькі війська. Найбільший опір гітлерівці чинили під час захисту Рейхстагу. **Рейхстаг** – це німецький парламент. Тут тривали бої за кожну кімнату, кожний поверх будівлі. Останню твердиню нацизму було взято. Над Рейхстагом замайорів червоний прапор Перемоги.

Вночі **8 травня 1945** року гітлерівська Німеччина **капітулювала**. Тобто вона визнала себе переможеною у війні. У цей час у столиці Радянського Союзу – Москві, вже було **9 травня**. Тому саме в цей день громадяни СРСР й святкували День Перемоги.

Проте у багатьох куточках світу ще продовжувалися бойові дії Другої світової війни. **2 вересня 1945 року** союзниця нацистської Німеччини, Японія, підписала акт капітуляції. Саме цей день і вважається датою закінчення Другої світової війни.

У сучасній Україні **8 травня** — це **День пам'яті та примирення**. А **9 травня** відзначають **День перемоги над нацизмом**.

Великий внесок у перемогу над нацизмом зробили українці. На різних фронтах, у різних військових частинах вони не жаліли власного життя й наближали День Перемоги. Близько 2 мільйонів українців за

свої подвиги отримали бойові ордени та медалі. Понад 2 тисяч осіб отримали звання Героя Радянського Союзу. 32 українці стали двічі Героями. А **Іван Кожедуб** був нагороджений тричі золотою зіркою Героя Радянського Союзу.

Прапор Перемоги

Іван Кожедуб

Іван Кожедуб був льотчиком-винищувачем. За роки війни він здійснив 330 бойових вильотів. У повітряних боях українець збив 62 ворожих літаки – найбільше з усіх радянських пілотів! Сам льотчик жодного разу не був збитий.

Радянському Союзу не вдалося б перемогти у війні з нацизмом, якби не трудовий подвиг мільйонів людей. Вони виготовляли зброю для Червоної армії. У тилу життя проходило під гаслом «**Все для фронту! Все для Перемоги!**». У східні регіони СРСР було вивезено устаткування багатьох українських заводів. На них робітники виготовляли для фронту танки, літаки, гармати, автомати та інше. Більшість чоловіків пішли на фронт. Тому на заміну їм стали жінки й діти. Вони у

складних умовах, без відпусток і вихідних, по 12–14 годин на добу працювали на підприємствах. Для того, щоб зробити більше продукції, робітники нерідко по кілька днів не спали, харчувалися у цехах тощо.

Діти на виробництві зброї

Перемога над нацизмом дісталася українському народу дорогою ціною. Українські міста й села були зруйновані від гарматних обстрілів та бомбардувань з повітря. Понад **8 мільйонів** українців поклали своє життя в цій війні. Серед них і бійці Червоної армії, партизанських загонів, Української повстанської армії, і мирні мешканці. За роки окупації до Німеччини було вивезено багато тонн зерна, м'яса, цукру, вугілля та руди. Великих втрат зазнала українська культура. Було вивезено або знищено цінні картини, стародавні книги, ікони; зруйновано виняткові пам'ятки архітектури (старі будівлі, церкви та скульптури).

Та попри все українці поверталися з війни додому. Вони хотіли відбудувати зруйновану Батьківщину.

Повернення переможців

Запам'ятайте

Рейхстаг – німецький парламент.

Капітуляція – припинення війни на умовах переможця.

8 травня – День пам'яті та примирення.

9 травня – День перемоги над нацизмом.

Імена

Іван Кожедуб – тричі Герой Радянського Союзу, льотчик-винищувач.

Зі спогадів прем'єр-міністра Великої Британії Вінстона Черчилля

«... з-поміж усіх народів, які опинилися під владою Німеччини, чи не найбільше постраждав український. Але, разом з тим, він ціною мільйонів своїх представників зробив величезний внесок у перемогу над нею...».

Запитання

1. Яку будівлю найзапекліше обороняли гітлерівці в Берліні?
2. Що таке капітуляція?
3. Коли нацистська Німеччина капітулювала?
4. Чому в СРСР святкували День Перемоги 9 травня?
5. Що вам відомо про Івана Кожедуба?
6. Хто замінив чоловіків у тилу?
7. Як ви розумієте вислів «Все для фронту! Все для перемоги!»?
8. Скільки українців загинуло у німецько-радянській війні?
9. Які матеріально-культурні втрати понесла Україна?
10. Опрацюйте історичне джерело. Поясніть вислів Вінстона Черчилля.

Завдання

1. Порахуйте, скільки років і місяців тривала німецько-радянська війна.

2. Визначте, скільки років минуло з часу закінчення німецько-радянської війни до наших днів.

Цікаво знати

У піднятті прапора Перемоги над рейхстагом брало участь троє осіб: росіянин Михайло Єгоров, грузин Мелітон Кантарія та командир групи – українець Олексій Берест. Всіх учасників «знаменної групи» було представлено до найвищої нагороди – звання Героя Радянського Союзу. Але з невідомих причин маршал Жуков не підписав нагородного листа на Олексія Береста. Мало того, подвиг українця замовчувався й офіційно не визнавався.

Лейтенант Берест народився на Сумщині у селянській сім'ї. В 11 років залишився сиротою. Його батьки та восьмеро братів і сестричок померли під час Голодомору. З жовтня 1939 року служив у Червоній армії. У німецько-радянській війні брав участь з першого по останній день. Після війни Олексій Берест жив у Ростові-на-Дону. Якимось чином він йшов повз залізничний вокзал і помітив, як натовп пасажирів випадково штовхнув п'ятирічну дівчинку на рейки. До неї наближався потяг. Олексій Берест не розгубився й витягнув дитину з-під коліс поїзда. Але сам загинув.

Уже в роки незалежної України у 2005 році Олексію Бересту було посмертно надано звання Героя України.

Олексій Берест

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ

**«УКРАЇНА У РОКИ
НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ»**

22 червня 1941 року розпочалася німецько-радянська війна. Без оголошення війни німецькі війська перейшли кордон і розпочали бойові дії проти СРСР. Уряд Радянського Союзу та Червона армія не були готові до війни. Попри відвагу та мужність радянських бійців, гітлерівці швидко заволоділи Правобережною Україною та підійшли до Києва. Оборона столиці тривала понад два місяці. Але **19 вересня 1941 року** нацисти захопили **Київ**. Така доля чекала й інші міста й села.

Нацисти загарбали українські землі й встановили «**новий порядок**». Вони грабували місцеве населення, музеї та церкви, вивозили культурні цінності, спалювали села й містечка. Розстріли та насильство стали звичною справою на окупованих територіях. Гітлерівці знищили мільйони мирних жителів. Сотні тисяч українців вивезли до Німеччини на примусові роботи.

У ворожому тилу проти нацистів розпочали боротьбу радянські партизани. Партизанські загони створювали червоноармійці, які втекли з полону або потрапили в оточення. Також місцеві мешканці. Серед них було чимало жінок, дітей і літніх людей. Партизани знищували ворожих солдатів та офіцерів, підривали мости, виводили із ладу військову техніку окупантів, знищували німецькі склади зі зброєю, паливом і продуктами, пускали під укіс гітлерівські потяги, займалися розвідкою, здобували важливі документи ворога тощо. Легендарним партизанським командиром був **Сидір Ковпак**. Зі своїм підрозділом він здійснив рейд від Путивля до Карпат і знищив на своєму шляху безліч нацистів та ворожої техніки.

У цей час на західноукраїнських землях активізувала боротьбу за встановлення незалежності України **Організація українських націоналістів (ОУН)** під керівництвом **Степана Бандери**. За їх ініціативи у **Львові 30 червня 1941 року** було проголошено **Українську державу** та створено український незалежний уряд. Нацисти арештували лідерів ОУН. Після цього українські націоналісти створили **Українську повстанську армію (УПА)** й розпочали боротьбу з гітлерівськими та радянськими військами.

Поступово, після декількох важливих перемог, Червона армія перехопила ініціативу й розпочала звільнення України від німецьких окупантів. **6 листопада 1943 року** столиця України була звільнена від загарбників. Командував військами визволителів генерал **Микола Ватутін**. Протягом наступного року радянські бійці гнали гітлерівців далі на захід. Аж допоки **28 жовтня 1944 року** вся територія України не була звільнена від німецьких окупантів.

Після звільнення України Червона армія звільнила від гітлерівців інші країни. Взяла штурмом Берлін – столицю нацистської Німеччини. Останню твердиню було взято. Над Рейхстагом замайорів червоний прапор Перемоги.

8 травня 1945 року гітлерівська Німеччина **капітулювала**. Вона підписала договір, у якому визнала себе переможеною. Коли було підписано цей документ, у Москві вже настало **9 травня**. Тому саме в цей день громадяни СРСР й святкували **День Перемоги**.

У сучасній Україні **8 травня** — це **День пам'яті та примирення**. А **9 травня** відзначають **День перемоги над нацизмом**.

Щоб звільнити світ від нацизму, українці доклали чимало зусиль. У радянській армії воювало більше ніж 7 мільйонів мешканців Українців. З них близько 2 мільйонів українців були нагороджені бойовими орденами та медалями. Більше як 2 тисячі осіб отримали звання Героя Радянського Союзу. 32 українці стали двічі Героями. А **Іван Кожедуб** був нагороджений тричі золотою зіркою Героя Радянського Союзу. Понад **8 мільйонів** українців поклали своє життя в цій війні. Серед них були й вояки, і мирне населення.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Німецько-радянська війна розпочалася:

- а) 1 вересня 1939 року;
- б) 22 червня 1941 року;
- в) 6 листопада 1943 року.

2. Гітлерівці на окупованих українських землях:

- а) були чемними та не ображали місцевих жителів;
- б) були привітними, але ніяких стосунків з українцями не підтримували;
- в) грабували, знищували та відправляли на примусові роботи до Німеччини.

3. Хто боровся з нацистами на окупованих територіях:

- а) радянські партизани та бійці УПА;
- б) працівники поліції;
- в) військовополонені.

4. Українську державу у Львові було проголошено:

- а) 22 січня 1941 року;
- б) 30 червня 1941 року;
- в) 28 жовтня 1944 року.

5. За незалежну Україну на західноукраїнських землях боролася:

- а) Організація українських націоналістів;
- б) радянські партизанські загони;
- в) командування Червоної армії.

6. Підрозділами Червоної армії, які звільняли Київ від гітлерівців, командував:

- а) Роман Шухевич;
- б) Микола Ватутін;
- в) Сидір Ковпак.

7. Територія України була звільнена від німецьких окупантів:

- а) 6 листопада 1943 року;
- б) 28 жовтня 1944 року;
- в) 9 травня 1945 року.

8. Серед трічі Героїв Радянського Союзу українцем був:

- а) Олександр Покришкін;
- б) Семен Будьонний;
- в) Іван Кожедуб.

9. У сучасній Україні День перемоги над нацизмом святкують:

- а) 22 червня;
- б) 9 травня;
- в) 14 жовтня.

10. У німецько-радянській війні загинуло:

- а) понад 2 мільйони українців;
- б) понад 8 мільйонів українців;
- в) понад 18 мільйонів українців.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ВМІННЯ

1. Уважно розгляньте радянський плакат. Зазначте, якої події він стосується.

2. Визначте, у якому столітті та його частині відбулася німецько-радянська війна.

3. Порахуйте, скільки місяців тривала окупація Києва нацистами. 19 вересня 1941 року вона розпочалася, а 6 листопада 1943 року закінчилася.

РОЗДІЛ VI. УКРАЇНА У 60–90-Х РОКАХ XX (20) СТОЛІТТЯ

§ 38. ВІДБУДОВА УКРАЇНИ. ГОЛОД 1946–1947 РОКІВ

Діти, у цьому розділі ви дізнаєтеся про життя українців у повоєнні роки. Познайомитеся із такими історичними подіями, як засудження культу особи Сталіна, політика Микити Хрущова, участь українців у освоєнні космосу, культурний та економічний розвиток України в 60–90-ті роки XX (20) століття, Чорнобильська катастрофа тощо.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про відбудову України та голод в 1946–1947 роках.

На цьому уроці ви багато втрат Україні. Її господарство було зруйноване двічі. Спочатку під час відступу Червоної армії. А потім фашисти відступали з українських земель і нищили все на своєму шляху. Гітлерівці зруйнували 714 міст і 28 тисяч сіл. У руїнах лежали найбільші підприємства республіки: «Запоріжсталь», «Азовсталь», Маріупольський металургійний завод, ДніпроГЕС, шахти Донбасу та десятки тисяч інших підприємств. Після війни понад 10 мільйонів українців залишилися без домівок.

Відбудова господарства почалася відразу після звільнення української території від окупантів. Великий тягар ліг на плечі жінок та підлітків. Долаючи великі фізичні навантаження, жінки працювали шахтарями, будівельниками, трактористами. За три повоєнні роки в господарство України повернулося понад 2 мільйонів **демобілізованих** чоловіків. Влада СРСР також спрямовувала з інших регіонів країни велику кількість людей на відбудову важливих промислових об'єктів. Наприклад, тільки на шахти Донбасу щорічно відправляли до 50 тисяч осіб.

Зруйнований Київ

Працювати на відбудову людей примушували. Проте переважна більшість трудящих добре розуміли, що саме своєю працею вони створюють кращі умови життя для себе та своїх родин. Протягом чотирьох повоєнних років в Україні були відбудовані всі важливі промислові підприємства. А рівень розвитку народного господарства досяг довоєнних показників.

Сільське господарство після визволення України залишалося у важкому стані. Багато земель за роки війни були занедбані. Основною робочою силою на селі були жінки та підлітки. У відновлених колгоспах не вистачало тракторів, комбайнів та іншої техніки. Для оранки землі запрягали корів. Часто колгоспниці й самі впрягалися в плуги, копали лопатами землю тощо. Оплата праці українських селян була мізерною. Тому більшість виживала завдяки підсобним господарствам. Але умови для їх розвитку були несприятливими. Деякі селяни вирощували городину, тримали птицю, корів, свиней, мали фруктові дерева. Вони платили великі податки та здавали державі молоко, м'ясо та яйця.

Радянський плакат 1945 року «Відбудуємо на славу»

Оранка колгоспної землі (Полтавщина, 1946 рік)

Попри складне становище на селі, радянський уряд підвищив норми здачі зерна для українських колгоспів. У **1946 році** погодні умови були несприятливі: малосніжна й холодна зима та посушливе літо. Це призвело до низького урожаю. В українські села прибули представники комуністичної партії та радянської влади. Вони мали забезпечити виконання державного плану зі здачі хліба. Компартійці організували насильницьке вилучення зерна в колгоспах. Почався падіж худоби. Щоб вижити, селяни відкопували з-під снігу мерзлу картоплю, буряки, їли кору дерев, дрібних гризунів тощо. У **1946 році** від голоду в Україні померло близько **1 мільйона осіб**.

Керівник СРСР **Йосип Сталін** не визнавав голоду в Україні. Але на початку **1947 року** був змушений поступитися. Напередодні весняної сівби колгоспам було надано посівне зерно. А для його працівників було організовано сільські їдальні. Після врожаю 1947 року голод почав згасати. Проте в пам'яті українського народу залишився назавжди.

Запам'ятайте

Демобілізація – повернення з війни солдатів і офіцерів.

Колгосп – колективне господарство.

1946–1947 роки – голод в Україні.

Імена

Йосип Сталін – голова ВКП(б), очільник СРСР.

**Зі скарги колгоспників с. Попелюхи
Піщанського району Вінницької області
до голови уряду УРСР М. Хрущова (1946 рік)**

«Микито Сергійовичу ... обірвані ми всі, голі й босі, брудні й голодні, на людей не схожі, гірше худоби живемо ... люди наші з голоду мруть, діти від недоїдання та хвороб стають каліками. Харчуємося ми лободою, корою, а у кого є гроші, то йдуть в місто за хлібом і купують його в комерційних магазинах, але за хлібом йти далеко – 140–160 кілометрів ...».

**Зі спогадів Р. Комар
(м. Новомосковське Дніпропетровської області)**

«Люди вмирили на дорогах, вокзалах. Одна жінка лягла на вокзалі у Садгорі й померла, а дитина повзає поруч і плаче. Діти були слабкими, хотіли їсти, голодували: йде, йде, бідолаха, хитається, падає і вмирає... Були випадки, коли діти помирали (в школах) на руках у вчителів...».

Запитання

1. Скільки міст і сіл було зруйновано в Україні внаслідок воєнних дій?
2. Чому фашисти, залишаючи Україну, руйнували підприємства?
3. Які українські підприємства були зруйновані?
4. Хто відбудовував зруйновані міста й підприємства?
5. У якому стані було сільське господарство після війни?
6. Розгляньте фото «Оранка колгоспної землі». Поясніть, чому як тяглову силу використовували корів.
7. Коли розпочався голод?
8. Назвіть причини повоєнного голоду в Україні.

9. Чим харчувалися люди під час голоду?

10. Скільки українців померло внаслідок голоду?

Завдання

1. Опрацюйте текст підручника. Випишіть назви українських підприємств, зруйнованих у роки війни.

2. Складіть речення зі слів: *перемогли, нацизм, Наші, прабабусі, та, прадіди, не, тільки, але, й, відновили, господарство, зруйноване, українське.*

Цікаво знати

Під час німецько-радянської війни 1941–1945 років у полон до Червоної армії потрапило близько 2,5 мільйонів осіб. Полонені німецькі солдати працювали на відбудові промислових підприємств України, шахт, доріг, мостів, шкіл, лікарень та житлових будинків.

Тисячі німецьких інженерів та науковців були залучені до реалізації ракетної, ядерної та авіаційної програм СРСР. Вони також працювали на відповідальних ділянках підприємств із випуску засобів зв'язку, суднобудування, хімічної промисловості тощо.

За свою роботу полонені отримували невелику заробітну платню. Їм видавали мило та одяг, вони могли листуватися із рідними та отримувати грошові перекази з Німеччини.

Останні полонені німці покинули територію СРСР у 1955 році.

Полонені на відбудові міста

§ 39. ХХ З'їзд КПРС. ЗАСУДЖЕННЯ КУЛЬТУ ОСОБИ СТАЛІНА. РЕАБІЛІТАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ

На минулому уроці ви дізналися про повоєнну відбудову та голод в Україні. Подумайте, чому фашисти, залишаючи Україну, руйнували підприємства. У якому стані було сільське господарство після війни? Коли розпочався голод в Україні? Назвіть причини голоду? Скільки українців померло внаслідок голоду?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про ХХ (20) з'їзд КПРС, засудження культу особи Сталіна та політичну реабілітацію безневинно засуджених людей.

Після смерті у **1953 році** Йосипа Сталіна до влади в Радянському Союзі прийшов **Микита Хрущов**. Під його керівництвом у **1956 році** було проведено **ХХ (20) з'їзд КПРС**. **На ньому** розглядали важливі політичні та економічні питання країни. Ніяких сенсаційних заяв із вуст ораторів не лунало. У останній день роботи з'їзду на закритому засіданні Микита Хрущов вперше відкрито визнав Сталіна жорстоким тираном і винуватцем репресій, жаклих втрат і поразок Червоної армії на початку німецько-радянської війни. Сталіна було звинувачено в мільйонних жертвах мешканців Радянського Союзу.

Через деякий час після з'їзду було надруковано постанову Центрального Комітету КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків». Засудження культу особи Сталіна сприяло подоланню страху в суспільстві. Люди почали більш відкрито обговорювати проблеми в країні.

За короткий час в республіці були знищені тисячі сталінських бюстів і пам'ятників. Багато міст, вулиць, площ, заводів та колгоспів були названі на честь Сталіна. Їх перейменовували.

Микита Хрущов

Микита Хрущов у своїй політиці намагався відійти від жорстокості сталінської системи, спробував її реформувати. Такі заходи отримали в народі назву «**хрущовська відлига**». Унаслідок цього розпочався процес **політичної реабілітації** засуджених осіб. Політична реабілітація – це поновлення доброго імені несправедливо засудженої людини. У період «хрущовської відлиги» переглянули велику кількість справ. Вони були сфабриковані у часи сталінських репресій. Сотні тисяч засуджених людей було виправдано та звільнено з в'язниць. Тих, кого безпідставно розстріляли чи хто помер у виправних таборах, помертно реабілітували (виправдали).

В Україні за роки «відлиги» було реабілітовано більшість репресованих українських політичних та державних діячів, письменників, поетів, науковців та художників. Також в Україну повернулося понад 65 тисяч колишніх членів Організації Українських Націоналістів (ОУН) та вояків Української Повстанської Армії (УПА).

Але нове керівництво Радянського Союзу не довело розпочату справу до кінця. Залишилося невизначеним питання з депортованими народами. З одного боку депортація кримсько-татарського народу була визнана незаконною. Але їм не дозволяли повертатися на свою історичну Батьківщину – Кримський півострів.

Запам'ятайте

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу.

Сенсація – повідомлення, що вражає, викликає загальне зацікавлення.

Репресії – переслідування владою громадян, які не згодні з її політикою.

Культ особи – надмірне звеличення особи та перебільшення її заслуг, поклоніння цій людині.

Політична реабілітація – виправдання, поновлення доброго імені несправедливо засудженої людини.

Депортація – примусове переселення громадян з постійного місця проживання у віддалені регіони держави.

1956 рік – XX (20) з'їзд КПРС.

Імена

Микита Хрущов – керівник Радянського Союзу, очільник КПРС.

Із доповіді Микити Хрущова на ХХ (20) з'їзді КПРС «Про культ особи та його наслідки»

«...Комісія ознайомилися з великою кількістю матеріалів ... і виявила численні факти фальсифікованих справ ... Виявляється, що багато партійних, радянських, господарчих працівників ... насправді ніколи ворогами, шпигунами, шкідниками ... не були, що вони ... були обмовлені, а іноді, не витримавши звірячих тортур, самі зводили на себе наклеп (під диктовку слідчих-фальсифікаторів) у всіляких тяжких і неймовірних звинуваченнях.

...В НКВС складалися списки людей ... і їм заздалегідь визначалася міра покарання. Ці списки передавалися Сталіну для узгодження пропонованих мір покарання. Маючи необмежену владу, він припускався жорстокого свавілля, пригнічував людей морально і фізично».

Запитання

1. Коли відбувся ХХ (20) з'їзд КПРС?
2. Про що розповів Микита Хрущов на закритому засіданні з'їзду?
3. Які наслідки мало засудження культу особи Сталіна?
4. Що таке «хрущовська відлига»?
5. Поясніть поняття «політична реабілітація».
6. Що таке «культ особи»?
7. Поясніть поняття «депортація».
8. Що зробило радянське керівництво для розв'язання питання кримськотатарського народу?
9. Опрацюйте історичний документ. Сформулюйте власне ставлення до діяльності Йосипа Сталіна.

Завдання

1. Розташуйте у хронологічній послідовності керівників Радянського Союзу: Микита Хрущов, Володимир Ленін, Йосип Сталін.
2. Порахуйте, скільки років минуло з часу проведення ХХ (20) з'їзду КПРС до наших днів.

§ 40. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА МИКИТИ ХРУЩОВА

На минулому уроці ви дізналися про ХХ з'їзд КПРС, засудження культу особи Сталіна та реабілітацію політичних в'язнів. Пригадайте, у якому році відбувся ХХ (20) з'їзд КПРС. Про що розповів Микита Хрущов на закритому засіданні з'їзду? Які наслідки мало засудження культу особи Сталіна? Що таке «хрущовська відлига»? Поясніть поняття «депортація».

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про економічну політику Микити Хрущова.

За часів керівництва СРСР Микити Хрущова економіка України мала значні здобутки. **Економіка** – це організація та управління господарством (виробництвом, використанням ресурсів, споживанням товарів, послуг тощо). У цей час в республіці головну увагу приділяли розвитку хімічної та важкої промисловості (металообробної, сталеплавильної, машинобудівної). Швидкими темпами розвивався видобуток нафти й газу. Освоювали родовища нафти й газу в **Івано-Франківській, Львівській, Полтавській, Сумській та Чернігівській** областях. Було збудовано нафтопровід «Дружба». По ньому українська нафта постачалася за кордон.

Розвиток народного господарства України був неможливий без модернізації транспортних засобів. У **Харкові та Ворошиловграді** (сучасний Луганськ) було налагоджено будівництво теплотягів та електротягів. Вони замінили застарілі паротяги. На **Харківському та Київському** авіаційних заводах розпочався випуск сучасних пасажирських літаків Ан-24 та Ту-104. Ці літаки протягом багатьох років перевозили пасажирів територією Радянського Союзу.

Виробництво Ан-24
на Київському авіаційному
заводі

Перший автобус,
виготовлений у Львові

Автомобіль першого покоління,
вироблений у Запоріжжі

Наприкінці 50-х – на початку 60-х років в Україні була створена **автомобілебудівна галузь**. Розпочався випуск легкових автомобілів у **Запоріжжі**. Створено виробництво вантажних автомобілів у **Кременчуці**, автобусів і тролейбусів у **Львові**.

Значні кошти держава вкладала у спорудження нових заводів. На них виготовляли продукцію для потреб армії. На підприємствах України виготовляли нові зразки зброї, міжконтинентальні ракети, військові кораблі, танки, гармати тощо.

У роки правління Микити Хрущова нерівномірно розвивалося сільське господарство. Колгоспам була надана можливість придбати на пільгових умовах трактори та зернові комбайни. Але пального не вистачало, техніка швидко ламалася. Матеріальної бази та фахівців для ремонту не було. Це призводило до частих непорозумінь між партійними чиновниками та керівництвом колгоспів.

З метою виведення сільського господарства із кризи Микита Хрущов запропонував колгоспам сіяти кукурудзу. Добра й потрібна справа подекуди перетворилася на безглуздя. Партійне керівництво згори вказувало колгоспам де і що сіяти. Кукурудзу сіяли й там, де вона росла добре, і там, де

Микита Хрущов оглядає
урожай кукурудзи

не родила. Відповідно зменшилися посіви пшениці, гречки, жита і вівса. У результаті порушився зерновий баланс. У містах почалися перебої з хлібом. У магазинах з'явилися черги за хлібно-булочними виробами.

У країні були великі проблеми з харчовими продуктами. Попри це, Микита Хрущов заборонив утримувати худобу в містах і селищах, наказав вдвічі зменшити розміри присадибних ділянок. Це призвело до ще більшого загострення продовольчої ситуації. Уряд СРСР хотів вийти з такого положення. Тому в 1963 році вперше закупив зерно за кордоном.

Запам'ятайте

Економіка – організація та управління господарством (виробництвом, використанням ресурсів, споживанням товарів, послуг тощо).

Модернізація – оновлення.

Зі спогадів академіка Євгена Варги

«...Колгоспне селянство не поспішає працювати на суспільній землі і найперше обробляє свої невеличкі ділянки. Селяни крадуть в колгоспі все, що можуть, для власного приватного господарства: корми, дрова, добрива. Вони свідомо залишають частину врожаю колгоспного зерна, картоплі, буряків, кукурудзи не зібраною, сподіваючись пізніше використати їх для своєї худоби ...».

Запитання

1. Що таке економіка?
2. У яких областях добували нафту та газ?
3. Чому було замінено паротяги?
4. Де виготовляли пасажирські літаки?
5. У яких містах було налагоджено виробництво автомобілів?
6. Яку військову продукцію виготовляли на українських заводах?
7. Яку рослину пропонував вирощувати Микита Хрущов?
8. До чого це призвело?
9. Опрацюйте історичний документ. Розкажіть, як розв'язували селяни продовольчу кризу.

Завдання

1. Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її.

Галузь економіки	Області та міста, у яких розвивалась зазначена галузь
Видобуток нафти й газу	
Виготовлення теплотягів і електротягів	
Виготовлення пасажирських літаків	
Виробництво автомобілів	

2. Знайдіть на сучасній карті України зазначені в тексті області та міста.

Цікаво знати

Після депортації татар і представників інших національностей з Кримського півострова на ці землі прислали переселенців із Росії. Вони не вміли господарювати в умовах посушливого клімату. Тому, коли Микита Хрущов відвідав Крим, переселенці скаржилися на те, що тут картопля не росте і капуста в'яне.

За словами кореспондента Олексія Аджубея, Крим того часу представляв безрадісну картину. «Висохла земля, зруйнований війною край, пусті села і татарські аули». Після цього Хрущов завітав у Київ і просив керівників УРСР допомогти у відродженні краю. Становище в повоєнній Україні було важке. Проте звідси до Криму розпочалося постачання харчових продуктів та промислових товарів. Українські фахівці почали будувати водосховища та Північнокримський канал для забезпечення водою кримчан. Економічні зв'язки Криму й України поступово перепліталися й утворили єдину систему.

Кримська область в той час входила до складу Росії. Її керівництво дійшло висновку про необхідність передати «проблемну» область Україні.

Цікаво знати

З нашою державою Крим мав спільну економіку, територіальну близькість і тісні господарські та культурні зв'язки. Тож тогочасне російське керівництво надіслало прохання про передачу Кримської області до складу УРСР. Президія Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 року одногосно затвердила перехід Криму до складу України.

Передача Кримської області Україні збіглася в часі з урочистостями святкування 300-річчя Переяславської ради. Тому в пресі ця акція пояснювалася як «вияв дружби й довіри російського народу до українського».

Північнокримський канал (1960-ті роки)

§ 41. ДОСЯГНЕННЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ В 50–60-ТІ РОКИ ХХ (20) СТОЛІТТЯ. ОСВОЄННЯ КОСМОСУ. СЕРГІЙ КОРОЛЬОВ

На минулому уроці ви ознайомилися з економічною політикою Микити Хрущова. Пригадайте, у яких областях України в той час добували нафту та газ. Чому було замінено паротяги? У яких містах України виготовляли пасажирські літаки? Де було налагоджено виробництво автомобільної техніки? Яку військову продукцію виготовляли на українських заводах?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про внесок українців у розвиток науки та дослідження космосу.

У 50-х роках ХХ (20) століття СРСР майже у всіх важливих напрямках відставав від країн Заходу. Керівництво Радянського Союзу розуміло це й хотіло виправити положення. Тому було прийнято рішення втричі збільшити фінансування наукових досліджень. В Україні центром розвитку науки була **Академія наук УРСР**. З 1962 року її очолював **Борис Патон**.

Борис Патон

Під керівництвом **Бориса Патона** було розроблено низку нових технологій електрозварювання. Це дозволило зварювати метали на землі, під водою та в космосі. Розробки українських вчених вивели радянську науку в цій галузі на провідні позиції у світі.

Вагомий внесок зробили українські вчені у розвиток радянської медицини. Під керівництвом **Миколи Амосова** було запроваджено нові методи хірургічного лікування хвороб серця. Він першим створив протези для серця. Він врятував тисячі життів. Микола Амосов лікував людей з важкими хворобами. У Радянському Союзі таких хворих ще не лікували.

У листопаді **1960 року** в столиці України було відкрито першу лінію Київського метрополітену. **Метро** – це підземна залізниця. Її будують у великих містах. У 1960-ті роки київське метро мало 5 станцій і було завдовжки близько 5 кілометрів. Найглибшою станцією Київського метрополітену була станція **«Арсенальна»**. Вона споруджена на глибині 105 метрів. До наших днів ця станція вважається найглибшою у світі.

Великими досягненнями науки й техніки тих років стало дослідження космосу. Значний внесок у розбудову радянської космонавтики зробив українець **Сергій Корольов**. Під його керівництвом було створено численні ракети та пілотовані космічні кораблі «Восток» і «Восход», здійснювалися запуски штучних супутників Землі, польоти міжпланетних автоматичних станцій до Місяця, Марса та Венери. Більшість космічних супутників та ракет було виготовлено в Україні.

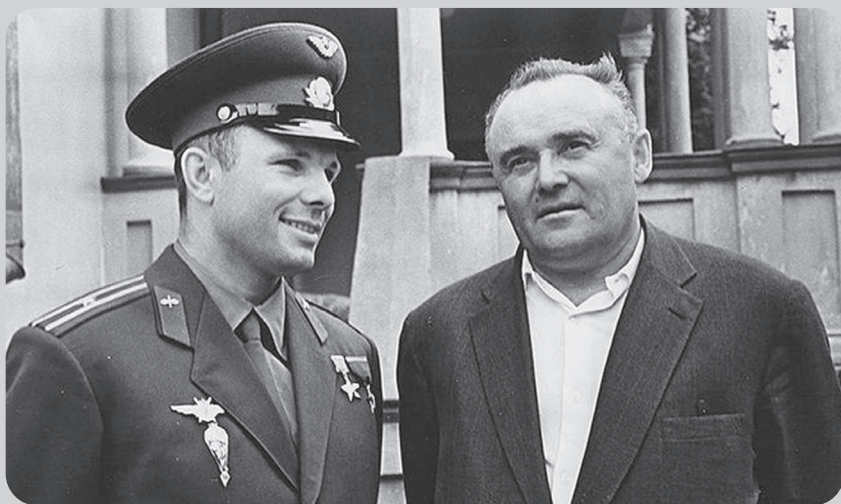

Микола Амосов

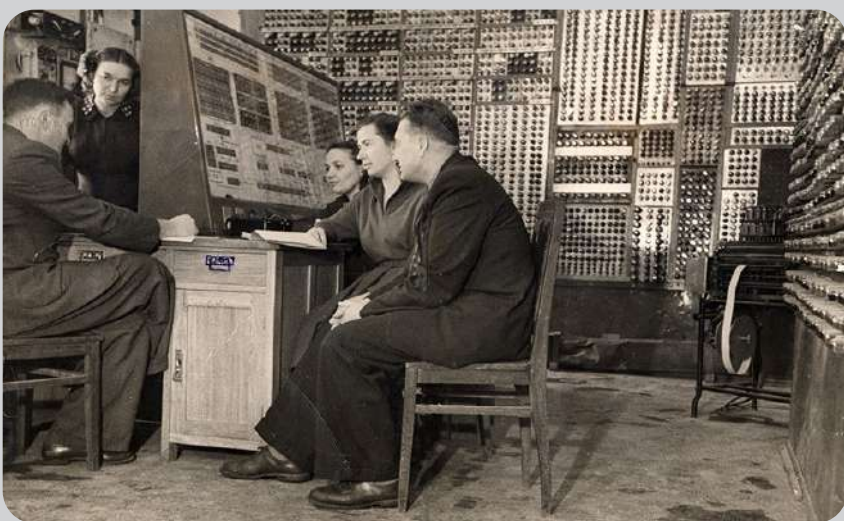
Київське метро (1960-ті роки)

Головною подією людства у середині ХХ (20) століття став перший політ людини у космос. Це відбулося **12 квітня 1961 року**. Першим космонавтом став **Юрій Гагарін**.

Юрій Гагарін та Сергій Корольов

У середині ХХ (20) століття київські вчені під керівництвом академіка **Сергія Лебедева** створили перший у Європі комп'ютер – малу електронно-обчислювальну машину. Попри свою назву, цей пристрій займав кімнату площею близько 60 квадратних метрів. Цей апарат мав небувалу на той час швидкість – 3 тисячі операцій за хвилину. Він виконував віднімання, додавання, множення, ділення, порівняння, складав команди тощо.

Вчені поруч з першим українським комп'ютером

Запам'ятайте

Електрозварювання – зварювання металів за допомогою електричного струму.

Космонавтика – наука про політ літальних апаратів у космічний простір. Вид людської діяльності, спрямований на пізнання космосу.

Метро – підземна міська залізниця.

12 квітня 1961 року – перший політ людини в космос.

Імена

Борис Патон – український вчений, розробив технології електрозварювання.

Микола Амосов – український вчений-медик, розробив методи хірургічного лікування серця.

Сергій Корольов – український вчений. Під його керівництвом було створено ракети, штучні супутники та пілотовані космічні кораблі.

Юрій Гагарін – людина, яка першою побувала у космосі.

Сергій Лебедєв – український вчений. Під його керівництвом було розроблено перший в Європі комп'ютер.

Запитання

1. Яка організація була центром розвитку української науки?
2. У якій галузі зробив відкриття Борис Патон?
3. Хто запровадив нові методи хірургічного лікування серця?
4. Що таке метро?
5. Чим займався Сергій Корольов?
6. Коли відбувся перший політ людини в космос?
7. Хто став першим космонавтом?
8. Під керівництвом якого науковця був створений перший в Європі комп'ютер?

Завдання

1. Складіть речення зі слів: *року, Перший, здійснив, 12, політ, Гагарін, 1961, космос, Юрій, у, квітня.*

2. Зіставте види професійної діяльності з науковцями:

1) Борис Патон	а) космонавтика
2) Сергій Лебедев	б) медицина
3) Микола Амосов	в) електрозварювання
4) Сергій Корольов	г) обчислювальна техніка (математика)

Цікаво знати

Першим українцем, який здійснив політ у космос, був Павло Попович. Він став шостою людиною у світі, яка відчула космічну невагомість. Попович народився в місті Узин Білоцерківського району Київської області. Українець двічі побував у космосі. Вперше це відбулося 12–15 серпня 1962 року. Тоді Попович разом з іншим космонавтом здійснив груповий політ двох кораблів. У космосі він проводив експерименти з радіозв'язку між двома екіпажами. За успішне здійснення першого у світі групового космічного польоту Павла Поповича нагороджено званням Героя Радянського Союзу.

Павло Попович

Другий політ українець здійснив 3-19 липня 1974 року. Цього разу він проводив різноманітні дослідження з вивчення атмосферних утворень і явищ, впливу космічного простору на організм людини. За цей політ Павло Попович вдруге був нагороджений золотою зіркою Героя Радянського Союзу.

§ 42. «ВІДЛИГА» В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ. ШІСТДЕСЯТНИКИ

На минулому уроці ви ознайомилися із розвитком науки й техніки в Україні в 50-60-ті роки минулого століття. Пригадайте, яка організація була центром розвитку української науки. У якій галузі робив відкриття Борис Патон? Хто здійснював нові методи хірургічного лікування серця? Чим займався Сергій Корольов? Хто став першим космонавтом у світі? Під керівництвом якого науковця був створений перший в Європі комп'ютер?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про стан української літератури в часи хрущовської «відлиги» та борців за кращу долю України – шістдесятників.

У період хрущовської «відлиги» активізувалися українські письменники й митці. Вони пропагували використання в Україні рідної мови, розширення сфер її застосування, виступали проти русифікації українців. Поштовхом до відродження літературного життя в Україні стала стаття **Олександра Довженка «Мистецтво живопису і сучасність»**. Ця робота надихнула досвідчених і молодих літераторів до написання нових творів українською мовою. Серед найбільш помітних були: **Володимир Сосюра, Максим Рильський, Олесь Гончар, Юрій Мушкетик, Іван Світличний, Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Драч** та інші.

«Відлига» торкнулася не тільки української літератури. У цей час були створені кінофільми **Олександра Довженка «Зачарована Десна»**, **Сергія Параджанова «Перший хлопець»**. Музичне мистецтво збагатилося роботами **Олександра Білаша, Георгія та Платона Майбород**. Українські художники намагалися знайти нові форми в

Тетяна Яблонська.
«Автопортрет». 1945

образотворчому мистецтві. Плідно працювали **Алла Горська, Тетяна Яблонська, Михайло Божій, Віктор Зарецький** та інші.

Молоді літератори, художники, композитори, актори, інженери, учителі, журналісти й науковці, які працювали в 60-ті роки минулого століття, отримали назву **шістдесятники**. Вони повірили, що з кінцем сталінського режиму в країні відбудуться зміни на краще. Молодь вірила у щирість нових гасел про права людини, світле майбутнє радянських людей. Вони написали чимало повістей, романів, віршів, намалювали картин, створили кінофільмів. Вони правдиво зображували події з минулого і тогочасного життя України.

Лесь Танюк

Василь Симоненко

Першим осередком шістдесятників став **Клуб творчої молоді в Києві** на чолі з **Лесем Танюком**. Його учасники пропагували українські народні традиції, влаштовували неформальні літературні читання, вечори пам'яті репресованих митців, писали листи можновладцям на захист українських церков та інших пам'яток архітектури, яким загрожувало знищення, досліджували місця поховань жертв більшовицького режиму, збирали матеріали репресованих українських діячів культури тощо.

3-посеред різних думок про подальшу долю України визрівала вимога про вихід України зі складу СРСР та створення своєї незалежної держави. Але в клопотаннях про долю рідного народу та його культуру партійні можновладці вбачали зазіхання на свою владу. Так почалися переслідування шістдесятників. Їх звільняли з роботи, забороняли друкувати художні та наукові твори, цькували та висміювали у газетах, арештовували, відправляли на примусове лікування, ув'язнювали у таборах холодної російської півночі.

Яскравим прикладом ставлення влади до шістдесятників є доля поета **Василя**

Симоненка. Він працював журналістом і разом зі своїми однодумцями виявив у декількох місцях масові поховання розстріляних більшовиками людей. Про це вони зробили повідомлення органам влади. Поета затримали й жорстоко побили працівники міліції. Подальші переслідування Василя Симоненка, його раптова й загадкова смерть свідчать про незламність характеру, любов до Батьківщини та готовність боротися до кінця за правду й справедливість.

Запам'ятайте

Шістдесятники – молоде творче покоління 1960-х років. Сформувалося у період «відлиги» радянського режиму та виступало за правдиве зображення подій минулого і тогочасного життя України.

Імена

Лесь Танюк – голова Клубу творчої молоді, де збиралися шістдесятники.

Ліна Костенко – українська поетеса, «шістдесятниця».

Василь Симоненко – український поет, журналіст, «шістдесятник».

Іван Драч – український поет, «шістдесятник».

Василь Стус – український поет, журналіст, «шістдесятник».

Алла Горська – українська художниця, «шістдесятниця».

Василь Симоненко

«Задивляюсь у твої зіниці...»

Задивляюсь у твої зіниці
Голубі й тривожні, ніби рань.
Крешуть з них червоні блискавиці
Революцій, бунтів і повстань.
Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік.
Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю –

Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю!
Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова...
Гримотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.
Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи – все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне знамено.

Запитання

1. Що пропагували українські письменники й митці у період хрущовської «відлиги»?
2. Що стало поштовхом для відродження літературного життя в Україні?
3. Хто з українських літераторів творив у 60-х роках ХХ (20) століття?
4. Хто з українських художників, музикантів і кінорежисерів працював у часи хрущовської «відлиги»?
5. Кого називали шістдесятниками?
6. Де було утворено перший осередок шістдесятників?
7. Хто очолював Клуб творчої молоді?
8. Чим займалися шістдесятники?
9. Що вам відомо про Василя Симоненка?

Завдання

1. Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її.

Прізвище та ім'я діяча культури	Сфера діяльності

2. Розташуйте у хронологічній послідовності події: виникнення руху шістдесятників; ХХ (20) з'їзд КПРС; закінчення німецько-радянської війни.

Цікаво знати

Шістдесятників суворо переслідувала радянська влада. Серед них був поет Василь Стус. Він працював вчителем. Пізніше — літературним редактором однієї із газет Донецька. За активну участь в акціях протесту проти арештів українських літераторів поета почали переслідувати. Його звільняли з робіт, забороняли друкувати вірші, стежили за ним.

Василь Стус

Цікаво знати

Василь Стус не боявся звертатися у відкритих листах до партійної та державної влади СРСР, критикував панівну систему. Адже вона порушувала права людини. Він виступав за збереження й розвиток української культури. За власні переконання Василя Стуса було неодноразово засуджено до позбавлення волі та заслань. Останні 13 років (з невеликою перервою) Василь Стус провів за ґратами. З табору Стусові вдалося передати на волю свої записи «3 табірною життя». Їх висунули на здобуття Нобелівської премії в 1985 році. Але поет до цієї події не дожив. Він помер в неволі 4 вересня 1985 року. Нобелівську премію вручають тільки живим.

§ 43. ЛЕОНІД БРЕЖНЄВ. ПОЛІТИКА Й ЕКОНОМІКА В РОКИ «ЗАСТОЮ». ВІЙНА В АФГАНІСТАНІ

На минулому уроці ви дізналися про стан української літератури в часи хрущовської «відлиги» та шістдесятників. Пригадайте, що пропагували українські письменники й митці у період хрущовської «відлиги». Що стало поштовхом для відродження літературного життя в Україні? Кого називали шістдесятниками? Де було утворено перший осередок шістдесятників? Хто його очолив?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про зміну влади в СРСР та період «застою» в країні.

У **1964 році** в результаті державного перевороту Микита Хрущов був звільнений з усіх посад і відправлений на пенсію. Запроваджені Хрущовим зміни були скасовані. Керівником СРСР став **Леонід Брежнєв**. За його правління Радянський Союз залишився централізованою державою. Усі республіки, у тому числі й Україна, не мали права самостійно вирішувати важливі питання. Все повинно було узгоджуватися в столиці СРСР – Москві.

Леонід Брежнєв

Часи правління Леонідом Брежнєвим країною називаються періодом «**застою**». Тоді радянська економіка не розвивалася, стояла на місці й все більше відставала за рівнем виробництва промисловості та сільського господарства від країн Європи й США.

Головним напрямком економіки СРСР того часу було виробництво сировини: нафти, газу, деревини, вугілля, руди тощо. За кошти від продажу цих природних багатств за кордоном купували значну кількість товарів. Їх не вистачало в країні. Це одяг, взуття, меблі, посуд та інше. Коли ж потреба у радянській нафті скоротилася, то поліці

магазинів швидко спорожніли. Громадяни СРСР відчули дефіцит товарів широкого вжитку. **Дефіцит** – це недостатність краму в магазинах.

Сільське господарство України могло б у повному обсязі забезпечити своїх мешканців м'ясом, молоком, хлібом, фруктами й овочами. Проте чимало харчових продуктів та сировини вивозилося з України для потреб усього Радянського Союзу. В українських містах стали звичними довгі черги за ковбасою, маслом, молоком та хлібно-булочними виробами.

Черги в продуктовому магазині

Для цього часу характерним було недбайливе ставлення влади до природи. Заводи й фабрики своїм димом та відходами забруднювали повітря й воду. Змінювалися річища річок, непродумано прокладалися нові канали. Це призводило до заболочення місцевості, знищення рослинності, загибелі риби та диких звірів. Надмірне використання отрутохімікатів у сільському господарстві та недбайливе їх зберігання призводило до забруднення землі.

У **1979 році** нібито з метою допомоги афганському народу побудувати краще життя Радянський Союз ввів свої військові частини до цієї країни. 10 років у Афганістані гинули солдати й офіцери. Серед них було чимало й українців. Понад 3 тисяч синів України не повернулося з цієї війни. Ще 8 тисяч отримали поранення.

Радянська армія переважала в кількості та озброєнні. Але не змогла перемогти афганських повстанців. Зрештою у **1989 році** Радянський Союз був змушений вивести свої війська з Афганістану. Своєї мети він не досягнув.

Радянські солдати в Афганістані

Запам'ятайте

Період «застою» – час, коли радянська економіка не розвивалася, відставала за рівнем промислового та сільськогосподарсько-го виробництва від країн Європи та США.

Дефіцит – недостатність товарів широкого вжитку в продажу.

1979–1989 роки – перебування радянських військ в Афганістані.

Імена

Леонід Брежнєв – керівник Радянського Союзу, очільник КПРС.

Запитання

1. У якому році було усунуто від влади Микиту Хрущова?
2. Хто став керівником Радянського Союзу після Хрущова?
3. Як називався період правління СРСР Леонідом Брежнєвим?
4. Як ви розумієте поняття «застій»?
5. Що таке дефіцит?
6. Яким був стан сільського господарства України в період «застою»?
7. Як ставилася влада до доквілля?
8. Що робила радянська армія в Афганістані?
9. У якому році було виведено війська Радянського Союзу з Афганістану?

Завдання

1. Визначте послідовність правління керівників Радянського Союзу:

1. а) Микита Хрущов;
2. б) Леонід Брежнєв;
3. в) Йосип Сталін;
4. г) Володимир Ленін.

2. Порахуйте, скільки років минуло з часу виведення радянських військ з Афганістану до наших днів.

Цікаво знати

З Леонідом Брежнєвим пов'язано кілька цікавих фактів. Саме він започаткував традицію вітати народ з Новим роком. Перше телевізійне привітання він зробив 31 грудня 1970 року. Ця традиція існує й до нашого часу. Щороку керівники держави виступають зі зверненням до народу в Новорічну ніч.

Також Леонід Брежнєв дуже любив нагороди: ордени й медалі. Він мав понад 100 вітчизняних та закордонних нагород. Керівництво СРСР хотіло догодити Брежнєву. Тому нагороджувало його найвищими відзнаками. Зокрема він мав чотири «Золоті зірки» Героя Радянського Союзу та одну «Золоту зірку» Героя Соціалістичної праці.

Леонід Брежнєв був присутнім на відкритті у 1981 році в Києві монументу «Батьківщина-мати». Ця статуя виготовлена із нержавіючої сталі й має висоту 102 метри. За розрахунками, вона може витримати навіть землетрус силою до 9 балів. Ця статуя є одним із символів нашої столиці.

Монумент
«Батьківщина-мати»

§ 44. МИХАЙЛО ГОРБАЧОВ. ПОЛІТИКА «ПЕРЕБУДОВИ». ПОЖВАВЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ. ПОЧАТОК РЕЛІГІЙНОГО ВІДРОДЖЕННЯ.

На минулому уроці ви дізналися про стан політики та економіки Радянського Союзу в період «застою» та про війну в Афганістані. Пригадайте, у якому році було усунуто від влади Микиту Хрущова. Як називався період правління СРСР Леонідом Брежнєвим? Чому він отримав саме таку назву? Що відбувалося в сільському господарстві України в період «застою»? Як ставилася влада до доквілля? Що робила радянська армія в Афганістані?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про Михайла Горбачова та зміни в країні у роки «перебудови».

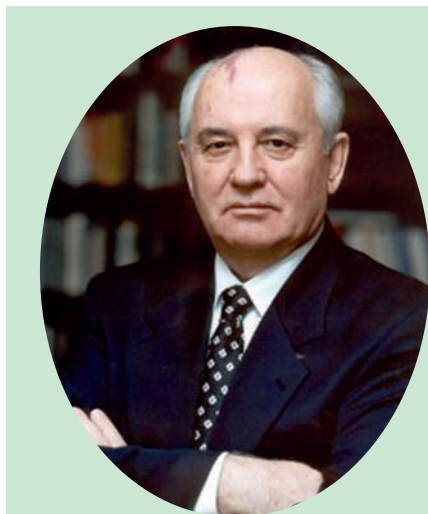
У **1985 році** на посаду керівника Радянського Союзу було обрано **Михайла Горбачова**. Він розумів, що народ живе у злиднях. А країна дуже відстала у своєму розвитку від передових держав. Тому Горбачов розпочав перебудову СРСР. Політика «перебудови» означала оснащення новою технікою підприємств та дозвіл громадянам займатися підприємницькою діяльністю. Михайло Горбачов розраховував на створені громадянами **кооперативи** з виробництва товарів широкого вжитку (одягу, взуття, побутових товарів). Вони мали забезпечити країну дефіцитним крамом. Але такі бажання залишилися нездійсненими. «Перебудову» впроваджували ті самі керівники, що були при владі під час «застою». Вони мислили по-старому й не хотіли щось змінювати. Тому говорили й писали вони в газетах одне, а насправді робили зовсім інше.

Процеси перебудови супроводжувалися **гласністю**. Це відкритість у діяльності державних установ і правдиве висвітлення подій у Радянському Союзі та світі, розсекречування деяких архівних матеріалів, можливість критикувати державні та партійні органи влади. На сторінках газет з'явилися правдиві статті про стан господарства України, про порушення законів можновладцями та зловживання високопосадовцями при розподілі квартир, автомобілів, грошей тощо.

У цей час в Україні починають формуватися незалежні, патріотично спрямовані громадські організації. Перша з них – **Народний Рух України** (Рух). Головним завданням Рух вважав вихід України зі складу Радянського Союзу та створення незалежної української держави. Також створюються, окрім Комуністичної, інші політичні партії (Українська республіканська партія, Партія зелених України та інші).

Звичним явищем в Україні стали мітинги. На майданах і вулицях багатьох міст збиралися люди, висловлювали підтримку, протест чи вимагали від уряду країни або місцевих органів влади певних дій.

Однією із найбільших акцій цього часу був «живий ланцюг». Його організував Народний Рух 22 січня 1990 року. У цей день на вулиці вийшли мільйони людей і взялися за руки. Через всю Україну, від Києва до Львова, люди створили живий ланцюг. Він символізував єдність України та волю народу жити у своїй незалежній державі.

Михайло Горбачов

Мітинг на підтримку незалежності України (Київ, 1989 рік)

Ланцюг єдності на річницю Соборності України (1990 рік)

Андріївська церква
(головний собор
Української автокефальної
православної церкви)

За правління Михайла Горбачова розпочалося релігійне відродження в Україні. Багато храмів використовували не за призначенням. У них були розміщені склади, музейні експонати, виробничі цехи тощо. Їх почали передавати релігійним громадам. У **1990 році** було відроджено діяльність **Української греко-католицької церкви**. Вона майже пів століття була заборонена радянською владою. Деякі православні християни не хотіли перебувати під владою Російської церкви. Цього ж року вони оголосили про розрив з нею та відродження **Української автокефальної православної церкви**. А в західних областях України розгорнула свою діяльність **Римо-католицька церква**.

Запам'ятайте

«**Перебудова**» – загальна назва реформ у СРСР в 1985–1991 роках.
Кооператив – добровільне об'єднання людей, які займаються спільною справою, виробництвом.

Гласність – свобода інформації та відкритість у діяльності державних установ.

Народний Рух України – громадська організація, боролася за незалежність української держави.

Мітинг – масові збори, які проводять на вулицях і площах для обговорення певних питань.

1985 рік – прихід до влади в СРСР Михайла Горбачова.

Імена

Михайло Горбачов – керівник Радянського Союзу, очільник КПРС.

Зі Статуту Народного Руху України за перебудову (1989 рік)

«...Головною метою діяльності Рух визначає ... побудову в Україні суспільства, в якому буде досягнуто справжнє народовладдя, добробут народу, умови для гідного життя людини, відродження та всебічний розвиток української нації, забезпечення національно-культурних потреб усіх етнічних груп республіки; створення суверенної української держави...».

Запитання

1. Хто в 1985 році став очільником Радянського Союзу?
2. Що означала політика «перебудови»?
3. Що таке кооператив?
4. Чому «перебудова» країни не мала значних успіхів?
5. Що таке гласність?
6. Яку мету ставив перед собою Народний Рух України?
7. Яка акція була проведена в Україні 22 січня 1990 року?
8. Що символізував «живий ланцюг»?
9. Які релігійні організації були відроджені в Україні?

Завдання

1. Випишіть у зошит назви відроджених релігійних організацій України.

2. Зіставте політичних діячів та історичні періоди, пов'язані з ними:

1. Микита Хрущов	а) період «застою»;
2. Леонід Брежнєв	б) період «перебудови»;
3. Михайло Горбачов	в) період «відлиги».

Цікаво знати

У 1988 році в Україні було побудовано найбільший і найпотужніший літак у світі – Ан-225 «Мрія». Його виготовили у Києві на авіаційному заводі. Вага «Мрії» становить 250 тонн, довжина 84 метри. А висота 18 метрів — як шестиповерховий будинок. Цей літак унікальний. Він зроблений в єдиному екземплярі.

Ан-225 був розроблений і побудований за три роки. Його створено для потреб радянської космічної галузі з метою транспортування космічного корабля багаторазового використання «Буран». У наш час цей літак надає комерційні послуги з перевезення надважких та нестандартних вантажів.

«Мрія» внесена до книги рекордів Гіннеса. Адже на рахунку цього літака 240 світових рекордів! Зокрема й перевезення найдовшого (42 метри) та найважчого (253 тонни) вантажів.

На жаль, під час російського вторгнення в Україну у 2022 році загарбники пошкодили цей літак. Але не змогли знищити мрію українського народу про вільне й незалежне життя.

Відбудуємо літак, відбудуємо Україну!

Ан-225 «Мрія»

§ 45. ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

На минулому уроці ви дізналися про Михайла Горбачова та зміни в країні у роки «перебудови». Пригадайте, у якому році прийшов до влади Михайло Горбачов. Що означала політика «перебудови»? Що таке гласність? Чого добивався Народний Рух України? Яка акція була проведена в Україні 22 січня 1990 року? Що символізував «живий ланцюг»?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про Чорнобильську катастрофу та її наслідки.

Великим лихом для українського народу стала Чорнобильська катастрофа. Вночі **26 квітня 1986 року на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС)** відбувся вибух реактора. Вибухнуло 190 тонн атомного палива, шкідливого для здоров'я людей. У зоні аварії виникла пожежа. На її гасіння прибула пожежна команда на чолі з лейтенантом **Володимиром Правиком**. Пожежники не були попереджені про радіаційну небезпеку й боролися з вогнем більше як три години. Вони отримали великі дози опромінення. Стан їхнього здоров'я швидко погіршився. Дехто помер вже через два тижні.

Внаслідок вибуху утворилася радіаційна хмара. Вона призвела до забруднення радіацією величезних територій. Керівництво СРСР намагалося приховати масштаби Чорнобильської катастрофи. Перше повідомлення про аварію було зроблено лише через декілька днів. Воно містило мало інформації й створювало враження відсутності небезпеки для людей.

Зруйнований реактор
Чорнобильської атомної
електростанції

Евакуація населення з Чорнобильської зони

У цей час в Києві та інших містах України проводили демонстрації й святкували День трудящих. На ці заходи залучали школярів, батьки брали із собою дітей. Радянська влада боялася відповідальності й замовчувала реальний стан справ. Лише на дев'ятий день після Чорнобильської катастрофи офіційно було повідомлено про небезпеку радіоактивного опромінення.

Було визнано небезпечною для життя людей 30-тикілометрову зону навколо ЧАЕС. Розпочалася евакуація населення. **Евакуація** – це вивезення населення з території можливої загрози від катастрофи. Переселенців розміщували у школах, дитячих таборах, санаторіях, лікарнях тощо.

До Чорнобильської атомної електростанції були направлені інженери-фахівці та військові. Вони займалися ліквідацією наслідків аварії. На допомогу ліквідаторам було мобілізовано близько 600 тисяч осіб. У радіоактивній зоні було багато автомобільної та спеціальної техніки. При в'їзді та виїзді її обробляли спеціальними розчинами.

Наслідки Чорнобильської катастрофи стали разючими для України. 10 % ліквідаторів аварії померли, третина стали недієздатними. Сотні тисяч людей почали хворіти на лейкемію та на рак щитоподібної залози. Тисячі гектарів орної землі та лісу, води річок Дніпра та Прип'яті були забруднені. Понад тисячу українських міст і сіл стали радіоактивно забрудненими. Десятки тисяч осіб були змушені назавжди покинути свої помешкання.

Дезактивація радіоактивних речовин

За міжнародними домовленостями, наприкінці 2000 року Чорнобильська атомна електростанція припинила свою роботу. Проте наслідки Чорнобильської катастрофи спостерігаються і сьогодні як в Україні, так і за її межами.

Запам'ятайте

Чорнобильська атомна електростанція – станція, де атомна енергія перетворюється на електричну.

Ліквідатори – учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Евакуація – вивезення населення з території можливої загрози від катастрофи.

Дезактивація – видалення радіоактивних речовин з поверхні (будівлі, одягу, техніки, води, продуктів).

26 квітня 1986 року – аварія на Чорнобильській АЕС.

2000 рік – закриття Чорнобильської АЕС.

Імена

Володимир Правик – командир пожежного караулу, Герой Радянського Союзу.

Зі спогадів учасниці ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Ніни Возної

«...Вимірювальні прилади зашкалювали... Два рази на день мали митися, щоб хоч якось змити той радіоактивний бруд, якого там понабиралося... Пересувалися по тридцятикілометровій зоні транспортом, аби як-найменше перебувати на відкритому повітрі. Але іноді транспортних засобів не вистачало, тоді долали відстані пішки... У дворах розкидані дитячі іграшки, на мотузках висіла давно висохла покинута білизна, дитячі пелюшки, повзунки».

Запитання

1. Коли відбулася аварія на Чорнобильській атомній електростанції?
2. Хто командував пожежниками під час ліквідації аварії?
3. Чому керівництво СРСР приховувало реальні загрози Чорнобильської катастрофи?
4. Яку зону навколо Чорнобильської АЕС було визнано небезпечною?
5. Що таке евакуація?
6. Де розміщували переселенців?
7. Які наслідки Чорнобильської катастрофи?
8. Коли була зупинена Чорнобильська АЕС?

Завдання

1. Порахуйте, скільки років минуло з моменту аварії на Чорнобильській АЕС до наших днів.
2. Складіть речення зі слів: *ядерна, на, Чорнобильській, в, сталася, Найбільша, атомній, аварія, світі, у, 1986 році, електростанції.*

Цікаво знати

Сумарний вихід радіоактивних матеріалів після Чорнобильської катастрофи дорівнював вибухам 500 атомних бомб. Такі бомби скинули американці у 1945 році на Хіросіму.

Забруднені радіацією території було названо Зоною Відчуження. З неї було вивезено всіх людей. Але вже через місяць деякі відчайдухи повернулися додому й продовжили життя. Проте до них протягом 20 років нікого не пускали, навіть родичів.

У 2002 році в ООН було оголошено доповідь про відносну безпечність для людського здоров'я перебування в Прип'яті та Чорнобильській зоні. Після цього тут почали з'являтися перші туристи. Збільшила кількість туристів комп'ютерна гра «Сталкер». Її шанувальники хотіли на власні очі побачити місця, зображені у грі.

У 2009 році журнал «Форбс» заявив, що зона Чорнобильської АЕС є найбільш екзотичним місцем для туризму на Землі.

Місто Прип'ять розташоване за 2 кілометри від Чорнобильської АЕС. Тут ніхто не живе – це мертве місто. У наш час воно є улюбленим місцем для багатьох туристів, особливо з-за кордону. Мертве місто власне тим і приваблює, що в ньому ніхто не живе. А будови знаходяться в занедбаному стані. Такий собі музей радянської епохи.

Прип'ять – покинуте місто

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ

**«УКРАЇНА У 60-90-х РОКАХ
XX (20) СТОЛІТТЯ»**

Німецько-радянська війна принесла багато втрат Україні. Її господарство було зруйноване. У руїнах лежали міста, села та десятки тисяч підприємств. Земля була нашіпована смертоносною зброєю. Понад 10 мільйонів українців залишилися без домівок.

Відбудова країни розпочалася одразу після звільнення країни від нацистів. Протягом чотирьох повоєнних років в Україні були відбудовані всі важливі промислові підприємства. Рівень розвитку народного господарства досяг довоєнних показників.

Несприятливі погодні умови та насильницьке вилучення зерна в колгоспах призвело до голоду в Україні в **1946–1947 роках**. Внаслідок голоду померло близько 1 мільйона осіб.

Після Йосипа Сталіна до влади в Радянському Союзі прийшов **Микита Хрущов**. Під його керівництвом у **1956 році** було проведено **XX (20) з'їзд КПРС**. На ньому якому вперше було засуджено культ особи Сталіна. Сотні тисяч людей було виправдано та звільнено з в'язниць. Багато були безпідставно розстріляні чи померли у виправних таборах. Таких людей помертно реабілітували (виправдали). Послаблення цензури та державного контролю за діяльністю людей було названо хрущовською «**відлигою**». Активізувалися українські літератори, художники, композитори, актори, інженери, учителі, журналісти та науковці. Вони працювали в 60-ті роки минулого століття. Тому й отримали назву **шістдесятники**. Митці вірили, що суспільство можна змінити на краще. Вони пропагували використання в Україні рідної мови, розширення сфер її застосування, виступали проти русифікації українців. Шістдесятники створили чимало творів. У них правдиво зображувалися події з минулого і тогочасного життя України.

У кінці 50-х – на початку 60-х років в Україні розвивається хімічна, важка, нафтогазова галузі промисловості. У **Харкові** та **Ворошиловграді** (сучасному Луганську) налагоджено будівництво теплотягів та електротягів. Вони замінили застарілі паротяги. На авіаційних заводах **Харкова** та **Києва** розпочався випуск сучасних пасажирських літаків. У **Запоріжжі** почали випускати легкові автомобілі. Створено виробни-

цтво вантажних автомобілів у **Кременчуці**, автобусів і тролейбусів у **Львові**. У листопаді **1960 року** в Києві було відкрито першу лінію Київського метрополітену. Під керівництвом українця **Сергія Корольова** було створено численні ракети, пілотовані космічні кораблі та міжпланетні автоматичні станції. Саме він керував **12 квітня 1961 року** першим польотом людини в космос. Першим космонавтом людства став **Юрій Гагарін**.

Активно розвивалася в УРСР наука. Під керівництвом **Бориса Патона** було розроблено нові технології електрозварювання. Вони дозволяли зварювати метали на землі, під водою та в космосі. **Микола Амосов** запровадив нові методи хірургічного лікування хвороб серця. А під керівництвом **Сергія Лебедева** було створено перший у Європі комп'ютер.

У **1964 році** керівником СРСР став **Леонід Брежнєв**. За його правління Радянський Союз залишився централізованою державою. Усі республіки, у тому числі й Україна, не мали права самостійно вирішувати важливі питання. Все повинно було погоджуватися у столиці СРСР – Москві.

У **1979 році** СРСР ввів свої війська в Афганістан. Там протягом 10 років гинули радянські воїни. Серед них було багато й українців. За підрахунками, більше як 3 тисячі синів України не повернулося з цієї війни. Ще 8 тисяч отримали поранення.

У **1985 році** на посаду керівника СРСР було обрано **Михайла Горбачова**. Він проголосив політику «**перебудови**», тобто осучаснення технологій та дозвіл займатися підприємницькою діяльністю з метою забезпечення населення товарами широкого вжитку. Процес перебудови супроводжувався гласністю – відкритістю у діяльності державних установ і правдивим висвітленням подій.

26 квітня 1986 році на Чорнобильській атомній електростанції відбулася аварія. Вона призвела до страшних наслідків: великої смертності та хворобливості серед уражених радіацією, забрудненням тисяч гектарів орної землі, лісів та річок, переселенням десятків тисяч осіб в інші міста і села.

У цей час в Україні формуються незалежні, патріотично спрямовані організації та партії. Вони проводили мітинги, демонстрації та інші акції на підтримку незалежності українського народу. Однією із найбільших акцій був «живий ланцюг» від Києва до Львова. Його організував Народний Рух **22 січня 1990 року**. Ланцюг символізував єдність України та волю народу жити у своїй незалежній державі.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Після німецько-радянської війни голод в Україні відбувся в:

- а) 1946-1947 роках;
- б) 1956-1957 роках;
- в) 1966-1967 роках.

2. Після Йосипа Сталіна керівником Радянського Союзу став:

- а) Михайло Горбачов;
- б) Леонід Брежнєв;
- в) Микита Хрущов.

3. Період послаблення цензури та контролю за діяльністю людей називається:

- а) «заморозком»;
- б) «відлигою»;
- в) «кригою».

4. Керував розробками ракет, пілотованих космічних кораблів та міжпланетних автоматичних станцій:

- а) Юрій Гагарін;
- б) Сергій Корольов;
- в) Сергій Лебедев.

5. Письменники й митці, які творили в 60-ті роки минулого століття, називалися:

- а) шестикласники;
- б) шістдесятники;
- в) шестилітники.

6. Після усунення Микити Хрущова від влади керівником СРСР став:

- а) Микола Амосов;
- б) Борис Патон;
- в) Леонід Брежнєв.

7. Радянські війська було введено до Афганістану в:

- а) 1979 році;
- б) 1985 році;
- в) 1989 році.

8. У 1985 році до влади в Радянському Союзі прийшов:

- а) Леонід Брежньєв;
- б) Микита Хрущов;
- в) Михайло Горбачов.

9. Аварія на Чорнобильській атомній електростанції відбулася в:

- а) 1976 році;
- б) 1986 році;
- в) 1996 році.

10. «Живий ланцюг» від Києва до Львова, організований Народним Рухом, відбувся:

- а) 22 січня 1990 року;
- б) 22 червня 1990 року;
- в) 22 жовтня 1990 року.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ВМІННЯ

1. Визначте осіб та розташуйте у хронологічній послідовності за роками керівництва у Радянському Союзі.**2. Прочитайте історичне джерело. Визначте, яка подія висвітлена у цьому документі.**

«Микито Сергійовичу ... обірвані ми всі, голі й босі, брудні й голодні, на людей не схожі, гірше худоби живемо ... люди наші з голоду мруть, діти від недоїдання та хвороб стають каліками. Харчуємося ми лободою, корою, а у кого є гроші, то йдуть в місто за хлібом і купують його в комерційних магазинах, але за хлібом йти далеко – 140–160 кілометрів ...».

3. Визначте, у якому столітті та його частині відбулася аварія на Чорнобильській атомній електростанції.

РОЗДІЛ VII. НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА

§ 46. ПЕРШІ ВІЛЬНІ ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УРСР. ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

Діти, у цьому розділі ви дізнаєтеся про утворення нової держави – України. Pozнайомитеся з найбільш важливими подіями, які відбулися в житті українського народу. А саме проголошенням незалежності країни, виборами президентів держави, прийняттям основного закону держави – Конституції України.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про перші вільні вибори до Верховної Ради УРСР і «Декларацію про державний суверенітет України».

Гласність за часів правління Михайла Горбачова призвела до вільнодумства, утворення політичних партій та громадських організацій, розповсюдження газет. У них висвітлювалися ідеї, протилежні комунізму. У ці роки спостерігалось загострення економічної кризи, зростання цін, погіршення життєвого рівня населення. Це сприяло невдоволенню радянською владою. І призвело до симпатії значної частини народу до нових політичних сил.

Ігор Юхновський

Олександр Мороз

У березні **1990 року** відбулися вибори до Верховної Ради УРСР. Це були перші демократичні вільні вибори народних депутатів. На 450 місць до Верховної Ради претендувало близько 3 тисяч кандидатів. Люди мали реальну можливість вибрати одного з декількох кандидатів.

У східних і південних землях України більшість новообраних депутатів до Верховної Ради УРСР становили комуністи. Тоді як в західних регіонах були обрані депутати від нових політичних партій і громадських організацій. У Верховній Раді сформувалось дві політичні течії. В цілому в українському парламенті переважали комуністи. Вони створили свою групу під назвою «**За Радянську суверенну Україну**». Інакше її називали «**Група 239**» (за кількістю депутатів-комуністів). Їх очолював **Олександр Мороз**. Депутати від інших партій оголосили себе опозицією та об'єдналися в блок під назвою «**Народна Рада**». Очолив опозиціонерів **Ігор Юхновський**.

Між комуністами та представниками «Народної Ради» точилася гостра боротьба. Перші хотіли залишити все по-старому, тобто жити в Радянському Союзі. А опозиціонери виступали за самостійність України. З часом у комуністичних лавах відбувся розкол, виокремилися так звані суверен-комуністи. На їхню думку, України краще було стати суверенною державою.

Мітинг проти підписання нового союзного договору

Попри політичну боротьбу, **16 липня 1990 року** Верховна Рада УРСР більшістю голосів прийняла «**Декларацію про державний суверенітет України**». «За» проголосувало 355 депутатів, «проти» – лише 4. Згідно з нею, українська влада мала право самостійно керувати

республікою в межах кордонів УРСР. Депутати-комуністи розглядали прийняту «Декларацію» як засіб зміцнення своєї влади й виходу з-під контролю центрального керівництва.

Реальних змін з розбудови самостійності України в цей час не відбувалося. Тому Москва запропонувала республікам підписати новий союзний договір. Опозиційні депутати виступили проти цього й організовували багатотисячні мітинги під гаслами «Ні – союзному договору».

Проти чинної комуністичної системи виступила молодь. Більше сотні студентів оголосили голодування та висунули свої вимоги. Ця акція відбувалася на площі. Тому й отримала назву **Революція на граніті**. Вона тривала до тих пір, поки депутати Верховної Ради не пообіцяли людям, які голодували, виконати їхні вимоги. Але, крім заміни голови уряду УРСР, решта обіцянок так і не були виконані.

Студенти, що голодували

Радянський Союз був у глибокій політичній кризі та доживав свої останні дні. На Україну чекали великі зміни.

Запам'ятайте

Верховна Рада УРСР – найвищий законодавчий орган Радянської України.

«Група 239» – фракція комуністів у Верховній Раді УРСР в 1990–1991 роках.

Опозиція – політична партія чи група депутатів, що виступають проти більшості в парламенті та пропонують інші шляхи розв’язання проблем.

«Народна Рада» – група опозиційних депутатів у Верховній Раді УРСР в 1990–1991 роках.

Парламент – найвищий законодавчий орган держави (в Україні – це Верховна Рада).

Революція на граніті – акція протесту української молоді проти комуністичної системи в 1990 році.

16 липня 1990 року – прийняття «Декларації про державний суверенітет України».

Декларація – офіційна заява, оповіщення.

Імена

Олександр Мороз – очільник «групи 239» у Верховній Раді УРСР.

Ігор Юхновський – очільник опозиційної депутатської групи «Народна Рада» у Верховній Раді УРСР.

Зі спогадів соціолога, дослідника громадської думки 90-х років Володимира Подгорнова

«...Для мешканців Сходу це були чергові радянські вибори. Натомість на Заході відчувалося справжнє піднесення. Вручну робили агітаційну продукцію. Мали величезні очікування, але також і відчуття ризику, бо не знали, як на результати відреагує Москва...»

Запитання

1. Чому частина українського населення відвернулася від ідей комунізму?
2. Коли відбулися вибори до Верховної Ради УРСР?
3. Які політичні сили пройшли до останньої Верховної Ради УРСР?
4. Яку групу в парламенті утворили комуністи?
5. Хто очолив групу комуністів у Верховній Раді УРСР?

6. Що таке опозиція?
7. Як називалася опозиційна група у Верховній Раді УРСР?
8. Хто очолив опозиційну групу в парламенті?
9. Яка подія відбулася 16 липня 1990 року в Україні?
10. Що вам відомо про Революцію на граніті?

Завдання

1. Зіставте політичних діячів та депутатські групи, які вони очолювали:

1. Ігор Юхновський	а) «Група 239»;
2. Олександр Мороз	б) «Народна Рада».
2. Визначте століття та його частину прийняття «Декларації про державний суверенітет України».

Цікаво знати

25 липня 1990 року біля будівлі Київської міської ради підняли синьо-жовтий прапор. На той час Україна ще не була вільною. А синьо-жовтий прапор не був державним. Тому це було дуже ризиковано. Адже за такий вчинок могли покарати позбавленням волі. У той день на Хрещатику біля будівлі Київської міської ради зібралося близько 200 тисяч людей. Вони приїхали з багатьох куточків України. Попри всі ризики, депутати міськради прийняли рішення підняти синьо-жовтий прапор поруч з державним прапором УРСР. Це було історичне рішення!

Прапор підняв Олександр Мосіюк. Комуністична влада так і не визнала прапор. А київська прокуратура відкрила кримінальну справу по цьому факту.

Синьо-жовтий прапор біля Київської міськради

§ 47. СПРОБА ДЕРЖАВНОГО ПЕРЕВОРОТУ В СРСР. ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

На минулому уроці ви дізналися про перші вільні вибори до Верховної Ради УРСР та «Декларацію про державний суверенітет України». Пригадайте, чому частина українського населення відвернулася від ідей комунізму. Які політичні сили пройшли до останньої Верховної Ради УРСР? Що таке опозиція? Як називалася опозиційна група у Верховній Раді УРСР? Яка подія відбулася 16 липня 1990 року в Україні? Хто був учасником Революції на граніті?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про одну з найбільш важливих подій в історії українського народу – проголошення Незалежності України.

19–21 серпня 1991 року найближче оточення Михайла Горбачова здійснило спробу зупинити процес розпаду СРСР та повернути старі порядки. Заколотниками були найвищі керівники партії, уряду, міліції та війська. Вони ізолювали Горбачова в Криму. Проголосили, що влада в країні переходить до створеного ними Державного комітету з надзвичайного стану.

Мітинг біля Верховної Ради

Та змовники не знайшли підтримки у більшості громадян Радянського Союзу. Люди не хотіли жити по-старому. Уряди декількох республік СРСР відразу виступили проти незаконного захоплення влади й не виконували розпоряджень заколотників. Керманічі України зайняли очікувальну позицію. Вони не засуджували, але й не підтримували змовників.

Державний переворот було придушено. Більшість громадян зрозуміла, що існувати СРСР залишилося кілька днів. У той час люди вже не боялися виходити на вулицю з політичними вимогами. Під стінами Верховної Ради зібрався багатотисячний мітинг. Основною вимогою був вихід України зі складу Радянського Союзу та проголошення Незалежності. Люди весь час скандували «незалежність», «незалежність».

24 серпня 1991 року було скликано позачергове засідання Верховної Ради УРСР. На ньому прийняли **Акт проголошення Незалежності України**. Україна стала самостійною демократичною державою. За це рішення проголосувало 346 депутатів і лише 1 був проти. Нарешті віковична мрія українського народу жити у власній державі здійснилася!

Емоції депутатів після проголошення незалежності України

На тому ж засіданні Верховної Ради було прийнято низку важливих рішень, а саме:

- про вихід України зі складу СРСР;
- про створення власних збройних сил;
- про організацію охорони кордонів України.

Керівництво Верховної Ради України (24 серпня 1991 рік, Іван Плющ (заступник) та Леонід Кравчук (голова))

Народні депутати також прийняли ухвалу про притягнення до відповідальності осіб, які підтримали змовників. За співучасть у спробі серпневого перевороту діяльність комуністичної партії в Україні була заборонена. Її майно передали державі.

Запам'ятайте

Акт проголошення Незалежності України – назва офіційного документа, у якому проголошувалася Незалежність України.

19–21 серпня 1991 року – спроба державного перевороту в Москві.

24 серпня 1991 року – проголошення Незалежності України.

Акт проголошення Незалежності України

«Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні; виходячи з права на самовизначення ... Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує Незалежність України та створення самостійної української держави – України.

Територія України є неподільною і недоторканною...».

Запитання

1. Коли було здійснено спробу державного перевороту?
2. Чому населення не підтримало дії змовників?
3. Що вимагали мітингувальники біля стін Верховної Ради у серпні 1991 року?
4. Коли було проголошено Незалежність України?
5. Як називається документ, у якому Україна проголошується незалежною державою?
6. Опрацюйте фото. Скажіть, хто керував Верховною Радою у серпні 1991 року.
7. Які ще рішення було прийнято Верховною Радою 24 серпня 1991 року?
8. Що чекало осіб, які підтримали заколотників?
9. Що сталося з комуністичною партією після проголошення Незалежності?

Завдання

1. Складіть речення зі слів: *України, 24, року, було, серпня, незалежність, 1991, проголошено.*
2. Порахуйте, скільки років минуло з часу проголошення Незалежності України до наших днів.

Цікаво знати

У грудні 1991 року Верховна Рада України ухвалила постанову про введення української валюти. Після дискусії було вирішено грошову одиницю назвати «гривня». Були й альтернативні варіанти, наприклад «карбованець», «куна» і навіть «український долар». Голова Національного Банку України у кінці 1991 року отримав повноваження підписати до друку гривневі банкноти. Але ціни швидко росли, гроші знецінювалися й було прийнято рішення ввести тимчасові гроші – «купоно-карбованці». Тимчасова грошова одиниця України затрималася більше ніж на 5 років. Вона знецінилась до такого рівня, що друкували купюри номіналом у 1 мільйон. Заробітні плати українських робітників того часу становили по декілька мільйонів купоно-карбованців.

§ 48. РЕФЕРЕНДУМ 1 ГРУДНЯ 1991 РОКУ. ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ. РОЗПАД СРСР.

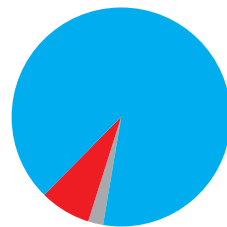
На минулому уроці ви дізналися про дуже важливу подію в історії українського народу – проголошення Незалежності України. Пригадайте, коли було здійснено спробу державного перевороту в СРСР. Що вимагали мітингувальники біля стін Верховної Ради у серпні 1991 року? Коли було проголошено Незалежність України? Як називається документ, у якому Україна проголошується незалежною державою?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про всеукраїнський референдум та вибори Президента України.

Народ України продемонстрував усьому світу своє бажання бути вільним та жити у власній державі. **24 серпня** – день проголошення Акта незалежності України, відзначається у нашій країні як державне свято – **День Незалежності**.

Депутати Верховної Ради під час проголошення самостійності України постановили **1 грудня 1991 року** провести всеукраїнський референдум. **Референдум** – це визначення думки виборців шляхом їхньої відповіді у формі «Так» чи «Ні» на поставлене запитання. На референдумі було одне запитання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення Незалежності України?». Близько 32 мільйони громадян України взяли участь у референдумі. **90,32 %** з них підтримали самостійність України й вибрали відповідь «Так, підтверджую».

Одночасно з всеукраїнським референдумом **1 грудня 1991 року** відбулися вибори першого Президента України. **Президент** – це глава держави. На цю посаду претендувало шість осіб. Переконливу перемогу здобув **Леонід Кравчук**. Його підтримав 61 % виборців. **Першим Президентом незалежної України став Леонід Кравчук**.

90,32 – так

7,58 – ні

2,10 – недійсні

Результати референдуму
1991 року

Присяга першого
Президента України
Леоніда Кравчука

2 грудня 1991 року, одразу після всенародного референдуму та обрання Президента, Україну як незалежну державу визнали Польща та Канада. Протягом наступного року нашу країну визнали 132 держави. Більшість з них встановили з Україною дипломатичні зв'язки.

5 грудня 1991 року Верховна Рада України прийняла звернення до парламентів і народів світу. У ньому оголошувала, що договір 1922 року про утворення СРСР є недійсним щодо України. Також у цьому документі українські депутати всій світовій спільноті заявили про без'ядерний статус республіки.

8 грудня 1991 року у Біловезькій Пущі (знаходиться в Білорусі) Президент України Леонід Кравчук разом із Президентом Росії та головою Верховної Ради Білорусі підписали угоду. Згідно з нею, оголошувався розпуск Радянського Союзу та створення **Співдружності незалежних держав (СНД)**. Окремо було укладено угоду про здійснення єдиного контролю над ядерною зброєю в новоутворених державах.

Підписання Біловезької угоди

Запам'ятайте

Референдум – це визначення думки виборців шляхом їхньої відповіді у формі «Так» чи «Ні» на поставлене запитання.

Президент – глава держави.

24 серпня – День Незалежності України.

1 грудня 1991 року – вибори першого Президента України та проведення всеукраїнського референдуму.

8 грудня 1991 року – підписання Біловезької угоди, оголошено розпуск Радянського Союзу.

Імена

Леонід Кравчук – перший Президент України.

3 Біловезької угоди

«Ми, Республіка Білорусь, Російська Федерація, Україна, як держави – засновниці Союзу РСР, що підписали Союзний договір 1922 року ... констатуємо, що Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування».

Запитання

1. Коли в Україні святкують День Незалежності?
2. Що таке референдум?
3. Коли відбувся всеукраїнський референдум?
4. Яке запитання було поставлене на референдумі?
5. Скільки виборців підтримало Незалежність України?
6. Коли відбулися вибори першого Президента України?
7. Хто став першим Президентом України?
8. Коли було підписано Біловезьку угоду?
9. Про що йшлося в Біловезькій угоді?

Завдання

1. Вирахуйте, скільки років проіснував Радянський Союз.
2. Розташуйте у хронологічній послідовності події, які відбулися на українських землях у часи Радянського Союзу:
 - а) німецько-радянська війна;
 - б) Голодомор;
 - в) створення автомобілебудівної галузі (виробництво автобусів, легкових і вантажних автомобілів).

Цікаво знати

Питання щодо назви грошової одиниці – гривні, було вирішено швидко. А ось назвати роздрібну монету у Верховній Раді не могли майже рік. Над цим міркували з кінця літа 1991 і до весни 1992 року. Були різні варіанти назв: «копи», «списики», «резани», «центи», «гроши», «шаги» тощо. Другою причиною затримки випуску монет було питання державних символів. Адже на той час тризуб ще не був затверджений офіційним гербом держави.

Художники розробили декілька варіантів монет під назвами «гроши», «копи» та «шаги». На деяких із них розмістили зображення козака з мушкетом і напис «Республіка Україна». На інших був зображений тризуб.

Пробні монети почали виготовляти в Луганську на монетному дворі. Першими виготовили монети з цифрами 1 та 50 без позначень їх назви. Випустили з різних металів – алюмінію, латуні та нержавіючої сталі. Таких монет було не багато – близько 40 штук.

Оскільки ці монети не були затверджені, то їх на пам'ять розібрали організатори монетної справи в Україні.

Пробна монета
1992 року

§ 49. ЛЕОНІД КУЧМА. РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ. КОНСТИТУЦІЯ 1996 РОКУ. ГРОШОВА РЕФОРМА

На минулому уроці ви дізналися про всеукраїнський референдум та вибори Президента України. Пригадайте, що таке референдум. Коли відбувся всеукраїнський референдум? Яке запитання було поставлене в референдумі? Скільки виборців підтримало Незалежність України? Хто став першим Президентом України? Хто підписав цю угоду? Яке значення Біловезької угоди?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про важливі події під час президентства Леоніда Кучми.

Початок розбудови держави Україна відбувався у дуже складних економічних умовах. Значна частина українських підприємств була зорієнтована на виробництво продукції військового призначення й фінансувалася центром. З розпадом СРСР виділення коштів припинилося. А Україні така кількість зброї була не потрібна. Заводи залишилися без замовлень. А працівники не мали роботи.

Шахтарський страйк

Багато заводів мало застаріле обладнання. Їхня продукція коштувала дорожче. Тому вітчизняні підприємства не витримували конкуренції на світовому ринку й закривалися.

Невтішний стан був і в енергетично-паливному комплексі молодій державі. Запаси нафти й газу в Україні значною мірою були вичерпані. Їх потрібно було закуповувати за світовими цінами.

У серпні 1992 року Україна вийшла із рублевої зони й ввела в обіг тимчасовий купоно-карбованець. Інфляція росла швидкими темпами. **Інфляція** – це знецінення грошей, зниження їх купівельної спроможності.

Криза охопила всі сфери суспільного життя. Зросла злочинність. Страйкували робітники різних галузей. **Страйк** – це припинення праці робітниками з метою домогтися виконання певних вимог. Особливо масовими були протести шахтарів.

Протестувальники вимагали провести референдум про недовіру Верховній Раді та Президенту України. Тогочасна влада не хотіла загострювати політичну кризу. Тому погодилася на дострокові вибори Президента України та депутатів Верховної Ради. У **1994 році** другим Президентом України було обрано **Леоніда Кучму**.

Президент України
Леонід Кучма

За часів президентства Леоніда Кучми активно розпочалося створення підприємств різних форм власності. Окрім державних, утворювалися й приватні підприємства. Широкого розмаху набула приватизація. **Приватизація** – це продаж або передача державного чи суспільного майна приватним особам. Було створено чимало малих та спільних підприємств, кооперативів, товариств тощо.

У сільському господарстві створювали фермерські господарства. Досить часто місцеві керівники з порушенням законодавства приватизовували землю, здавали її в оренду та отримували з цього прибутки. Колгоспна система була малоефективною, розвалювалася й не могла забезпечити країну сільськогосподарською продукцією повною мірою.

Паралельно відбувалися важливі державотворчі процеси. **28 червня 1996 року** Верховна Рада України ухвалила **Конституцію України**. **Конституція** – це основний закон держави. Ця подія мала велике історичне значення. Адже було юридично закріплено існування нової незалежної демократичної країни. З прийняттям Конституції зріс міжнародний авторитет нашої держави. Україну було прийнято до впливових світових і європейських організацій.

Важливою подією середини 90-х років було зниження інфляції. Це дозволило провести у вересні **1996 року грошову реформу**. Замість купоно-карбованців, було впроваджено гривню. Введення стабільної національної валюти свідчило про початок відродження української економіки та покращення життя пересічних українців.

Запам'ятайте

Інфляція – знецінення грошей, зниження їх купівельної спроможності.

Страйк – припинення праці робітниками з метою домогтися виконання певних вимог.

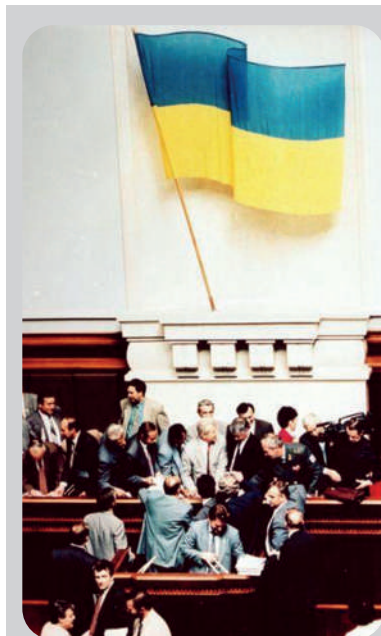
Приватизація – продаж або передача державного чи суспільного майна приватним особам.

Конституція – основний закон держави.

1994 рік – обрання Леоніда Кучми Президентом України.

28 червня 1996 року – прийняття Верховною Радою Конституції України.

28 червня – День Конституції України.

Верховна Рада під час прийняття Конституції

Одна гривня зразка 1992 року

Імена

Леонід Кучма – другий Президент України.

Зі спогадів народного депутата Валентина Яблонського

«27 червня 1996 року до Верховної Ради просочилася інформація, що в адміністрації Президента підготовлено указ про розпуск Верховної Ради... Олександр Мороз, відкриваючи вранці засідання Ради, запропонував працювати без перерви аж до прийняття Конституції. Іншого виходу не було. Хто кого!

Розпочалося найгарячіше засідання. Кожен депутат стежив один за одним – чи є в залі, чи голосує і як голосує. Ми сперечалися, гарячкували, просили слова, доводили, агітували й просувалися вперед... Була глибока ніч, організм кожного вимагав перепочинку, а зробити цього ми не мали права.

Поступово, крок за кроком, після багатьох виступів ... о 9 годині 19 хвилин (28 червня) Конституцію було проголошено. «За» – 321, «проти» – 45, утрималось – 12».

Запитання

1. Що таке страйк?
2. Чому було призначено дострокові вибори Президента України та депутатів Верховної Ради?
3. У якому році вибирали другого Президента України?
4. Хто став другим Президентом України?
5. Які зміни було запроваджено за часів президентства Леоніда Кучми?
6. Що відбувалося в сільському господарстві у 90-х роках?
7. Коли було прийнято Конституцію України?
8. Що таке Конституція?

9. Коли було проведено грошову реформу?

10. Про що свідчило впровадження гривні в Україні?

Завдання

1. Складіть речення зі слів: *свято, Конституції, червня, В, День, державне, відзначається, 28, Україні.*

2. Порахуйте, скільки років минуло з часу оприлюднення першої української Конституції Пилипа Орлика (1710 рік) до прийняття Конституції України.

Цікаво знати

Президент України має свої символи влади. Ці символи є атрибутами української державності. Їх запровадив Президент Леонід Кучма. До них належить прапор Президента України (штандарт), знак Президента України, гербова печатка Президента України та булава Президента України.

Вручення Леоніду Кучмі символів влади Президента України

Прапор Президента України (штандарт)

§ 50. ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОЄННЯ. СКОРОЧЕННЯ АРМІЇ. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

На минулому уроці ви дізналися про важливі події в історії України за часів президентства Леоніда Кучми. Пригадайте, чому було призначено дострокові вибори Президента України та депутатів Верховної Ради. У якому році вибирали другого Президента України? Хто став другим Президентом України? Коли було прийнято Конституцію України? Коли було проведено грошову реформу?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про зовнішню політику України, ядерне роззброєння та скорочення армії.

Після проголошення Україною Незалежності постало питання про подальшу долю потужного ядерного арсеналу. Він знаходився на нашій території. На той час за кількістю ядерної зброї Україна була третьою у світі. Провідні країни світу бажали бачити Україну без'ядерною державою. Тогочасне керівництво країни погоджувалося з такими пропозиціями й висловлювалося за позбавлення України ядерного статусу.

Ядерний комплекс «Піонер» (військовий музей, Вінниця)

У листопаді **1994 року** Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї за умови гарантій безпеки з боку ядерних держав. Такі гарантії обіцяли Україні Росія, США та Великобританія. Вони гарантували Україні безпеку та недоторканість її кордонів. У червні 1996 року остання ядерна боєголовка була вивезена з України. Миролюбний приклад України не підтримала жодна з країн світу.

В Україні розташовувався великий військовий контингент. Він залишився у спадок від СРСР. Крім ядерної зброї, на українській землі перебували великі танкові, артилерійські, авіаційні угруповання та близько 900 тисяч військовослужбовців. На думку тогочасного керівництва України, така кількість бойової техніки й солдатів для оборони держави була зовеликою. Було вирішено її скоротити. Вже до кінця **1996 року** Україна знищила майже 2 тисячі танків, 1,5 тисячі броньованих машин, пів сотні бойових літаків. Скорочення особового складу планувалося довести до 210 тисяч військовослужбовців.

У сфері зовнішніх відносин Президент **Леонід Кучма** керувався національними інтересами. **Зовнішня політика** України – це відносини нашої держави з іншими країнами та міжнародними організаціями. У 90-ті роки було налагоджено дружні стосунки із сусідніми державами: **Угорщиною, Польщею, Чехією, Молдовою, Білорусією та Румунією**. З ними були підписані договори про добросусідські відносини та співпрацю в економічній і культурній сферах.

Емблема та прапор Збройних Сил України

Набагато довше тривали пошуки порозуміння з Росією. Вона до кінця 1996 року претендувала на **Крим** та **Севастополь** і ухвалювала відповідні постанови. Росіяни протягом тривалого часу не хотіли визнавати українського кордону. Лише у **1997 році** було остаточно розділено Чорноморський флот СРСР між Україною та Росією. У **1997 році** було підписано російсько-український договір. За ним Росія визнавала Україну в її чинних кордонах. Але подальший перебіг подій показав, що керівництво Росії не покинуло намірів приєднати до своїх володінь частини українських земель.

Острів Тузла на карті

Восени **2003 року** російська сторона розпочала будувати у Керченській протоці дамбу (шлях) до українського **острова Тузла**. Метою цієї операції було приєднання острова до Російської Федерації. Росіяни досягли прикордонного понтона. Тоді Київ заявив, що в разі їх подальшого просування буде відкритий вогонь на ураження. Керівництво обох країн стягнуло війська. Конфлікт було врегульовано мирним шляхом. Росіяни перестали будувати дамбу. А на Тузлі українці влаштували прикордонну заставу.

Запам'ятайте

Зовнішня політика – відносини держави з іншими країнами та міжнародними організаціями.

2003 рік – російсько-український конфлікт біля острова Тузла.

**З договору «Про дружбу,
співробітництво між Україною і
Російською Федерацією» (31 травня 1997 рік)**

«Україна і Російська Федерація, далі «Високі Договірні Сторони» ... домовились про таке: ...

Стаття 2. ... Сторони ... поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів.

Стаття 3. ... Сторони будують відносини одна з одною на основі принципів взаємної поваги суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів, незастосування сили або загрози силою ... а також інших загально визнаних норм міжнародного права».

Поступово, крок за кроком, після багатьох виступів ... о 9 годині 19 хвилин (28 червня) Конституцію було проголосовано. «За» – 321, «проти» – 45, утрималось – 12».

Запитання

1. У якому році з України було вивезено останню ядерну зброю?
2. Яке рішення прийняло керівництво країни стосовно Збройних Сил?
3. Що таке зовнішня політика?
4. З якими сусідніми країнами було встановлено добросусідські стосунки?
5. У якому році було підписано російсько-український договір?
6. Що відбулося восени 2003 року?
7. Чим закінчився конфлікт біля острова Тузла?

Завдання

1. Намалюйте емблему та прапор Збройних Сил України.
2. Запишіть у хронологічній послідовності Президентів України.

Цікаво знати

У 2001 році вперше в історії України до нашої держави приїхав глава Римо-католицької Церкви Папа Римський Іван Павло II. Це стало подією і для всього українського духовенства, і для всієї країни. Папа читав проповіді українською мовою, наголошував на особливому ставленні Ватикану до України.

В Україні Іван Павло II був 5 днів. Він відвідав Київ та Львів. У Києві Папа Римський провів літургію на території спорткомплексу «Чайка», побував у Бабиному Яру. Там у роки німецько-радянської війни фашисти розстріляли десятки тисяч невинних людей. Також зустрівся з Президентом Леонідом Кучмою та іншими політичними діячами України.

У Львові богослужіння Папи Римського відвідало близько 2 мільйонів вірян. На зустрічі з молоддю Іван Павло II побажав: «Не бійтеся. Будьте відважні, йдіть уперед. За будь-яку ціну змагайтеся, аби бути вільними ...»

Папа Римський Іван Павло II в Україні

§ 51. ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2004 РОКУ. ПРОТЕСТНІ НАСТРОЇ. ВІКТОР ЮЩЕНКО

На минулому уроці ви дізналися про зовнішню політику України, ядерне роззброєння та скорочення армії. Пригадайте, у якому році з України було вивезено останню ядерну зброю. Яке рішення прийняло керівництво країни стосовно Збройних Сил? Що таке зовнішня політика? З якими сусідніми країнами було встановлено добросусідські стосунки? Що відбулося на кордоні України восени 2003 року?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про президентські вибори в Україні у 2004 році.

Президентські повноваження Леоніда Кучми закінчувалися. Вибори наступного Президента України було призначено на **31 жовтня 2004 року**. Попри значну кількість кандидатів на цю посаду, основна боротьба розгорнулася між **Віктором Януковичем** та **Віктором Ющенком**. На той час Янукович був Прем'єр-міністром України, а Ющенко очолював депутатську фракцію «Наша Україна» у Верховній Раді.

Після першого туру президентських виборів було зафіксовано незначну перевагу Віктора Ющенка. Перед другим туром боротьба між кандидатами спалахнула з новою силою. У цей час масово використовувався адміністративний тиск, багатьох громадян змушували голосувати за Януковича. Другий тур виборів відбувався **21 листопада 2004 року**. Під час нього було зафіксовано велику кількість порушень: масові вкидання бюлетенів, голосування підставних осіб, махінації у виборчих комісіях тощо. Попри численні порушення виборчого законодавства, переможцем проголосили Віктора Януковича.

Прибічники Віктора Ющенка не визнали результати підрахунків Центральної виборчої комісії. На знак протесту проти фальсифікацій люди під гаслами «Свободу не спинити» вийшли на мітинг. У **Києві** на Майдані Незалежності швидко виросло наметове містечко. Замайорили тисячі помаранчевих прапорів. Помаранчевий колір був символом

виборчого штабу Віктора Ющенка. Багато органів самоврядування України оголосили недовіру Центральній виборчій комісії та підтримку Віктору Ющенку. По всій Україні почали ширитися акції протесту. Розпочалася **Помаранчева революція**.

Прихильники Віктора Ющенка

Президент України
Віктор Ющенко

Ця революція була мирною і добре організованою. В наметовому містечку Києва була своя охорона, аптеки, пункти харчування та лікарської допомоги. З усіх кінців країни протестувальникам передавали теплий одяг, ковдри, ліки, їжу та гроші. У багатьох містах України також виникали наметові містечка та проводилися мітинги на підтримку Віктора Ющенка.

Верховна Рада України через складну політичну ситуацію та велику кількість порушень визнала голосування недійсним. Переголосування було призначено на **26 грудня 2004 року**. Переможцем виборів і **третім Президентом України** став **Віктор Ющенко**.

23 січня 2005 року відбулася інавгурація нового Президента. **Інавгурація** – це урочиста церемонія вступу особи на посаду Глави Держави. Спочатку в стінах Верховної Ради Віктор Ющенко склав присягу на вірність українському народові та був офіційно проголошеним Президентом України. Потім новий Президент разом із родиною та соратниками прибув на Майдан Незалежності. Тут Віктор Ющенко в присутності близько 500 тисяч українців подякував всьому народові за підтримку та виступив з промовою. Президент пообіцяв якісно змінити життя кожного українця.

Вулиці Києва в день інавгурації Віктора Ющенка

Запам'ятайте

Помаранчева революція – акція протесту на підтримку Віктора Ющенка та проти масових фальсифікацій на президентських виборах 2004 року.

Інавгурація – урочиста церемонія вступу особи на посаду Глави Держави.

2005 рік – початок президентства Віктора Ющенка.

Імена

Віктор Ющенко – третій Президент України.

3 промови Президента України Віктора Ющенка на Майдані Незалежності (23 січня 2005 рік)

«Дорогий мій український народє, гості, шановна українська громадо, шановний український Хрещатику і Майдане...

Два місяці тому на цей Майдан, на площі і вулиці по всій Україні вийшли мільйони людей. Наші брати і сестри, батьки і діти, друзі і сусіди стояли вдень і вночі, у сніг і мороз... На Майдані Незалежності українці постали перед світом як сучасна українська нація...

Озброєний лише вірою і переконанням, народ здобув прекрасну мирну перемогу... Переможцем став кожен громадянин України. Ми добилися чесних виборів і 26 грудня не розминулися зі своєю долею. Ми вільно обрали шлях, яким готові йти вперед і вгору...».

Запитання

1. Коли відбувся перший тур президентських виборів в Україні?
2. Між ким розгорнулась боротьба за посаду Президента?
3. Які результати було встановлено після першого туру президентських виборів?
4. Чому по всій Україні почали відбуватися акції протесту?
5. Під якою назвою ці події ввійшли в історію України?
6. Яке місце стало центром Помаранчевої революції?
7. Яку допомогу отримували протестувальникам у наметових містечках?
8. Чому було призначено переголосування?
9. Хто став третім Президентом України?
10. Що таке інавгурація?

Завдання

1. Визначте століття та його частину коли відбулася Помаранчева революція.

2. Запишіть у хронологічній послідовності Президентів України.

Цікаво знати

У 2004 році Україна про себе голосно заявила не тільки Помаранчевою революцією. Цього року ми перемогли в пісенному конкурсі Євробачення. Представниця нашої країни Руслана за пісню «Дикі танці» отримала найбільшу кількість балів і здобула заслужену перемогу.

Руслана згадувала, що, крім перемоги, найбільше хотіла розповісти про нашу країну. Аби люди в Європі дізналися, якими є справжні українці.

Виступ Руслани на Євробаченні

§ 52. «РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ». «НЕБЕСНА СОТНЯ»

На минулому уроці ви дізналися про президентські вибори в Україні у 2004 році. Пригадайте, коли відбувся перший тур президентських виборів в Україні. Між ким розгорнулась боротьба за посаду Президента? Чому по всій Україні почали відбуватися акції протесту? Під якою назвою ці події ввійшли в історію України? Чому було призначено переголосування? Хто став третім Президентом України?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про Революцію Гідності та Небесну сотню.

Після закінчення терміну перебування на посаді Президента Віктора Ющенка у **2010 році** відбулися нові вибори. На них переміг **Віктор Янукович**. Протягом останніх років Україна готувалася до підписання важливої міжнародної угоди з Євросоюзом. **21 листопада 2013 року** уряд України прийняв рішення про призупинення підготовки до підписання цього документа.

Розгін протестувальників 30 листопада 2013 року

Відхід України від наміченого курсу інтеграції в Європу викликав незадоволення у багатьох громадян нашої країни. Першими на Майдан вийшли студенти та молодь. Вночі **30 листопада 2013 року** працівники міліції жорстоко розігнали протестувальників. До них застосували кийки та спецзасоби. Внаслідок такого розгону більшість мітингувальників отримали серйозні травми.

Через побиття молоді та постійне зловживання владою на Майдан Незалежності вийшли тисячі мітингувальників. На початку протистояння мало мирний характер. Лідери трьох політичних сил, **Віталій Кличко, Олег Тягнибок і Арсеній Яценюк**, оголосили про створення **Штабу національного спротиву**. Подальші події ввійшли в історію як **Революція Гідності**.

На Майдані щонеділі проходили зібрання під назвою **Народне віче**. На ньому ватажки протестувальників оголошували подальші плани дій, співали музичні гурти, проводили молебні. **8 грудня 2013 року** відбулося найбільше віче. На нього прийшло близько мільйона людей. Було прийнято рішення блокувати адміністративні установи. У центрі Києва почали зводитися барикади. **Барикада** – це загородження поперек вулиць.

В той самий час загони міліції оточили урядовий квартал та приготувалися до розгону мітингувальників за допомогою водометів. Не допустити цього спробували священники, народні депутати та послі іноземних держав.

Віталій Кличко

Олег Тягнибок

Арсеній Яценюк

Спроба не допустити силового розв'язання конфлікту

У ніч на 11 грудня міліція спробувала силою витіснити протестувальників з Майдану. Проте їм на допомогу з міста почали підтягуватися добровольці. Мітингувальники відстояли свої позиції.

16 січня 2014 року Верховною Радою було прийнято «**диктаторські закони**». Вони обмежували права громадян та збільшували можливості покарання учасників акцій протесту. Це стало причиною переходу майданівців до активного спротиву. Під час протистоянь працівники міліції використовували світлошумові гранати, гумові кулі, водомети й кийки. Основною зброєю протестувальників було каміння, коктейлі Молотова (пляшки із запальною сумішшю) і петарди.

22 січня 2014 року загострилися конфлікти між сторонами. Силовики спочатку відтіснили протестувальників, потім відступили. В цей день з'явилися перші жертви Революції Гідності. Від куль снайпера загинули **Сергій Нігоян** і **Михайло Жизневський**.

Сергій Нігоян

Для протидії можливому штурму мітингувальники змінили тактику оборони. Вони розпочали палити багаття з автопокришок, тобто з шин. Це утворило суцільну стіну з вогню. Спроби силовиків загасити вогонь не мали успіху.

З кінця січня до середини лютого 2014 року між сторонами було відносне перемир'я. У цей час Віктор Янукович скасував «диктаторські закони». А Верховна Рада прийняла закон про амністію. **Амністія** – це звільнення від кримінальної відповідальності.

З 18 лютого відновилося силове протистояння. Мітингувальники організували мирну ходу до Верховної Ради. На шляху людей стояли міліціонери. Силовики атакували водометами й розділили протестантів на декілька частин. Такі дії призвели до жорстокого протистояння. У ньому використовували вогнепальну зброю. З обох сторін було по декілька загиблих.

Михайло Жизневський

Вогняна стіна

Штурм Майдану

У ніч з **18** на **19 лютого 2014 року** розпочався штурм Майдану із застосуванням бронетехніки. Декілька бронетранспортерів повстанці знищили. На ранок загинув було 25 осіб. Серед них були й протестувальники, і працівники силових структур.

Учасники «Революції Гідності»

20 лютого 2014 року стало «**Кривавим четвергом**». Майданівці пішли в наступ і відновили свої позиції. Відбувалося це під снайперськими обстрілами. У цей день загинуло найбільше повстанців. Вони всі боролися за краще майбутнє України. Під час Революції Гідності усіх загиблих було 98 осіб. Під час жалобного прощання з ним їх назвали **Небесною сотнею**.

Цього ж дня Віктор Янукович погодився на дострокові вибори. Проте повстанці вимагали в нього скласти повноваження. Інакше погрожували піти на штурм зі зброєю. Таємно від усіх Янукович зі своєю охороною покинув Київ. А **22 лютого 2014 року** Верховна Рада усунула Віктора Януковича з посади Президента України.

Народ вкотре показав свою силу й переміг свавілля влади.

Запам'ятайте

Революція Гідності – акція протесту проти свавілля влади. Тривала з листопада 2013 року по лютий 2014 року.

Народне віче – багатотисячні зібрання часів Революції Гідності. На ньому оголошували рішення Штабу національного спротиву. «**Диктаторські закони**» – закони, прийняті Верховною Радою України 16 січня 2014 року. Вони значно обмежували права громадян.

«**Кривавий четвер**» – 20 лютого 2014 року (четвер). У цей день загинуло найбільше протестувальників під час Революції Гідності.

Небесна сотня – загиблі мітингувальники під час Революції Гідності.

Барикада – загородження поперек вулиць.

Амністія – звільнення від кримінальної відповідальності.

Імена

Віталій Кличко – один з очільників Штабу національного спротиву. Сьогодні — мер Києва.

Олег Тягнибок – один з очільників Штабу національного спротиву.

Арсеній Яценюк – один з очільників Штабу національного спротиву.

Зі спогадів вчителя Миколи Перетятка

«Я був у школі 18 лютого, працював. У мене був увімкнений приймач, і я слухав, що відбувається в цей момент на Майдані. Зібрав свої книжки, зошити, взяв рюкзак і рушив у бік Майдану. Я вирішив якось озброїтися ... знайшов палицю понад метр підшої товщини. Я за неї взявся, як за меч. Для мене це вже була зброя. Ну, і пішов вибирати собі, так би мовити, бойову позицію... О 8-й вечора почався спуск силовиків. Ми намагалися їх відігнати каменюками, щоб вони не підходили до нас близько. Потім мені впало в очі, що серед цих наступальників з'явилися люди з гвинтівками. З лівого боку Інститутської вони почали пристрілюватися до тих активістів, які стояли ближче до них...».

Запитання

1. Кого обрали Президентом України на виборах 2010 року?
2. Хто очолив протестувальників?
3. Як назвали протестні дії громадян проти свавілля влади?
4. Що таке барикада?
5. Чому протестувальники виступили проти «диктаторських законів»?
6. Яку зброю використовували сторони конфлікту?
7. Чому протестувальники палили шини?
8. Хто став першою жертвою Революції Гідності?
9. Що відбулося в «Кривавий четвер»?
10. Коли Віктора Януковича було усунуто з посади Президента України?

Завдання

1. Порахуйте, скільки років минуло від Помаранчевої революції до Революції Гідності.

2. Запишіть у хронологічній послідовності події: Революція Гідності, прийняття Конституції України, проголошення Незалежності України, Помаранчева революція.

Цікаво знати

На честь загиблих під час Революції Гідності та в пам'ять про них в Україні було запроваджено орден «Героїв Небесної Сотні». Цією нагородою відзначаються особи за громадянську мужність, відстоювання демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння українському народу. А також за участь у подіях, пов'язаних із захистом незалежності та територіальної цілісності Батьківщини. На хресті ордену зображений небесний воїн в обладунках з мечем і щитом. Засоби захисту стилізовані під саморобні. Саме такі були в учасників Революції Гідності. На зворотному боці знака ордену зроблено напис «Свобода і гідність».

Знак ордену
«Героїв Небесної Сотні»

§ 53. ПОДІЇ В УКРАЇНИ У 2014–2021 РОКАХ

На минулому уроці ви дізналися про Революцію гідності та Небесну сотню. Пригадайте, кого обрали Президентом України на виборах 2010 року. Чому виникли протести? Хто очолив протестувальників? Як назвали протестні дії громадян проти свавілля влади? Хто став першою жертвою Революції Гідності? Що відбулося в «Кривавий четвер»? Коли Віктора Януковича було усунуто з посади Президента України?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про анексію Криму, події на Сході держави та зміни в Україні за останні роки.

Після усунення Віктора Януковича від влади сепаратистські настрої в Криму вибухнули з новою силою. **Сепаратизм** – це рух за відокремлення частини територій від держави. Місцевих сепаратистів вдавали багато громадян Росії та офіцерів російських спецслужб. Відбулися антиукраїнські мітинги в **Севастополі** та **Сімферополі**. В ніч на **27 лютого 2014 року** парламент та уряд Криму захопили люди у військовій формі без розпізнавальних знаків (так звані «зелені чоловічки»). Вони вивісили над цими державними установами прапор Росії. Російські солдати захопили аеропорти, мости, паромну переправу та заблокували українські військові частини. Українські військові не хотіли проливати крові. Тому збройного опору не чинили. Велику підтримку українським солдатам надавали кримські татари. Вони та інші патріотично налаштовані мешканці проводили акції протесту проти загарбання Криму Росією.

16 березня 2014 року окупанти провели незаконний референдум про незалежність Криму. Без участі міжнародних спостерігачів, під дулами автоматів російських солдатів було оголошено, що буцімто місцеві мешканці виявили бажання відокремитися від України. Через два дні в Москві підписали документ про приєднання Криму до Росії.

Насильницька анексія Криму не визнається Україною, міжнародними організаціями та більшістю країн світу. За такі дії Росія зазнала санкцій (різноманітних обмежень і заборон).

Акція протесту проти захоплення Росією Криму

Російській владі було мало окуповано-го Криму. У 2014 році її армія була зосереджена на українсько-російському кордоні. За підтримки Росії на території Донбасу розпочалися антиукраїнські мітинги. Потім захоплювали місцеві органи влади, відділення міліції тощо. У багатьох містах Донецької та Луганської області владу захопили представники російських спецслужб. Невдовзі на ці території прибули російські козаки та добровольці.

13 квітня 2014 року виконував обов'язків Президента України **Олександр Турчинов** оголосив про початок **Антитерористичної операції**. Розпочалися бойові дії. Сепаратисти були добре озброєні. Їм з Росії постачали різноманітну бойову техніку: танки, гармати, системи залпового вогню «Град», міномети тощо.

П'ятий Президент України
Петро Порошенко

Українські військові

Захисник аеропорту
(кадр із художнього
фільму «Кіборги»)

Підписання Томосу
про автокефалію
Православної церкви
України

25 травня 2014 року відбулися дострокові президентські вибори. Президентом України став **Петро Порошенко**. Влітку **2014 року** розпочалося звільнення українських земель. Замайоріли синьо-жовті прапори над **Маріуполем, Слов'янськом, Краматорськом** та іншими містами. Росія не хотіла допустити повного очищення від сепаратистів. Тому таємно ввела свої війська в Україну. Неодноразово обстрілювала українські позиції з російської території. Але українські бійці демонстрували приклади стійкості й мужності.

Особливою сторінкою відваги й героїзму Збройних Сил України був Донецький аеропорт. Його захисники за нелюдську міць та непоступливість отримали назву «**кіборги**». Як тільки не намагався ворог захопити аеропорт, йому це не вдавалося. Протягом багатьох днів кожна ворожа атака закінчувалася безрезультатно. Після того як все було знищено й аеропорт перетворився на суцільне звалище, українці відступили. Оборона тривала 242 дні. Українські солдати виявилися міцнішими за метал і бетон.

З 2014 року українці борються за свою незалежність в умовах гібридної війни. **Гібридна війна** – це ворожі дії з використанням прихованих воєнних операцій.

За цей час в Україні відбулися важливі події. У **червні 2017 року** було впроваджено **безвізовий режим з країнами Євросоюзу**. Стало набагато простіше подорожувати по світу. Для цього українцям треба лише мати біометричні паспорти.

У **січні 2019 року** Православна церква України отримала **Томос про автокефалію**. Тепер вона стала самостійною і незалежною. «Рівною серед рівних».

21 квітня 2019 року в Україні відбулися чергові президентські вибори. Перемого отримав **Володимир Зеленський**. За час його президентства були здійснені вдалі спроби обміну полоненими. Активно будують автошляхи та мости в рамках програми «Велике будівництво», реставрують пам'ятки культури та архітектури.

Запам'ятайте

Сепаратизм – рух за відокремлення частини територій від держави.

«Кіборги» – українські військові, захисники Донецького аеропорту.

Анексія – насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої країни.

Гібридна війна – це ворожі дії з використанням прихованих воєнних операцій.

Томос – це документ з важливих питань церковного устрою.

Автокефалія – це самостійність церкви, її незалежність від інших православних церков.

Канон – церковне правило, закон.

13 квітня 2014 року – початок Антитерористичної операції на Донбасі.

Імена

Петро Порошенко – п'ятий Президент України.

Президент України
Володимир Зеленський

Зі звернення виконувача обов'язків Президента України Олександра Турчинова (13 квітня 2014 року)

«Ми робили все, аби уникнути людських жертв. Але ми готові дати відсіч спробам вторгнення, дестабілізації та терористичним діям зі зброєю в руках. РНБО (Рада національної безпеки й оборони) прийняла рішення розпочати широкомасштабну Антитерористичну операцію із залученням Збройних Сил України. Ми не дамо Росії повторити кримський сценарій у східному регіоні України».

З промови п'ятого Президента України Петра Порошенка з нагоди вручення Томосу про автокефалію Православній церкві України

«Томос для нас – це фактично ще один Акт проголошення Незалежності України. Він довершить утвердження самостійності Української держави, укріпить релігійну свободу, міжконфесійний мир».

Запитання

1. Що таке сепаратизм?
2. Коли було захоплено урядові приміщення Криму «зеленими чоловічками»?
3. Яка держава незаконно приєднала до своїх володінь Крим?
4. Як світ ставиться до анексії Криму Росією?
5. Коли розпочалася Антитерористична операція на Донбасі?
6. Хто такі «кіборги»?
7. Скільки днів тривала оборона Донецького аеропорту?
8. Які важливі події відбулися в Україні в умовах гібридної війни?

Завдання

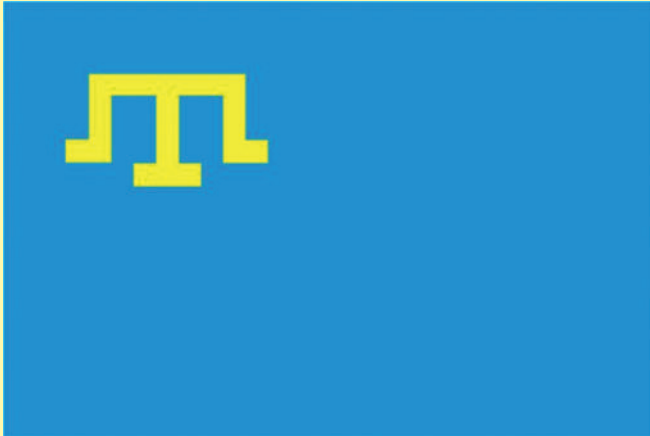
1. Запишіть у хронологічній послідовності Президентів України.
2. Складіть речення зі слів: *Україна, незалежність, XXI (21), У, свою, столітті, виборює.*

Цікаво знати

Протягом багатьох століть пліч-о-пліч жили два сусідні народи – український і кримськотатарський. Всяке було за ці століття: і війни, і торгівля, і дружба та порозуміння.

У роки незалежності України багато кримськотатарських родин повернулися на свою історичну Батьківщину – Крим.

У кримськотатарського народу є свій національний прапор. Він дуже схожий на український, адже складається з таких самих кольорів. У верхньому куті кримськотатарського прапора розміщений герб – золота тамга. Тамга – це родовий герб давніх правителів Кримського ханства.

Прапор кримськотатарського народу

§ 54. ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

На минулому уроці ви ознайомилися з подіями в Криму та на сході України у 2014 році. Пригадайте, що таке сепаратизм. Коли було захоплено урядові приміщення Криму «зеленими чоловічками»? Коли розпочалася Антитерористична операція на Донбасі? Хто такі «кіборги»? Скільки днів тривала оборона Донецького аеропорту?

Сьогодні на уроці ви познайомитеся із досягненнями української культури.

Після здобуття Україною незалежності розпочався новий етап розвитку українського суспільства. У цей час відбувається остаточний відхід від радянської ідеологізації культурного життя та перехід на шлях національних та загальнолюдських цінностей.

У перші десятиліття незалежності економіка була нестабільною. Важкі часи переживала українська література. У декілька разів скоротилися тиражі періодичних видань, різко знизився випуск книжок. Та попри складну ситуацію, бурхливого розвитку набула українська художня публіцистика. Високим громадянським змістом наповнюють свої твори літератори **Іван Драч, Дмитро Павличко, Оксана Забужко, Марія Матіос, Сергій Жадан, Юрій Андрухович** та інші.

У цей час новими творами збагатився жанр історичної романістики. Про людські долі у різні історичні періоди писали **Павло Загребельний, Юрій Мушкетик, Раїса Іванченко, Василь Шкляр, Ліна Костенко, Софія Андрухович, Катерина Бабкіна** та інші.

Значним явищем у літературному житті України стало видання раніше заборонених радянською владою творів **Лесі Українки, Володимира Винниченка, Олександра Олеся, Василя Стуса** та інших. Популярними є роботи українських істориків **Сергія Плохія, Валерія Смолія, Оксани Кісь, Володимира В'ятровича, Ярослава Грицака** та інших.

Україна завжди пишалася своєю музикою та піснями. Майстром народної пісні визнано **Ніну Матвієнко**. До її репертуару входять побутові, ліричні, обрядові та сучасні пісні. Сучасну музику за народними мотивами виконують гурти **Даха Бреха, Казка, Го-А (Гов-Ей), Калуш**, співачки **Круть, Онука**.

У популярній музиці сучасної України здобули визнання серед слухачів такі артисти як **Святослав Вакарчук, Олег Скрипка, Джамала, Христина Соловій**, гурти **The Hardkiss** (Хардкіс), **Бумбокс, Антитіла** та інші.

В оперному мистецтві значних успіхів досягли **Василь Сліпак, Валентина Степова, Володимир Гришко** та інші. Українські оперні співаки та співачки одноосібно та в дуетах з відомими світовими співаками виконують оперні партії як в українських, так і в найвідоміших світових оперних театрах. Відомою на весь світ стала українська диригентка **Оксана Линів**. Сьогодні вона перша жінка – музична директорка муніципального театру «Комунале» у Болоньї.

На сучасному етапі розвитку України плідно працюють художники й художниці **Василь Цаголов, Оксана Мась, Ілля Чичкан, Влада Ралко, Жанна Кадирова**. Скульптори **Валентин Зноба, Людмила Бетліємська, Тетяна Белащук, Василь Бородай** та інші. Велику популярність здобули роботи **Івана Марчука**. За унікальність робіт українського художника у 2007 році було включено до британського рейтингу «**Сто геніїв сучасності**». Творчість українських митців відома у світі, їхні роботи демонструють у престижних музеях і галереях багатьох країн світу.

Імена

Іван Драч, Дмитро Павличко, Оксана Забужко, Марія Матіос, Сергій Жадан, Юрій Андрухович – сучасні українські літератори. **Павло Загребельний, Юрій Мушкетик, Раїса Іванченко, Василь Шкляр, Ліна Костенко, Софія Андрухович, Катерина Бабкіна** – сучасні українські письменники й письменниці, які писали на історичну тематику.

Співачка Ніна Матвієнко

Оперний співак Василь Сліпак

Художник Іван Марчук

Василь Сліпак, Валентина Степова, Володимир Гришко – українські оперні співаки та співачки.

Ніна Матвієнко, Святослав Вакарчук, Олег Скрипка, Джама-ла, Христина Соловій, гурти The Hardkiss (Хардкіс), Бумбокс, Антитіла – сучасні українські естрадні виконавці.

Іван Марчук, Василь Цаголов, Оксана Мась, Ілля Чичкан, Влада Ралко, Жанна Кадирова – сучасні українські художники й художниці.

Валентин Зноба, Людмила Бетліємська, Тетяна Белашук, Василь Бородай – сучасні українські скульптори.

Запитання

1. Які літератори творили у сфері художньої публіцистики?
2. Які українські письменники й письменниці писали на історичну тематику?
3. Твори яких заборонених письменників почали друкувати за часів незалежності України?
4. Кого з українських співаків визнано майстром народної пісні?
5. Назвіть сучасних естрадних виконавців України.
6. Кого з оперних українських співаків ви знаєте?
7. Назвіть сучасних українських художників та художниць.
8. Хто із сучасних українських художників ввійшов до рейтингу «Сто геніїв сучасності»?
9. Назвіть сучасних українських скульпторів.

Завдання

1. Запишіть у хронологічній послідовності Президентів України.
2. Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її.

Сфери культури	Діячі
Письменники	
Естрадні співаки	
Оперні співаки	
Художники	
Скульптори	

Цікаво знати

У 2016 році на пісенному конкурсі Євробачення Україну представляла співачка Джамала. Вона стала першою кримською татаркою, яка коли-небудь виступала на цьому конкурсі. Джамала виконала пісню під назвою «1944». У ній розповідається про депортацію кримських татар. Співачка присвятила цю пісню своїй бабусі Назилкан. Вона зі своїми п'ятьма дітьми була насильно вивезена з Батьківщини. Джамала заявила: «Мені треба звільнити їхні душі, бо вони вже ніколи не повернуться в Україну» Українська співачка набрала найбільше балів і здобула перемогу!

Джамала – переможець Євробачення-2016

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ

«НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА»

19–21 серпня 1991 року відбулася спроба державного перевороту в СРСР з метою зупинити процес розпаду СРСР та повернути старі порядки. Але народ став на перешкоді й не дав заколотникам прийти до влади.

В Україні під стінами Верховної Ради зібрався багатотисячний натовп. Люди вимагали виходу України зі складу Радянського Союзу. **24 серпня 1991 року** було прийнято **Акт проголошення Незалежності України**. Україна стала самостійною демократичною державою.

1 грудня 1991 року було проведено всеукраїнський референдум. На ньому **90,32 %** виборців підтримали самостійність України. Одночасно з референдумом **1 грудня 1991 року** відбулися перші президентські вибори. За їхніми результатами першим Президентом України став **Леонід Кравчук**.

Початок розбудови держави України відбувався у дуже складних економічних умовах. Криза охопила всі сфери суспільного життя. Зросла злочинність. Страйкували робітники різних галузей. Протестувальники вимагали провести референдум про недовіру владі. Влада не хотіла загострювати політичну кризу. Тому було оголошено про дострокові вибори Президента. У **1994 році** другим Президентом України став **Леонід Кучма**.

За часів президентства Леоніда Кучми відбулися важливі державотворчі процеси. **28 червня 1996 року** Верховна Рада України ухвалила **Конституцію України** – основний закон держави. Ця подія мала велике історичне значення. Адже було юридично закріплено існування нової незалежної демократичної країни. З прийняттям Конституції зріс міжнародний авторитет нашої держави. Україну було прийнято до впливових світових і європейських організацій.

Під час закінчення президентських повноважень Леоніда Кучми у **2004 році** в Україні розпочалася боротьба за цю посаду. Під час виборчої кампанії головними опонентами були **Віктор Янукович** та **Віктор Ющенко**. Під час другого туру виборів було зафіксовано велику кількість порушень в усіх регіонах держави. Але переможцем було оголошено Віктора Януковича.

Прибічники Віктора Ющенка не визнали результатів. На знак протесту проти фальсифікацій у **Києві** на Майдані Незалежності швидко

виросло наметове містечко. По всій Україні почали ширитися акції протесту. Розпочалася **Помаранчева революція**. Ця революція була мирною. У результаті призначеного переголосування третім Президентом України став **Віктор Ющенко**.

Після закінчення терміну перебування на посаді Президента Віктора Ющенка у **2010 році** відбулися нові вибори. На них переміг **Віктор Янукович**. Україна відходила від наміченого курсу інтеграції в Європу, президент зловживав владою. Через це на Майдан Незалежності вийшли тисячі мітингувальників. Подальші події ввійшли в історію як **Революція Гідності**. На жаль, ця революція забрала багато життів. Влада кинула на придушення мітингувальників загони міліції. Їм було дозволено використовувати вогнепальну зброю. **20 лютого 2014 року став «Кривавим четвергом»**. У цей день від куль снайперів загинуло багато повстанців. Всіх, хто боровся за краще майбутнє України й загинув під час Революції Гідності, називають сьогодні **Небесною сотнею**.

22 лютого 2014 року Верховна Рада усунула Віктора Януковича з посади Президента України.

Використовуючи політичну кризу в Україні, Росія організувала антиукраїнські акції в Криму. А в **березні 2014 року** незаконно приєднала півострів до свого складу. За схожим сценарієм діяли російські спецслужби й на сході країни, на Донбасі. Але **13 квітня 2014 року** виконувач обов'язків Президента України **Олександр Турчинов** оголосив про початок **Антитерористичної операції**. Розпочалися бойові дії за повернення захоплених міст і сіл під контроль української влади.

25 травня 2014 року відбулися дострокові президентські вибори. Президентом України став **Петро Порошенко**. Влітку **2014 року** розпочалося звільнення українських земель. Замайоріли синьо-жовті прапори над **Маріуполем, Слов'янськом, Краматорськом** та іншими містами. Особливою мужністю й відвагою відзначилися захисники Донецького аеропорту. Їх було названо **«кіборгами»**.

21 квітня 2019 року було обрано Президентом України **Володимира Зеленського**. За час його президентства проводився обмін полоненими, активно будуються автошляхи та мости в рамках програми «Велике будівництво», реставруються пам'ятки культури та архітектури.

У період незалежності України активно розвивається національна культура. З'явилися нові твори у літературі, музиці та образотворчому мистецтві. Вони показують українські та загальнолюдські цінності.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Незалежність України було проголошено:

- а) 16 липня 1990 року;
- б) 24 серпня 1991 року;
- в) 28 червня 1996 року.

2. Всеукраїнський референдум, на якому 90,32 % виборців підтримало незалежність України, відбувся:

- а) 1 грудня 1991 року;
- б) 1 грудня 1996 року;
- в) 1 грудня 2001 року.

3. Першим Президентом України став:

- а) Олександр Мороз;
- б) Ігор Юхновський;
- в) Леонід Кравчук.

4. Другим Президентом України було обрано:

- а) Віктора Ющенка;
- б) Леоніда Кучму;
- в) Леоніда Кравчука.

5. Верховна Рада ухвалила Конституцію України:

- а) 28 червня 1996 року;
- б) 24 серпня 1996 року;
- в) 16 жовтня 1996 року.

6. Акція, яка виникла на знак протесту проти фальсифікацій на президентських виборах у 2004 році, отримала назву:

- а) Революція Гідності;
- б) Революція на граніті;
- в) Помаранчева революція.

7. Третім Президентом України став

- а) Віктор Ющенко;
- б) Олександр Турчинов;
- в) Леонід Кравчук.

8. Відхід від курсу на євроінтеграцію та постійне зловживання владою призвело у 2013 році до:

- а) Революції Гідності;
- б) Революції на граніті;
- в) Помаранчевої революції.

9. Небесна сотня – це:

- а) мітингувальники, які загинули під час Революції на граніті;
- б) мітингувальники, які загинули під час Помаранчевої революції;
- в) мітингувальники, які загинули під час Революції Гідності.

10. 25 травня 2014 року Президентом України було обрано:

- а) Олександра Турчинова;
- б) Петра Порошенка;
- в) Юлію Тимошенко.

11. 21 квітня 2019 року Президентом України було обрано:

- а) Віктора Ющенка;
- б) Петра Порошенка;
- в) Володимира Зеленського.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ЗНАННЯ

1. Визначте осіб. Розташуйте у хронологічній послідовності періоди їх президентства:

а

б

в

г

д

2. Прочитайте історичне джерело. Визначте, яка подія висвітлена у цьому документі.

«Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні; виходячи з права на самовизначення ... Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголосує незалежність України та створення самостійної української держави – України.
Територія України є неподільною і недоторканою...».

3. Вирахуйте, скільки років минуло з часу проголошення Української Народної Республіки (1917 рік) до проголошення

НАЙВАЖЛИВІШІ ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ

Дата	Подія
22 січня 1919 року	проголошення Соборності українських земель
1932–1933 роки	організований радянською владою Голодомор в Україні
1937 рік	час найбільших репресій в Україні
1 вересня 1939 року – 8 травня 1945 року	Друга світова війна
28 жовтня 1944 року	звільнення України від гітлерівських окупантів
1946–1947 роки	голод в Україні
12 квітня 1961 року	перший політ людини в космос
26 квітня 1986 року	аварія на Чорнобильській АЕС
16 липня 1990 року	прийняття «Декларації про державний суверенітет України»
24 серпня 1991 року	проголошення Незалежності України
28 червня 1996 року	прийняття Верховною Радою Конституції України
листопад-грудень 2004 року	Помаранчева революція
листопад 2013 року – лютий 2014 року	Революція Гідності

ВИДАТНІ ДІЯЧІ УКРАЇНИ

Михайло Грушевський – історик, політичний діяч, голова Центральної Ради.

Павло Скоропадський – гетьман, очільник Української Держави в 1918 році.

Євген Петрушевич – президент Західноукраїнської Народної Республіки.

Августин Волошин – президент Карпатської України.

Іван Кожедуб – тричі Герой Радянського Союзу, льотчик-випробувач.

Сергій Корольов – український вчений. Під його керівництвом було створено ракети, штучні супутники та пілотовані космічні кораблі.

Борис Патон – український вчений, автор технології електрозварювання.

Микола Амосов – український вчений-медик, розробник методів хірургічного лікування серця.

Сергій Лебедєв – український вчений. Під його керівництвом було розроблено перший в Європі комп'ютер.

Ліна Костенко – українська поетеса, «шістдесятниця».

Василь Симоненко – український поет, журналіст, «шістдесятник».

Василь Стус – український поет, журналіст, «шістдесятник».

Алла Горська – українська художниця, «шістдесятниця».

Леонід Кравчук – перший Президент України.

Леонід Кучма – другий Президент України.

Віктор Ющенко – третій Президент України.

Петро Порошенко – п'ятий Президент України.

Володимир Зеленський – шостий Президент України.

СЛОВНИК ІСТОРИЧНИХ ПОНЯТЬ

А

Автокефалія – самостійність церкви, її незалежність від інших православних церков.

Автономія – право самостійного управління у певній частині держави.

Акт проголошення Незалежності України – назва офіційного документа, у якому проголошувалася Незалежність України.

Амністія – звільнення від кримінальної відповідальності.

Анархія – безвладдя.

Анексія – насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої країни.

Атеїзм – відсутність віри в будь-яких богів.

Б

Бабин Яр – місце масових розстрілів нацистами мирних мешканців.

Барикада – загородження поперек вулиць.

Біла армія – російське військо, яке боролось з більшовиками та військом Української Народної Республіки.

Біла гвардія – російські війська. Вони воювали з більшовиками та боролися за єдину й неподільну Росію.

Більшовики – політична партія, яка виступала за владу найбідніших робітників (пролетарів) та селян.

Брест-Литовський мирний договір – мирна угода між Українською Народною Республікою та колишніми ворогами в Першій світовій війні (Німеччиною, Австро-Угорщиною та іншими країнами).

Бронепотяг – броньований потяг з гарматами та кулеметами.

В

Верховна Рада УРСР – найвищий законодавчий орган Радянської України.

ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків).

Г

Галичина та Буковина – українські землі, на яких відбувалися битви Першої світової війни.

Генеральний Секретаріат – уряд Центральної Ради.

Гібридна війна – ворожі дії з використанням прихованих воєнних операцій.

Гласність – свобода інформації та відкритість у діяльності державних установ.

Голодомор – штучне створення масового голоду.

«Громадська думка» – перша щоденна українська газета.

Громадянська війна – це військова боротьба між громадянами однієї країни. Або боротьба між двома країнами, які раніше були єдиною державою.

«Група 239» – фракція комуністів у Верховній Раді УРСР в 1990–1991 роках.

Д

Дезактивація – видалення радіоактивних речовин з поверхні (будівлі, одягу, техніки, води, продуктів).

Демобілізація – повернення з війни солдатів і офіцерів.

Депортація – примусове переселення громадян з постійного місця проживання у віддалені регіони держави.

Дефіцит – недостатність товарів широкого вжитку в продажу.

«Диктаторські закони» – закони, прийняті Верховною Радою України 16 січня 2014 року. Вони значно обмежували права громадян.

Директорія – найвищий орган державної влади Української Народної Республіки.

Е

Евакуація – вивезення населення з території можливої загрози від катастрофи.

Економіка – організація та управління господарством (виробництвом, використання ресурсів, споживання товарів, послуг тощо).

Електрозварювання – зварювання металів за допомогою електричного струму.

З

Закарпаття – західноукраїнська земля. У 20–30-х роках входила до складу Чехословаччини.

Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) – назва колишньої держави на Заході України.

Зовнішня політика – відносини держави з іншими країнами та міжнародними організаціями.

І

Інавгурація – урочиста церемонія вступу особи на посаду Глави Держави.

Індустріалізація – прискорене будівництво заводів, фабрик, шахт, електростанцій та інших промислових підприємств.

Інфляція – знецінення грошей, зниження їх купівельної спроможності.

К

Канон – церковне правило, закон.

Капітуляція – припинення війни на умовах переможця.

Карпатська Січ – збройні сили Карпатської України.

«Кіборги» – українські військові, захисники Донецького аеропорту.

Колгосп – колективне господарство.

Колективізація – об'єднання селянських дворів із землею, худобою та інвентарем у великі колективні господарства.

Комендантська година – заборона в певний час доби перебувати на вулицях та в громадських місцях.

Конституція – основний закон держави.

Кооператив – добровільне об'єднання людей, які займаються спільною справою, виробництвом.

Корсунь-Шевченківська операція – дії радянських військ з оточення та знищення 80-тисячного гітлерівського угруповання.

Космонавтика – наука про політ літальних апаратів у космічній простір. Вид людської діяльності, спрямований на пізнання космосу.

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу.

«Кривавий четвер» – 20 лютого 2014 року (четвер). У цей день загинуло найбільше протестувальників під час Революції Гідності.

Култ особи – надмірне звеличення особи та перебільшення її заслуг, поклоніння цій людині.

Куркуль – заможний селянин.

Л

Ліквідатори – учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Лікнеп – ліквідація неписьменності.

М

Маніфестація – масовий виступ на підтримку політичної сили або протест проти її діяльності.

Метро – підземна міська залізниця.

Мітинг – масові збори, які проводять на вулицях і площах для обговорення певних питань.

Модернізація – осучаснення.

МТС – машинно-тракторна станція.

Н

«Народна Рада» – група опозиційних депутатів у Верховній Раді УРСР в 1990–1991 роках.

«Народне віче» – багатотисячні зібрання часів Революції Гідності. На ньому оголошували рішення Штабу національного спротиву.

Народний Рух України – громадська організація, боролася за незалежність української держави.

Нацизм – політичний режим, пропагував ідею панування однієї нації над іншими.

Небесна сотня – загиблі мітингувальники під час Революції Гідності.

Німецько-радянська війна – частина Другої світової війни. Відбувалася між Радянським Союзом та Німеччиною з союзниками у 1941–1945 роках.

Нова економічна політика (неп) – економічна політика більшовиків в Україні в 1921–1928 роках.

«Новий порядок» – встановлений фашистами окупаційний режим в Україні.

О

Окупація – тимчасове захоплення території іншої держави.

Опозиція – політична партія чи група депутатів, що виступають проти більшості в парламенті та пропонують інші шляхи розв'язання проблем.

ОУН – Організація українських націоналістів.

П

Парламент – найвищий законодавчий орган держави.

Партизани – учасники бойових дій на окупованих ворогом територіях.

«Перебудова» – загальна назва реформ у СРСР у 1985-1991 роках.

Період «застою» – час, коли радянська економіка не розвивалася, відставала за рівнем промислового та сільськогосподарського виробництва від країн Європи та США.

Північна Буковина – західноукраїнська земля. У 20–30-х роках входила до складу Румунії.

Політична партія – це організація, яка відстоює свої політичні інтереси та бореться за владу.

Політична реабілітація – виправдання, поновлення доброго імені несправедливо засудженої людини.

Помаранчева революція – акція протесту на підтримку Віктора Ющенка та проти масових фальсифікацій на президентських виборах 2004 року.

Президент – глава держави.

Приватизація – продаж або передача державного чи суспільного майна приватним особам.

Продовольчий податок – фіксований податок на харчові харчування.

Продрозкладка – вилучення у селян продовольства, виробленого понад встановлену норму.

Р

Рада народних комісарів УСРР – уряд більшовицької України.

Рада народних комісарів СРСР – уряд СРСР.

Радянська Українська Народна Республіка – підконтрольна більшовикам українська держава.

Революційна українська партія – перша політична організація на українських землях, які входили до Російської імперії.

Революція – переворот, швидка зміна влади.

Революція Гідності – акція протесту проти свавілля влади. Тривала з листопада 2013 року по лютий 2014 року.

Революція на граніті – акція протесту української молоді проти комуністичної системи в 1990 році.

Рейд – активні бойові дії в тилу ворога.

Рейхстаг – німецький парламент.

Релігія – сукупність вірувань і віровчень у суспільстві. Вона передбачає спосіб життя і поведінку людей, дотримання ними звичаїв і обрядів.

Репресії – переслідування владою громадян, не згодних з її політикою.

Референдум – це визначення думки виборців шляхом їхньої відповіді у формі «Так» чи «Ні» на поставлене запитання.

С

Саботаж – навмисний зрив роботи, прихована протидія.

Самодержавство – форма правління в державі. Тоді влада належить одній людині (царю).

Сапун-гора – височина біля Севастополя.

Священник – служитель церкви.

Сейм – парламент, вищий законодавчий орган держави.

Сенсація – повідомлення, що вражає, викликає загальне зацікавлення.

Сепаратизм – рух за відокремлення частини територій від держави.

«Союз безбожників СРСР» – громадська організація СРСР. Її метою була атеїстична пропаганда та боротьба з Церквою.

Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) – союзна держава радянських республік.

«Спілка визволення України» – сфальсифікована справа проти української інтелігенції.

Стаханівський рух – змагання робітників за кращі показники у виробництві.

Страйк – припинення праці робітниками з метою домогтися виконання певних вимог.

Східна Галичина та Західна Волинь – західноукраїнські землі. У 20–30-х роках входили до складу Польщі.

Східний вал – лінія німецької оборони по р. Дніпро.

Т

Томос – документ з важливих питань церковного устрою.

Трудодень – оплата праці в колгоспі. За нею працівники отримували зерно в кінці року.

У

Українська Галицька армія – військо Західноукраїнської Народної Республіки.

Українська Держава – назва країни, яку очолював гетьман Павло Скоропадський.

Українська радикальна партія – перша політична організація на західноукраїнських землях.

Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР) – назва української держави, у якій влада належала більшовикам.

Універсал – звернення влади до народу.

УПА – Українська повстанська армія.

Ф

Форсування – подолання водної перешкоди.

Х

Харків – столиця Української Соціалістичної Радянської Республіки.

Хуст – столиця Карпатської України.

Ц

Цензура – контроль владою змісту газет і журналів.

Ч

Чорнобильська атомна електростанція – станція, де атомна енергія перетворюється на електричну.

Ш

Шістдесятники – молоде творче покоління 1960-х років. Сформувалося у період «відлиги» радянського режиму та виступало за правдиве зображення подій минулого і тогочасного життя України.

Навчальне видання

КОСЕНКО Юрій Миколайович

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Підручник для осіб
з особливими освітніми потребами (F70)

9 клас

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

*У підручнику використаний ілюстративний матеріал
із відкритих інтернет-джерел*

Редактор
Технічний редактор
Коректор
Дизайн і верстка

Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. . Обл.-вид. арк. .
Наклад прим. . Зам. №.

Видавець і виготовлювач видавничий дім «Букрек»,
вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000.
www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.